БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1966 ч. АПРЕЛЬ 12 ВТОРНИК № 87—88 (6413—6414).

Өртээ 4 көп.

Совет улустуң сорук кирген күш-ажылы, тургузукчу генийи чырыткылыг коммунистиг келир үеже орукту бузүрелдиг салып бар чоруур. Чаа беш чыл бо орукка бурунгаар чугула базым болур.

(СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларындан.)

„1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директивалары" деп, СЭКП ТК-ның төлевилелиниң дугайында

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң ДОКТААЛЫ

1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш А. Н. Косыгинниң илеткелин дыңнап чугаалашкаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:

1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларны бадылаар.

Бо Директиваларга үндезилээш, 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планын ажылдап кылырын хандырарын СЭКП-ниң Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планын ажылдап кылып турар үеде, республикаларның партия съездилеринге болгаш крайларның база областарның конференцияларынга, партия эге организацияларының болгаш ажылчы чоннарның хуралдарынга киирген санал-оналдарны, а ол ышкаш ажылчыннарның, колхозчуларның, тускай эртемниглерниң болгаш эртемденнерниң киирген санал-оналдарын өөренип көөр.

Националдар Совединге РСФСР-ден соңгулда талазы-биле Красноярскиниң округ соңгулда комиссиязын бадылаар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

«ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында Дүрүмнүң» 47,48 болгаш 49 чүүлдеринге үндезилээш, Националдар Совединге РСФСР-ден соңгулда талазы-биле Красноярскиниң округ соңгулда комиссиязын хөй-ниити организацияларының болгаш ажылчы чоннар ниитилелдериниң дараазындагы төлээлекчилери составтыг кылдыр бадылаар:

Соңгулда комиссиязының даргазы — **Макеева** Полина Георгиевна — Красноярск крайның коммунистиг организациязындан.

Соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы — **Емельянов** Алексей Гаврилович — профессионал эвилелдериниң Якут область чөвүлелинден.

Соңгулда комиссиязының секретары **Иванова** Ирина Петровна — Бүгүэвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Тыва область организациязындан.

Соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Глухова Ульяна Павловна—Красноярск крайның Емельянов районунуң «Элита» дээр уксаалыг мал ажылының заводунда көдээ ажылагый болгаш белеткелдер ажылчыннарының база албан-хаакчыларының профессионал эвилелиниң организациязындан.

Долгалева Анна Антоновна — Красноярск крайның Канскиде гидролиз заводунуң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Жуков Анатолий Борисович — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Красноярскиде арга-ыяш институдунуң эртем ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Кокова Ольга Борисовна — Красноярск крайның Хакас автономнуг облазының Сорскиде молибден комбинадының арыглал фабриказының ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Краснов Василий Григорьевич — Красноярскиниң синтетиктиг каучук заводунуң коммунистиг организациязындан.

Мартынов Михаил Никонорович — Якутияның септелге-механика заводунуң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Салчак Марат Сымыяевич — Тыва АССР-ниң Бии-Хем районунуң «Тиилелге» колхозунуң колхозчуларындан.

Федорова Галина Самороковна — Якут АССР-ниң Орджоникидзе районунуң «Правда» колхозунуң колхозчуларындан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ИГНАТОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары. С. ОРЛОВ.

Москва, 1966 чылдың апрель 9.

СЭКП-НИҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПОЛИТБЮРОЗУ

Л. И. БРЕЖНЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары.

Г. И. ВОРОНОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

А. П. КИРИЛЕНКО.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары.

А. Н. КОСЫГИН.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

К. Т. МАЗУРОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

А. Я. ПЕЛЬШЕ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында ПКК-ның даргазы.

Н. В. ПОДГОРНЫЙ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

Д. С. ПОЛЯНСКИЙ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

М. А. СУСЛОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары.

А. Н. ШЕЛЕПИН.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары.

П. Е. ШЕЛЕСТ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

В. В. ГРИШИН.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

П. Н. ДЕМИЧЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары.

Д. А. КУНАЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

П. М. МАШЕРОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

В. П. МЖАВАНАДЗЕ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

Ш. Р. РАШИТОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

Д. Ф. УСТИНОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары.

В. В. ЩЕРБИЦКИЙ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

Ю. В. АНДРОПОВ.
СЭКП ТК-ның секретары.

И. В. КАПИТОНОВ.
СЭКП ТК ның секретары.

Ф. Д. КУЛАКОВ.
СЭКП ТК ның секретары.

Б. Н. ПОНОМАРЕВ.
СЭКП ТК-ның секретары.

А. П. РУДАКОВ.
СЭКП ТК ның секретары.

Г. Ф. СИЗОВ.
СЭКП-ниң Төп Ревизия Комиссиязының даргазы.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң апрель 9-та болган хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Россия Федерациязындан соңгулда талазы-биле 32 округ соңгулда комиссияларын бадылаан.

Ол комиссияларга хөй-ниити организацияларының, ажылчы чоннарның ниитилелдериниң болгаш коллективтериниң 352 төлээлекчилерин депшиткен. Оон иштинде ажылчыннар — 117, колхозчулар — 67, эртемниң, улус өөредилгезиниң, культураның болгаш кадык камгалалының ажылдакчылары — 54 кижи, а ол ышкаш партия, профэвилел, комсомол органнарының болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ажылдакчылары бар.

Ол-ла хуралга хөй бөлүк башкыларга, медицина ажылдакчыларынга, эртемниң, культураның болгаш техниканың ажылдакчыларынга РСФСР-ниң хүндүлүг аттарын тывыскан. Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга болгаш кемниг үүлгедиглер-биле демиселге ачы-хавыяазы дээш шагдаанын бөлүк ажылдакчыларынга «Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле шылгарангай албан-ажылы дээш» деп медальдар-биле шаннаан. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыктары-биле 1681 хөй уруглуг иелерни «Иениң алдары» орденнер болгаш «Иениң медалы» медальдар-биле шаннаан.

(СЭТА).

1966—1970 ЧЫЛДАРДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СЭКП-НИҢ XXIII СЪЕЗДИЗИНИҢ ДИРЕКТИВАЛАРЫ

Совет улус, ленинчи чиңгине шугумну удуртулга болдурбушаан, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының СЭКП-ниң Программазында салган төөгүлүг сорулгаларын шиитпирлеп турарын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизи демдеглеп тур.

Чеди чыл планының күүселдези чоруп турда совет улус ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезинге улуг чедиишкиннерни чедип алган. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга чаа салыышкын кылдынган; бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг күчүзү болгаш камгаланыр аргазы өскен; совет кижилерниң амыдырал деңнели бедээн.

Эрткен чеди чыл дургузунда делегей ареназынга Совет Эвилелиниң туруштары быжыккан, делегейниң чугула айтырыгларын, хамыктың мурнунда делегейниң чаа дайынын болдурбазының айтырыгларын шиитпирлээринге ооң чорудуп турар тайбыңга ынакшылдыг политиказының салдары күштелген. Бистиң чедиишкиннеривис социалистиг тургузуглуң аажок улуг аргаларын, капитализмниң мурнунга ооң артык үндезин күштерин көргүзүп, делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының быжыгарынга, делегейниң ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкининиң, пролетарлыг интернационализмниң хөгжүлдезинге, улустарның национал-хосталгалыг демиселиниң калбарарынга дузалап турар.

СЭКП ТК-ның октябрь (1964 чыл) болгаш дараазындагы Пленумнарының шиитпирлери коммунизмче орук-биле бистиң ниитилелдиң улам ыңайгы шимчээшкининге бирги чергениң ужур-дузалыг болуп турар. Чурттуң политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг амыдыралынга удуртулганы сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглер бистиң социалистиг ниитилеливистиң хөгжүлдезинге чаа үе-чада болуп демдеглеттинер.

Кедээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң, үлетпүрнү эргелеп башкарарын экижидериниң, бүдүрүлгениң планнаашкынын сайзыраңгайжыдарының болгаш экономиктиг идиг бериишкинин күштелдирериниң талазы-биле партияның ТК-зының Пленумнарының шиитпирлери келир чылдарда ажыл-агый тургузуушкунунуң кол угланыышкыннарын болгаш арга-методтарын тодарадып турар.

Партияның Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың чорудуп турар экономиктиг политиказы улустуң үндезин эрге-ажыктарын илергейлеп, ажыл-агыйны социалистиг ёзу-биле ээлеп башкарарының ленинчи принциптеринге бүрүн дүгжүп, бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнелинге үндезилеттинип, бистиң ниитилелге экономиктиг харылзааларның эртем ёзузу-биле анализинге даянып турар. Совет кижилерниң амыдыралын улам ыңай экижидерин партия болуннуң эң чугула сорулгазы кылдыр санап турар.

1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планы коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, совет улустуң чаагай чорууннуң өзүлдезиниң темпилерин дүргедедиринге чаа чугула үе-чада болур деп, СЭКП-ниң XXIII съездизи санап тур. Ону күүсеткениниң түңнелинде Совет Эвилели капитализм-биле экономиктиг чарышка эң бедик сорулгаларны чедип алыр, ол чорук делегейниң революстуг чорудуушкунунуң күштелиринге улуг салдарны чедирер.

I. 1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң кол түңнелдери

Эрткен чеди чылдың чугула түңнели болза Совет Эвилелиниң экономиктиг күчүзүнүң улуу-биле көвүдээни, улустуң чаагай чорууннуң болгаш культуразының өскени, чурттуң камгаланыр күчүзүнүң күштелгени болур.

1959—1965 чылдарның дургузунда кол бүдүрүлге фондулары 1,9 катап өскен. 1965 чылда хереглелге болгаш чыылдага ажыглаан национал орулга 1958 чылдың деңнелинден 53 хуу ашкан. Бойдустуң чаа курлавырларын шинчилеп тыпкылаан болгаш оларны ажыл-агый ажыглалынга кирген. Чоннуң эртем-билииниң деңнели болгаш кадрларның профессионал-техниктиг мергежили бедээн.

Чеди чыл дургузунда үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 80 хуу кылдыр планнап турганынга бодаарга 84 хуу көвүдээн. 5,5 муң хире чаа улуг үлетпүр бүдүрүлгелерни ажыглалга кирген. Үлетпүрге күш-ажылдың электри-биле чепсеглээшкини 1,6 катап өскен.

Совет Эвилели космос делгемин шинчилээр, ядролуг физика, математика, электроника, радиотехника, металлургия, ракета-техника, самолёт тудуу болгаш эртемниң база техниканың өске-даа элээн хөй адырларының талазы-биле мурнакчы туруштарны ээлеп турар.

Техниктиг депшилгени болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууп бедидерин хандырып турар үлетпүрнүң адырлары мурнадыр хөгжүп турган, электроэнергияны ажылдап үндүрери 2,2 катап, машина тудуунуң болгаш металл ажылдап кылырының продукциязын бүдүрери — 2,4 катап, химия үлетпүрүнүң продукциязы—барык-ла 2,5 катап, нефть үлетпүрүнүү—2,2 катап, газ тывыжы болгаш бүдүрүүшкүнү —4,3 катап көвүдээн. Одаар чүүл балансызында нефтиниң болгаш газтың үлүү 32-ден 52 хуу чедир өскен. Баң ээлдириишкини 91 миллион тоннага четкен, ол болза 1958 чылдыындан барык 1,7 катап хөй болганы ол.

Транспорттуң техниктиг чаартылгазының талазы-биле улуг ажыл чоруттунган. Демир оруктарның нийти чүък сөөртүлгезинге электри болгаш тепловозтуң тыртар күжүнүң үлүү 1958 чылда 26,4 хуу турганындан 1965 чылда 85 хуу чедир бедээн. Далай болгаш хем флодун элээн көвүдеткен болгаш болбаазыраңгай судноларбиле хандырган. Далай флодунуң тоннажы 2,5 катап өскен. Нефть-газ дамчыдылгаларының оруктарының узун дурту 2,7 катап көвүдээн.

Чеди чылдың чылдарының дургузунда үлетпүрден хожудап келген кедээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле чугула хемчеглерни СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш боттандырып турар. Ол хемчеглер кедээ ажыл-агыйда ажыл-херектерниң байдалынга чаагай салдарны чедирип турар, боттарының күш-ажылының түңнелдеринге колхозчуларның болгаш совхозтар ажылдакчыларының сонуургалы бедээн. Агаар-бойдустуң нарын байдалдарының уржуунда тарааның чыылдазы 1964 чылдыы-биле деңнээрге куду болзажок; 1965 чылда кедээ ажыл-агыйның нийти продукциязының нийти хемчээли эрткен чылдарда бүдүрүп турганының эң бедик деңнелинден ашкан.

Бүгү эвилелдешкен республикаларның экономиказы чедиишкинниг хөгжүп келген.

Национал орулганың өзүлдезинге үндезилээш ажылчы чоннарның боттуг орулгалары көвүдээн. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевириниң эң эвээш хемчээлдерин, а ол ышкаш ажылдакчыларның ап турган чавыс болгаш ортумак төлевирлериниң тариф хемчээлдерин болгаш шалыныи бедиткен. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның элээн хөй кезиинге ажыл төлевиринден тыртар үндүрүгнү күш чок болдурган азы чиигеткен. Колхозчуларга пенсияларны доктааткан. Пенсионерлерниң чамдык категорияларынга пенсияларының эң эвээш хемчээлдерин бедиткен. Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтеринге чиигелделерни көвүдеткен. Хереглелдиң ниитилел фондуларындан чоннуң алган төлевирлери болгаш чиигелделери 74 хуу өскен.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң өскениниң болгаш чоннуң культура-амыдырал-хандырылгазының адырының калбарганының түңнелинде ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны 21 миллион кижиге немей көвүдээн. Чеди шактыг, а ажылдакчыларның чамдык категорияларынга алды шактыг ажыл хүнүн доктааткан.

Үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарын хереглээри өскен. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээли 60 хуу көвүдээн. Аъш-чем бараанарын, а ол ышкаш үр үеде ажыглап эдилээр үлетпүр бараанарын—телевизорларны, эт-херекселдерни, соодукчуларны, хеп чуур машиналарны болгаш өскелерни-даа садыглаары дыка калбарган.

Чуртталга тудуу улам калбарган. Чеди чылдар дургузунда 556 миллион дөрбелчин метр нийти шөлдүг чаа бажыңнарны ажыглалга кирген, ол болза 1952—1958 чылдарныындан 1,9 катап хөй, 1958 чылга чедир Совет эрге-чагырганың бүгү чылдарының дургузунда туткан бажыңнарның санынга барык деңнежип турары ол. Сөөлгү 10 чылдарның дургузунда бүгү чоннуң чартык хире кезии чаа квартираларны алган азы боттарының чуртталга байдалдарын экижиткен. Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң четкизин хөгжүдер талазы-биле оналда ажыр күүсеттинген.

Бүдүрүлгениң чаартыкчыларының — чогаадыкчыларның болгаш рационализаторларның идепкейи улуу-биле өскен, олар чеди чылдың чылдарының дургузунда улус ажыл-агыйынга 10 миллиард ажыг рубльдиң камналгазын берген.

Бир эвес бистиң ниитилел тургузуувуста салдынган объективтиг аргаларны эң долузу-биле ажыглаан болза, чурттуң улус ажыл-агыйының чедиишкиннерн оон-даа артык улуг турар ийик. Чеди чыл планын күүседип турда экономиканың чамдык адырларының хөгжүлдезинге улуг четпестер илереттинген. Кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер талазы-биле чеди чылдың оналдалары күүсеттинмээн, ол чорук чурттуң экономиктиг хөгжүлдезинге таарымча чок салдарны чедирген. Аар үлетпүрнүң продукциязының чамдык хевирлерин бүдүрериниң планы күүсеттинмээн. Чаа күчүлерни оожум шиңгээдип ап турган, элээн каш бүдүрүлгелерге дериглерни багай ажыглап келген, ажыл шагының чидириглери ам-даа улуг. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилери четпес. Хөй-хөй бүдүрүлгелер техника талазы-биле хожудангай болгаш куду шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрүп турар. Улус ажыл-агыйынга эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин оожум нептередип турар.

Бүдүрүлгениң улуу-биле өскен хемчээлдери биле планнаашкынның, ажыл-агыйны эргелеп башкарарының чоокка чедир күштүг турган арга-методтарының, материал талазы-биле идиг бериишкинниң системазының аразынга сөөлгү чылдарның дургузунда тургустунган дүүшпес чорук улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде элээн четпестерни болдурган. Бүдүрүлгелерниң инициативазынга доктар болдурган, оларның эргелерин кызыгаарлаан болгаш харысалгазын кудулаткан турган. Бүдүрүлгелер аразында бот-орулга-чарылгалыг харылзаалар элээн эреңгей хевир-шинчилиг турган. Ажыл-агыйның планнаашкынынга болгаш удуртулгазынга объективтиг экономиктиг хоойлуларның дээштиг салдарын чедир үнелеп көрбейн турган субъективизмниң илерээшкиннери, тус-тус адырларның хөгжүлдезинде пропорцияларны кара туразында өскертир чорук, чамдык ажыл-агыйжы шиитпирлерниң кошкак экономиктиг үндезилээшкини таарымча чок рольду ойнаан.

Чеди чылдың сөөлгү чылдары болза, делегейниң янзы-бүрү районнарынга шериг агрессиязын өөскүдүп үндүргеш, америк империализмниң өөскүткени делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чидигленгени-биле капсырлашкан турган. Ол чорук чурттуң камгаланыр аргазын хандырарынга немелде херекгилерни үндүрүп бээрин негеп турган.

Чаа беш чылда улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде четпестерни чайладыры, социализмниң артык күштерин долузубиле ажыглаары эргежок чугула.

II. 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол сорулгалары

Чаа беш чыл планы коммунистиг тургузуушкуннуң оруубиле бистиң ниитилелдиң улуг бурунгаарлаашкынын, материал-техниктиг баазаны улам ыңай хөгжүдерин, чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаарын хандырар ужурлуг деп, СЭКП-ниң XXIII съездизи санап тур. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүгү хемчег-биле ажыглаарынга, бүгү ниитилел бүдүрүлгезиниң индустриалдыг хөгжүлдезинге, ооң ажыктыын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге үндезилээш, үлетпүрнүң улам ыңайгы улуг өзүлдезин, кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң бедик туруштуг темпилерин хандырарын база ооң ачызында улустуң амыдырал деңнелиниң боттуг көдүрлүүшкүнүн, бүгү совет кижилерниң материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин эң долу хандырарын чедип алырын беш чылдың кол экономиктиг сорулгазы кылдыр партия көрүп турар.

Беш чыл планының оналдалары социалистиг ниитилелдиң эртем ёзугаар барымдаалаттынган хереглелдеринге, бүдүрүлге ресурсыларын болгаш курлавырларын объективтиг үнелеп көөрүнге үндезилеттинген турар, улус ажыл-агыйын эң ажыктыг кылдыр хөгжүдериниң оруктарын тодарадыр ужурлуг.

Улус ажыл-агыйынга төпчүткен планныг удуртулганы быжыглаар болгаш сайзыраңгайжыдар үезинде эргелеп башкарарының демократтыг үндезиннерин бүгү хемчеглер-биле хөгжүдер талазы-биле партияның салган сорулгазын чайгылыш чокка шиитпирлээрин партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый органнарындан беш чыл планының күүселдези негеп турар. СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь (1965 чыл) Пленумнарының шиитпирлеринде көрдүнген ажыл-агый хемчеглерин бүрүнү-биле боттандырары эргежок чугула. Сөөлгү чылдарда партияның ажылдап кылган ажыл-агый тургузуушкунунуң болгаш экономиканы удуртурунуң арга-методтары улам ыңай хөгжүүр ужурлуг.

1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планын чогаадып кылыр үезинде дараазында чүүлдерни эргежок чугула деп, СЭКП-ниң XXIII съездизи санап тур:

национал орулганы 38—41 хуу көвүдедир;

чоннуң кижи санынга онааштыр боттуг орулгаларны 1,3 катап хире көвүдедирин хандырар. Ажылдааның ёзугаар бээр төлевирниң өзүлдезин улустуң чаагай чорууп бедидериниң кол оруу кылдыр санавышаан, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин база колхозчуларның орулгаларын бедидер;

хоорай биле кедээниң аразында социал-экономиктиг болгаш культура-амыдырал талазы-биле ылгалдарны ажып эртпишаан, **кедээ биле хоорай чонунуң амыдырал деңнелин чоокшулаштырар талазы-биле хемчеглерни баш бурунгаар көөр;** ажылчын аңгы биле тараачыннарның эвилелин, бүгү совет улустуң чаңгыс эвин улам ыңай быжыглаар;

угаан ажылы биле күш-ажылдың аразында боттуг ылгалдарны эвээжетпишаан, **улустуң ниити эртем-билиг болгаш культура-техниктиг деңнелин улам ыңай бедидерин чедип алыр;**

чурттуң бүгү районнарынга **күш-ажыл курлавырларын чеп ажыглаарын**, ниити эртемниң школаларын дооскан аныяктарны болгаш элээди уругларны бүдүрүлгеге азы өөредилгеге хаара тударын хандырар; чылдың бүгү дургузунда кедээге ажылчын күжүн дээре ажыглаар;

бүгү эвилелдешкен республикаларның экономиказын бүгү тала-биле хөгжүдер. Бүдүрүлгени сайгара тургузарда бүгү улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарын республикаларның эрге-ажыктары-биле шын дүүштүрер.

Айыткан экономиктиг болгаш социал-политиктиг сорулгаларны чедип алырда эргежок чугула чүүлдер болза:

1. Беш чыл дургузунда үлетпүр продукциязының хемчээлин 1,5 катап хире көвүдедир.

Аар үлетпүрнү, ылаңгыя эртем-техниктиг депшилгени тодарадып турар адырларны хөгжүдеринге үндезилээш, кедээ ажыл-агыйның, хереглел чүүлдерин бүдүрүп турар үлетпүрнүң адырларының, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның улам ыңайгы техниктиг чепсегленишкинин хандырар.

Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин эң интенсивтиг ажыглаарын чедип алыр; кедээ ажыл-агыйга, хереглел чүүлдерин бүдүрүп үндүрүп турар адырларга, чоннуң культура-амыдырал хандырылгазының талазынга херектиг дерилгелерниң болгаш материалдарның үлүүн бедидер.

Хереглелдиң чүүлдериниң бүдүрүлгезиниң дүрген өзүлдезин хандырар болгаш кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң темпилерин үлетпүрнүң өзүлдезиниң темпилери-биле, бүдүрүлгениң чепсек-херекселдериниң бүдүрүлгези-биле хереглелдиң чүүлдериниң бүдүрүлгезиниң темпилерин чоокшулаштырар.

Продукцияга хереглелдиң эң долу хандырарының эрге-ажыктарын барымдаалааш, ону бүгү хемчег-биле дүрген сайгарарын хандырар.

2. Кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң хемчээлин улуу-биле көвүдедир.

Кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг дериишкинин күштелдирер, бүдүрүлгениң өзүлдезинге колхозтарның болгаш совхозтарның ажылдакчыларының материал талазы-биле сонуургалын бедидер, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарын чайгылыш чокка боттандырар болгаш ооң ажыктыын бедидер.

Дүжүттүг бедидериниң баазазынга тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрериниң туруштуг өзүлдезин, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедирин хандырар.

3. Техниктиг депшилгеге, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарын сайзыраңгайжыдарынга, бүдүрүлге фондуларын болгаш капитал салыышкыннарны ажыглаарын экижидеринге, продукцияның шынарын экижидеринге, камналганың шыңгыы чурумун боттандырарынга үндезилээш, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер.

Ол сорулга-биле чаа беш чыл планынга баш бурунгаар көөрү болза:

күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дүрген өстүрер. Беш чыл дургузунда үлетпүрде күш-ажылдың электри-биле чепсегленишкинин 1,5 катап, кедээ ажыл-агыйга — 3 катап хире көвүдедир. Бүдүрүлгениң комплексилиг механизациязын болгаш автоматизастаашкынын чайгылыш чокка чорудар, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының арга-методтарын калбаа-биле ажыглаар;

улус ажыл-агыйының планнаашкынынга болгаш бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга, транспортка, садыгга болгаш эртем шинчилелдеринге **электроннуг саналга машиналарын калбаа-биле ажыглаар;**

техника талазы-биле чаа, эң болбаазыраңгай продукцияны бүдүрерин үргүлчү шиңгээдип алыр, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының кылыгларының шынарын бедидер;

бүдүрүлгениң бүгү адырларын чайгылыш чокка интенсификастаар, продукцияны бүдүрүп үндүрерин көвүдедир, бүдүрүлге фондуларының рубльге онаашмыр орулгалыг болур чорууннуң деңнелин бедидер;

капитал тудугнуң херээн үндезини-биле экижидер, күчүлерниң болгаш кол фондуларның тудуунуң болгаш ажыглалга кииреринин хуусааларын улуу-биле кызырар, капитал салыышкыннарның бот-деңзиин эвээжедир;

бүдүрүкчү күштерни эң ажыктыг кылдыр сайгара тургузар, бойдустуң эң перспективалыг курлавырларын ажыл-агый эргилдезинге киирер;

суг курлавырларын комплексилиг ажыглаар болгаш камгалаарының аргазы-биле чурттуң **суг ажыл-агыйын хөгжүдерин хандырар.**

Делегейниң социалистиг күш-ажыл хуваалдазының артык күштерин болгаш даштыкы садыгны бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң эрге-ажыктарынга калбаа-биле ажыглаар.

4. Эртем шинчилелдерин калбаа-биле хөгжүдеринге болгаш оларның түңнелдерин бүдүрүлгеге дүрген ажыглаарынга база чогаадылгаларны нептередиринге үндезилээш, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир.

Беш чыл планынга баш бурунгаар көөрү болза:

эртемниң болгаш техниканың янзы-бүрү адырларынга математиктиг арга-методтарны калбаа-биле ажыглаарын хандырып турар теоретиктиг болгаш прикладтыг математика талазы-биле шинчилелдерни хөгжүдер;

эртемниң болгаш техниканың янзы-бүрү адырларынга ядролуг физиканың арга-методтарын калбаа-биле ажыглаар, башкарар термоядролуг синтезтиң айтырыын улам ыңай ажылдап кылыр, радиоэлектрониканың болгаш автоматиканың чаа приборларын, конструкциялыг болгаш өске-даа материалдарны тургузар сорулга-биле ядролуг физиканың болгаш кадыг бүдүмел физиказының талазы-биле шинчилелдерни хөгжүдер;

космос делгемин улам ыңай шинчилээр болгаш алдынган түңнелдерни радио харылзаазын, радио навигациязын болгаш телевидениени, метеорологтуг албан черин сайзыраңгайжыдарынга болгаш өске-даа практиктиг сорулгаларга ажыглаар;

бойдустуң курлавырларын дээре ажыглаары-биле чер картын болгаш ажыктыг казар байлактар чыдар черлерниң сайгара тургустунганының дүрүм ёзугаар чүүлдерин шинчилээр талазы-биле эртем ажылдарын калбартыр;

черни, арга-ыяшты, суг хөөлбектерин, хемнерни, тывыш аңнарын, балыкты болгаш чурттуң өске-даа бойдус байлактарын эң ажыктыг кылдыр ажыглаарынга бойдусту камгалаарын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар;

чаа, экономика талазы-биле ажыктыг химиктиг чорудулгаларны тургузар база ажыктыг бүдүмелдерни болгаш материалдарны алыры-биле химия талазы-биле шинчилелдерни хөгжүдер;

малдың чаа, бедик продуктулуг уксааларын болгаш үнүштерниң бедик дүжүттүг сорттарын тургузар сорулга-биле дириг материяда болуп турар чорудулгаларны, микроорганизмнерниң, үнүштерниң болгаш малдарның селекциязының генетиктиг дүрүм ёзугаар болур чүүлдерин улам ыңай шинчилээр; уксаа салгаар аарыгларның генетиказының айтырыгларын ажылдап кылыр;

айыылдыг ыжыктарны, чүрек-дамыр, вирус болгаш өске-даа аарыгларны болдурбас болгаш эмнээр сорулга-биле медицинаның эртем шинчилелдерин улам ыңай хөгжүдер, кижиниң физиологиязын болгаш патологиязын шинчилээр;

ниитилел эртемнерин улам ыңай хөгжүдер. Экономика эртемнериниң талазы-биле кичээнгейни социализмниң экономиктиг хоойлуларын хандыр шинчилээринге болгаш ажыглаарынга, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң оруктарын болгаш арга-методтарын тодарадырынга, ниитилел бүдүрүлгезиниң экономика талазы-биле идиг бериишкиннерин ажыглаарынга үндезилээш, улус ажыл-агыйының планныг удуртулгазының теориязын улам ыңай ажылдап кылырынче мөөңнээр;

эртем шинчилелдериниң ажыктыын боттуу-биле бедидер болгаш оларның түңнелдерин бүдүрүлгеге дүрген нептередир. Ол сорулга-биле эртем күштерин болгаш материал курлавырларны экономика талазы-биле эң улуг ажыктыг чүүлдү берип турар, эртемниң болгаш техниканың кол айтырыгларын шиитпирлээринге мөөңнээр, эртем-шинчилел албан черлериниң болгаш дээди өөредилге черлериниң төлевилел-конструктор организацияларының болгаш бүдүрүлгелерниң дуржулга-бүдүрүлге баазазын быжыглаар, оларны чаа эртем болгаш лабораторлуг дерилге-биле дерир. Эртем-шинчилел ажылынга дээди өөредилге черлериниң ролюн бедидер.

Эртем албан черлеринге бот-орулга-чарылгалыг болур чорукту калбаа-биле нептередир.

5. Бүдүрүлгени планнаарын, ооң экономиктиг идиг бериишкинин сайзыраңгайжыдар дугайында партияның шиитпирлерин чайгылыш чок боттандырарынга, бүдүрүлгелерниң инициативазы болгаш ажыл-агыйжы бот-тускайлаң чорууп калбартырынга, боттарының күш-ажылының түңнелдеринге ажылчы чоннарның материалдыг сонуургалын бедидеринге үндезилээш, чурттуң экономиказын удуртурун экижидер. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы инициативазын болгаш бот-тускайлаң болур чорууп хөгжүдери-биле төпчүттүнген планныг удуртулганы шын дүүштүрерин хандырар.

Ол сорулга-биле:

ажыл-агыйны төпчүттүнген планныг ёзу-биле удуртурун бирги ээлчегде улус ажыл-агыйының кол пропорцияларын сайзыраңгайжыдарынга, бүдүрүлгени таарыштыр сайгара тургузарын экижидеринге болгаш экономиктиг районнарны комплексилиг хөгжүдеринге; бүдүрүлгениң бедик темпилерин болгаш продукцияның эң чугула хевирлерин дужаарын хандырарынга; техниктиг депшилгениң, капитал салыышкыннарның, күш-ажыл төлевириниң, өртектерниң, арыг орулганың, саң-хөөнүң болгаш чээлиниң талазынга күрүнениң чаңгыс аай политиказын чорударынга; бүдүрүлге фондуларын, күш-ажыл, материал болгаш бойдус курлавырларын үре-түңнелдиг ажыглаар дээш экономиктиг контрольга мөөңнээр.

Материал-техниктиг хандырылганың системазын шиитпирлиг экижидери болгаш мөөңнеп садыглаарының аргазы-биле дериглерни, материалдарны база чартык фабрикаттарны планныг хуваарынче чоорту шилчиишкинни белеткээри эргежок чугула;

бүдүрүлгени эргелеп башкарарының аргаларын сайзыраңгайжыдар болгаш фабрикаларга, заводтарга, тудугларга, колхозтарга, совхозтарга база өске-даа бүдүрүлгелерге **план-экономиктиг ажылдың деңнелин бедидер.** Ону чедип алырда бот-орулга-чарылганың ленинчи принциптерин чайгылыш чокка боттандырары, бүдүрүлгелерниң эргелерин болгаш ажыл-агыйжы бот-тускайлаң болур чорууп чайгылыш чокка калбартыры, хамыктың мурнунда ниитилелдиң эрге-ажыктарынга таарыштыр коллективтерниң чедип ап турары бедик түңнелдерге материалдыг идиг бериишкинниң аргазы-биле оларның инициативазын хөгжүдери, планныг болгаш керээлиг хүлээлгелерни күүседир дээш бүдүрүлгелерниң материалдыг харысалгазын бедидери эргежок чугула. Бүдүрүлгениң идиг бериишкининге экономиктиг быраларның ролюн көдүрер. Социалистиг чарышты бүгү хемчег-биле калбартып хөгжүдер болгаш моральдыг идиг бериишкиннерниң ужур-дузазын бедидер.

Эргелеп башкарарының демократтыг үндезиннерин калбартып, бүдүрүлгелерни эргелеп башкарарынга бүдүрүлге коллективтериниң ролюн бедитпишаан, ажылдакчы бүрүзүн күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, чоннуң хереңгизин ажыл-агыйжы көөрүнүң чүткүлүнге кижизидери, бүдүрүлге болгаш күрүне сагылга-чурумун быжыглаары эргежок чугула. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң амгы байдалдары болгаш сорулгалары удуртукчу кадрларга чаа негелделерни онаап, экономиктиг удуртулганың аргаларын шиңгээдип алырын, ёзу барымдаалап чагырып-дужаар чоруктарга удур демиселди чорударын, эргелеп башкарарының эртемиинң эң чаа чүүлдерин ажыглаарын, амгы шагның саналга техниказын ажыглаарын, эргелел аппарадын кызырарын чедип алырын оларга хүлээдип турар.

Ажыл-агыйны социалистиг ёзу-биле башкарып чорударының принциптерин шыңгыы болгаш чайгылыш чок сагыыр, бүдүрүлгелерниң ажыл-агыйжы болгаш саң-хөө ажыл-чорудулгазынга үндезилел чок регламентацияны болдурбас.

Беш чыл планы Совет Эвилелиниң камгалал күчүзүн улам ыңай өстүрерин хандырар ужурлуг, ол чорук совет улусту, бүгү социалистиг дем кадылгазын империалистиг агрессияның айыылындан улам идегелдиг камгалаар, бүгү делегейде тайбыңга ынакшылдыг болгаш хосталгалыг күштерниң туружун быжыглаар арганы бээр.

Тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиканы чайгылыш чок чорутпушаан база чепсегленишкинни дужүрер дугайында саналдарны боттандырарын чедип алырын оралдашпышаан, бистиң Чепсектиг Күштеривис шериг техниказының эң-не амгы үедеги хевирлерин алган турар дугайында үргүлчү сагыш салыры эргежок чугула. Совет Эвилелиниң камгалал күчүзүн өстүрери — тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чорууп камгалаарының эргежок чугула негелдези болур.

* * *

Бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнелин барымдаалааш база келир беш чылда кол экономиктиг болгаш социал-политиктиг сорулгаларны удуртулга болдургаш, бо беш чылда үлетпүрнүң, кедээ ажыл-агыйның, транспорттуң болгаш харылзааның, капитал тудугнуң, чоннуң амыдырал деңнелин бедидериниң, бүдүрүкчү күштерни сайгара тургузарының болгаш эвилелдешкен республикаларның ажыл-агыйын хөгжүдериниң, Совет Эвилелиниң даштыкы экономиктиг харылзааларының талазы-биле дараазындагы оналдаларны доктаадыр.

III. Үлетпүр

Чаа беш чылда үлетпүрнүң кол сорулгалары чүл дээрге, бүдүрүлгениң ажыктыг болурун, ооң техниктиг деңнелин көдүрери, структураны экижидери, техника талазы-биле чаа продукцияны үргүлчү болгаш дүрген нептередири, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын бүдүрүлгениң эң-не сайзыраңгай чепсек-херекселдери-биле — бедик бүдүрүкчүлүг машиналар, дерилгелер болгаш приборлар-биле, бедик шынарлыг чиг-эт болгаш материалдар-биле, а чоннү — совет кижилерниң өзүп турар негелделерин хандырып болгу дег калбак ассортиментилиг бараннар-биле улам долдур хандырар дээш шынарны бедидери болур.

1. Беш чыл дургузунда үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлин 47—50 хуу, ооң иштинде бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрүп турар адырларның («А» бөлүк) продукциязын — 49—52 хуу болгаш хереглелдиң чүүлдерин бүдүрүп турар адырларның («Б» бөлүк) продукциязын —43—46 хуу көвүдедир.

2. Аар индустрияның хөгжүлдезинге үндезилээш, үлетпүр бүдүрүлгезиниң структуразын сайзыраңгайжыдар.

Электроэнергетиканы, машина тудуушкунун, химия үлетпүрүн, металлургияны мурнады хөгжүдери, адырларның иштики пропорцияларын экижидерин, ниитилелдиң херег-

(Уланчызы 3-ку арында).

1966—1970 ЧЫЛДАРДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СЭКП-НИҢ XXIII СЪЕЗДИЗИНИҢ ДИРЕКТИВАЛАРЫ

леллерин эвээш чарыгдалдар-биле хандырып турар бүдүрүлгениң экономика талазы-биле эң-не ажыктыг хевирлериниң улуг-хуузун бедидерин көөр.

СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң доктаалынга дүүштүр көдээ ажыл-агыйның техниктиг баазазының хөгжүлдезин хандырар. Механизация чепсектерин, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш үнүштер камгалалының химиктиг чепсектерин көдээ ажыл-агыйга бээрин дыка көвүдедир.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң хөгжүлдезин дүргедедир, а ол ышкаш чоннуң хереглел барааннарын аар үлетпүрнүң бүдүрүлгелеринге бүдүрерин дыка калбартыр.

3. Техника талазы-биле мурнанчы, шынар талазы-биле бедик көргүзүглерлиг продукцияны бүдүрүп үндүрерин көөр. Машиналарның, приборларның болгаш дерилгелерниң бүдүрүкчүлүүн, камналгалыын, идегелдиин болгаш үр эдилелдиг болурун улгаттырар, шимчедикчилерниң моторесурсузун улгаттырар, күчүнүң единицазынга машиналарның дензизин чиигедир. Материалдарның болгаш чиг-эттиң шынарын бедидер. Чоннуң хереглел барааннарының ассортиментизин калбартыр болгаш шынарын экижидер.

Күрүне стандарттарын техниктиг дешпилгениң негелделеринге дүүштүрер болгаш продукцияның шынарын экижидеринге оларның ролюн бедидер.

Делегейге техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүтпүшаан, даштыкы чурттарның эртем болгаш техника талазы-биле мурнакчы чедиишкиннерин бүгү хемчег-биле ажыглаар.

4. Эки ажыктыг технологтуг чорудулгаларны — физика-химиктиг, электро-физиктиг, электронну болгаш өске-даа **чорудулгаларны ажылдап кылыр болгаш нептередир.** Ажылдап турар дерилгелерни чаартып модернизастаарын калбаа-биле боттандырар.

5. Продукция бүдүрүп үндүрерин көвүдедирин, бүдүрүлге фондуларының рубль бүрүзүнге онаалтыр орулгалыг болурунуң деңнелин бедидерин чедип алыр дээш, **дерилгелерниң ажыглалын дыка экижидер** болгаш оон бүдүрүкчүлүүн бедидер.

Кызыы черлерни чайладып, бүдүрүлге чорудулгаларын интенсификастап, технологияны сайзыраңгайжыдып, дерилгелерни солуурунуң коэффициентизин улгаттырып, анаа туруушкуннарны чок кылып турграш, ажылдап турар бүдүрүлгелерге продукция бүдүрүп үндүрерин үргүлчү көвүдедир.

Индустриалдыг аргаларны улам калбак нептередип база септелге бүдүрүлгелериниң специализастаттынган күчүлерин бүгү хемчег-биле хөгжүдүп турграш, дерилгелерниң капитал септелгезиниң шынарын улам ыңай бедидерин болгаш өртек-үнезин чиигедирин хандырар.

6. Адырлар аразының кооперациязын хөгжүдүп турграш, бүдүрүлгелерни **специализастаарының болгаш кооперастаарының деңнелин, ылаңгыя машина тудуушкунунга бедидер;** белдирлерни болгаш кезектерни бүдүрериниң специализастаан заводтарын тургузуп турграш, оларны чаңгыс аай хевир киирерин болгаш стандартчыдарын калбаа-биле нептередир. Чиг-эт курлавырларын эки ажыглаарын хандырып турар бүдүрүлгени каттыштырарының экономика талазы-биле чогумчалыг хевирлерин хөгжүдер.

7. Чиг-этти, материалдарны болгаш одаар чүүлдү ажыглаарын экижидер. Машина тудуушкунунга болгаш металл ажылдап кылышкынынга кара металдарның прокадын чарыгдаарының бот-дензизин барык 20—25 хуу эвээжедир. Прокат бүдүреринге каң чарыгдалының бот-дензизин эвээжедир. Өңнүг металлдарны элээн чиик өртектиг материалдар болгаш биметаллдар-биле солуурун калбартыр. Беш чыл дургузунда үлетпүрге одаар чүүл чарыгдалының нормаларын 8—10 хуудан эвээш эвес, оон иштинде электроэнергия ажылдап үндүреринге —11—14 хуу, а электроэнергия чарыгдалының нормаларын —6—8 хуу эвээжедир. Чиг-эттен белен продукция алырын көвүдедир. Минералдыг чиг-этти тыварда болгаш ону болбаазырадырда, оон чидириин кызырар. Дагын хереглеттинер одалга-энергетика курлавырларын, дагын хереглеттинер материалдарны болгаш чиг-этти улам долдур ажыглаар.

Специализастаан болгаш универсалдыг бедик механизастаттынган баазаларның болгаш складтарның чогумчалыг четкизин тургузарын көөр.

8. Техниктиг дешпилгеге, күш-ажылды организастаарын сайзыраңгайжыдарынга болгаш оон байдалдарын экижидеринге, бүдүрүлгениң экономиктиг идиг беришкиниң болгаш ажылчы чоннарны материал талазы-биле деткип шаңнаарын күштелдиреринге үндезилээш, **беш чыл дургузунда үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 33—35 хуу бедидер.** Продукцияның бот-үнезин чиигедир, бүгү бүдүрүлгелерниң орулгалыг ажылдаарын чедип алыр. Беш чылдың төнчүзүнге чедир үлетпүрге арыг орулганы ийи ажыг катап көвүдедир.

9. Үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлерин 1970 **чылда бүдүрерин** дараазында хемчээлге көөр:

	1965 чылда	1970 чылда
Электроэнергия (миллиард киловатт-шак)	507	830—850
Нефть (миллион тонна)	243	345—355
Газ (миллиард кубометр)	129,2	225—240
Хөмүр даш (миллион тонна)	578	665—675
Шой (миллион тонна)	66,2	94—97
Каң (миллион тонна)	91	124—129
Прокат (миллион тонна)	70,9	95—99
Каң хоолайлар (миллион тонна)	9	14—15
Минералдыг чемишчидилгелер (чижек хемчээл-биле миллион тонна)	31,3	62—65
Пластиктиг массалар болгаш синтетиктиг чук (муң тонна)	821	2.100—2.300
Химиктиг волокно (муң тонна)	407	780—830
Автомобиль болгаш мотоцикл дугуйлары (миллион кезек)	26,4	38—40
Бустуң, газтың болгаш гидравликаның турбиналары (миллион киловат-шак)	14,6	22—24
Прокат дерилгелери (муң тонна)	111	190—210
Магистраль тепловозтары (секциялар)	1.485	1.500—1.600
Химия дерилгелери (миллион рубль)	384	780—830
Нефть аппаратуразы (муң тонна)	140	210—240
	1965 чыл	1970 чыл
Демир кестирер станоктар (муң кезек)	185	220—230
Дарганнап-пресстээр машиналар (муң кезек)	34,4	50—52
Автомобильдер (муң кезек)	616,4	1.360—1.510
Оон иштинде:		
чүък машиналары	379,6	600—650
чиик машиналар	201,2	700—800
Тракторлар (херек кырында санаашкын-биле муң кезек)	355	600—625
Көдээ ажыл-агый машиналары (миллион рубль)	1446	2.500
Пөс-таавы үлетпүрүнге хереглээр технологтуг дерилгелер болгаш артык кезектер (миллион рубль)	251	430—480
Аъш-чем үлетпүрүнге хереглээр технологтуг дерилгелер болгаш артык кезектер (миллион рубль)	243	340—370
Приборлар, автоматизацияның херекселдери болгаш оларның артык кезектери (миллион рубль)	2.078	3.570—3.670
Тудуг ыяжын сөөртүп алыры (үүрмек ыяш белеткелчилериниң сөөртүп алырын санаваска, миллион кубометр)	337	350—365
Целлюлоза (миллион тонна)	3,2	8,4—9
Саазын (миллион тонна)	3,23	5—5,3
Картон (миллион тонна)	1,45	4,2—4,5
Цемент (миллион тонна)	72,4	100—105
Пөс-таавы (миллиард дөрбелчин метр)	7,5	9,5—9,8
Иштики болгаш даштыкы трикотаж хеп (миллион кезек)	907	1.650—1.750
Хөм идиктер (миллион ажеш)	486	610—630
Эът (күрүне курлавырының чиг-эдинден, миллион тонна)	4,8	5,9—6,2
Балык тудуушкуну, китти, далай аңнарын болгаш далай продуктуларын тывары (миллион тонна)	5,8	8,5—9
Чалаң сүт продукциязы (күрүне курлавырының чиг-эдинден, миллион тонна)	11,5	16—17
Мал саржаа (күрүне курлавырының чиг-эдинден, муң тонна)	1066	1.160
Быштак болгаш үстүг брынза (муң тонна)	308	625—675
Үнүш үзү (күрүне курлавырының чиг-эдинден, миллион тонна)	2,2	2,95—3,1
Консервылар (миллиард чижек лааза хемчээли-биле)	7	13—13,5
Хоюг чигир (свекладан, миллион тонна)	8,9	9,8—10
Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый хереглелиниң барааннары (миллиард рубль)	9	15,5—16,5
Радиоприёмниктер болгаш радиолалар (миллион кезек)	5,2	7,5—8
Телевизорлар (миллион кезек)	3,7	7,5—7,7
Амыдырал-хереглелдиң соодукчулары (миллион кезек)	1,7	5,3—5,6
Мотоциклдер, мотороллерлар болгаш мототергелер (муң кезек)	721	1.000—1.100
Бажың иштиниң эт-херекселдери (миллиард рубль)	1,8	2,6—2,8

10. Электроэнергетиканың мурнап турар өзүлдезин хандырары-биле 64—66 миллион киловатт чаа күчүлерни, колдуунда 2,4 миллион болгаш оон-даа улуг киловатт күчүлүг, одалгага ажылдаар, конденсациялыг улуг электростанцияларны тударының база бирээзи-ле 300 муң киловатт күчүлүг энергетика блоктарын арбыдадыр тургузарының күсели-биле ажыглалга киирер.

Техниктиг чаа шиитпирлерни ажыглаарының болгаш 500—550 муң киловатт чедир күчүлүг гидротурбиналарның тургузулгаларын ажыглап турграш, төлевилеп турар болгаш туттунуп турар гидроэлектростанцияларның техника-экономиктиг көргүзүглерин бедидер.

Чурттуң чөөн талакы районнарындан төп районнарже хөй электри энергиязын дамчыдып бээринге эргежок чугула белеткел ажылдарын кылыр. ССРЭ-ниң Европа кезээниң Чаңгыс аай энергетика системазын тургузарын доозар.

Кужу 35 болгаш оон өрү киловольт электри четкизиниң шөйлүүшкүнүн барык 1.5 катап, а көдээ черлерге 20 киловольт чедир куштуг электри четкизиниң шөйлүүшкүнүн барык 2 катап көвүдедир. Электри энергиязының үнер төпчүткен дестериниң күсели-биле көдээ районнарның электрижидилгезин калбартыр.

11. Нефть тывыжын болгаш газ үлетпүрүн дүрген сайзырадыр. Барыын Сибирьге база Барыын Казахстанга нефть болгаш газ тывыжының чаа төптерин тургузарын база нефть тывыжының эрги районнарынга нефть тывыжын дыка көвүдедирин эң чугула сорулга деп санаар. Нефтилиг черлерни ажыглаарының болгаш нефть тывыжын интенсификастаарының мурнакчы аргаларын улам ыңай нептередирин хандырар.

Газтыг черлерни ажылдап кылыр, газ тывыжын интенсификастаарының ажыктыг аргаларын калбаа-биле нептередир, бойдус газын үлетпүр төптериниң чоогунга чер иштинге кадагалаарының хемчээлин калбартыр. 25 муң километрден эвээш эвес узун дурттуг газ дамчыдар магистральдыг хоолайларны тудуп тургузар. Газты ажыглаарының техника-экономиктиг көргүзүглерин бедидер сорулга-биле улуг диаметрлиг хоолайларны калбаа-биле ажыглаарын көөр.

12. Нефтиниң баштайгы болбаазырадылга хемчээлин болгаш өңнүг нефть продуктуларын бүдүрерин беш чыл дургузунда 1,4—1,5 катап, чаар үс аймаан бүдүрерин — 1,4 катап көвүдедир. 0,5 хуудан ажыг эвес күгүрлүг дизельдиг кывар чүүлдү бүдүрерин оон ниити бүдүрген хемчээлиниң 80 хуузу, бедик шынарлыг автомобиль бензинерииниң — 55—60 хуузу чедир көвүдедир. Дизельдиң болгаш автомобильдиң бүгү үс аймаан бүдүрерде, ажыктыг аргаларны хереглээр.

Суук газты, ароматтыг углеводородту болгаш химия үлетпүрүнүң өске-даа чиг-эдин бүдүрүп үндүрерин калбартыр. Бойдус болгаш артынчы газтардан күгүр алырын калбартыр. Мал ажылының хереглелинге белок-витаминниг концентраттарны нефть чиг-эдинден бүдүрерин үлетпүр хемчээлинге организастаар.

13. Хөмүр даш тывыжын, ылаңгыя кокстаар хөмүр даш тывыжын көвүдедир. Хөмүр дашты ажык арга-биле казып тывары 1970 чылда ниити тывыштың 28 хуузу чедирер. Хөмүр даштың шынарының экижииринче онза кичээнгейни угландырар, сорттуг хөмүр дашты бүдүрерин көвүдедир. Хөмүр даш тывыжының өзүлдезин ажылдап турарларның санын көвүдетпейн турграш хандырар.

Шахталарны болгаш разрезтерни тударының база төлевилеттинген күчүлерни шиңгээдип алырының хуусааларын элээн кызырып турграш, 165 миллион тонна хөмүр даш бээр күчүлүг шахталарны болгаш разрезтерни ажыглалга киирер. Кывар сланецтерниң тывыжын 1970 чылда барык 28 миллион тонна, торфтуң тывыжын — 92 миллион тонна чедирер.

Бедик шынарлыг одаар чүүл талазы-биле хоорай база көдээ черлерниң чонунуң хереглелдерин бүрүн хандырар.

14. Металлдың шынарын экижидеринче, прокаттың, хоолайларның болгаш чуга демирлерниң сортаментизин дыка калбартырынче, бүдүрүлге чорудулгаларын интенсификастаарынче онза кичээнгейни угландырбышаан, **кара металлургияның** хөгжүлдезиниң бедик темпилерин хандырар.

Соокка таптап кылган прокатты бүдүрерин 2-ден ажыг катап, соодуп сорттаар каңнының — 2,2 катап, каң сывырган демирниниң — 2,1 катап көвүдедир болгаш янзы-бүрү сортаментилиг хоолайларны бүдүрерин дыка көвүдедир.

Быжыглаан терминтиг болгаш термомеханиктиг металлды, эң чиге фасоннуг профильди, эвээш ватт чидириглиг электротехниктиг каңнарны, антикоррозия шывыглыг биметаллдарны болгаш металлдарны, эң арыг болгаш физиктиг мөзүлер хандыртынган металлды, эң элевес чиңге демир канаттарны бүдүрерин көвүдедир.

Демир рудазының чиг-эдин белеткээрин экижидер. Демир рудаларының чиг-эдинден артыктадып үнген чүүлдерни үлетпүрге бүдүрерин калбаа-биле организастаар. Кислородконверторлуг каңны эзилдирерин 5—6 катап, электри каңнының — 1,5 катап көвүдедир: каңны соксаал чокка кударының чаа тургузугларын ажыглалга киирер; кислородту болгаш бойдус газын металлургия бүдүрүлгезинге ажыглаарын калбартыр.

Кылыны техника талазы-биле өйүнде кылдыр кылдынган бедик шынарлыг каңдан кылган делгем дерилгелерни, хоолайларны бүдүрерин организастаар. Биметалл хоолайларны болгаш шилденчек баалынныг, пластмасстыг база өске-даа антикоррозия шывыглыг хоолайларны бүдүрерин көвүдедир.

Порошковой металлургияның улам ыңай хөгжүүрүн болгаш үлетпүрнүң машина тудуунга база өске-даа адырларынга металл-керамиктиг кылыгларны нептередирин хандырар.

Демир кескиндизин болгаш кара металлдарның артынчыларын белеткээрин көвүдедирин хандырар. Металлургия шлактарын болбаазырадырын болгаш ажыглаарын үндезинни-биле экижидер.

Чоннуң хереглел барааннарын (баалынныг сава аймаан, казагны, оруннарны база өске-даа чүүлдерни) кара металлургияның бүдүрүлгелеринге бүдүрерин көвүдедир болгаш оларның шынарын бедидер.

15. Өңнүг металлургияга честиң, чиик, өске металлдарга холуур болгаш ховар металлдарның бүдүрүлгезин мурнадыр хөгжүдерин көрүп турар. Алюминийни бүдүрерин 1.9—2.1 катап, честиниң болгаш цинктиң — 1.6—1.7 катап көвүдедир; коргулчуннуң, магнийниң, ак коргулчуннуң, никельдиң, титанның, вольфрам, молибден болгаш титан концентраттарын, а ол ышкаш үнелиг металлдарны бүдүрерин дыка көвүдедир болгаш алмазтың тывыжын көвүдедир.

Өңнүг металлдар рудаларын ажык арга-биле тыварын 1,5 катап, чер адааның рудниктеринге бедик бүдүрүкчүлүг болу чорууру дериишкинни ажыглавышаан тыварын — 5 катап көвүдедир.

Өңнүг металлдарны рудадан улам хөйнү алырын хандырар.

Электрини бедик дамчыдар алюминийни, дек элевес быжыг чести, өңнүг металлдар прокадының камналгалыг чаа адырларын бүдүрерин, чести, алюминий ленталарын, хоолайларны, фасон салбырларын база сывырган демирни кударын болгаш прокаттаарын хары угда чорударын шиңгээдип алыр.

Электрон үлетпүрүнге хереглээр материалдарны белеткээр талазы-биле специализастаттынган заводтарны база бүдүрүлгелерни организастаар.

Чоннуң хереглел барааннарын өңнүг металлургия бүдүрүлгелеринге кылып үндүрерин 3-тен эвээш эвес катап улгаттырар, барааннарның шынарын бедидеринче онза кичээнгейни угландырар, ынчангаш анаа тускайжыткан бүдүрүлгелерни организастаар.

16. Геология шинчилел ажылдарының хемчээлин калбартыр, оларның ажыктыын бедидер болгаш өртек-үнезин эвээжедир. ССРЭ-ниң Европа кезээнде нефтилиг, газтыг болгаш хөмүр даштыг черлерни дилеп тыварын база шинчилээрин күштелдирер. Казар байлактарның шинчилеттинген курлавырларының немей өзүлдези экономика талазы-биле эң ажыктыг районнарга хандыртынган турар ужурлуг.

17. Химия болгаш нефтехимия үлетпүрүнүң бедик темпилиг хөгжүүрүн көөр. Химия продукциязын бүдүрүп үндүрерин ийи катап көвүдедир. Концентраттыг болгаш нарын минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрерин дыка көвүдедир. Беш чылдың төнчүзүнге чедир көдээ ажыл-агыйга чемишчидилгелерни чүгле борбаадылай кылган болгаш тутчу бербес хевир-биле бээр. Аарыглардан болгаш көдээ ажыл-агыйның хоралакчыларындан үнүштерни камгалаарының химиктиг чүүлдериниң ассортиментизин калбартыр болгаш шынарын улам экижидер.

Синтетиктиг продуктуларны бүдүреринге нефть болгаш газ чиг-эдин ажыглаарын көвүдедир. Пластиктиг массаларның шынарын бедидер, полимер материалдарның дешпилгелиг хевирлерин бүдүрерин калбартыр. Онза арыг химиктиг продуктуларны бүдүрерин улам калбартыр болгаш оон ассортиментизин көвүдедир.

Синтетиктиг каучукту бүдүрерин 2.2 катап, синтетиктиг үскүр кислотаны бүдүрерин 3-тен эвээш эвес катап болгаш синтетиктиг чуур чүүлдерни барык 6 катап көвүдедир. Резина дугуйнуң ажыглаттынар хуусаазын 1.5 катап бедидер.

Амыдырал химиязының бедик шынарлыг болгаш калбак ассортиментилиг барааннарын база амыдырал хандырылгазының өске-даа кылыгларын бүдүрерин 2.5—3 катап көвүдедирин көөр.

Биче тоннажтың химия продукциязын бүдүрерин калбартыр; пластиктиг массаның, резинаның, пөстерниң, кылымал алгының шынарын бедидери-биле синтетиктиг бүдүүшкүннарның, дозунуң болгаш будуктарның ассортиментизин четчелештирер болгаш оларны чаартыр. Эртем-шинчилел ажылдарынга эргежок чугула реактивтерни бүдүрерин хандырар.

Химия үлетпүрүнге болгаш пластиктиг массадан кылыгларны хөй хемчээлдии-биле ажыглап турар адырларга полимер материалдарны улус ажыл-агыйының хереглелдеринге болгаш амыдырал хандырылгазынга херектиг кылыглар кылдыр болбаазырадырынга четчир күчүлерни тургузар.

Титанныг ак будукту бүдүрер талазы-биле күчүлерни эң улуу-биле хөгжүдерин хандырар.

Кара болгаш өңнүг металлургия, нефть болгаш ыяш-химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге химиктиг продуктуларны бүдүрерин көвүдедир, ону ол адырларның чиг-эдин комплексилиг ажыглаарынга үндезилээш боттандырар.

18. Машина тудуунуң болгаш металл ажылдап кылырының продукциязының хемчээлин чижек-биле 1,6—1,7 катап көвүдедир, ынчангаш: металлургияга, энергетикага, химия, хөмүр даш, нефть болгаш газ үлетпүрүнге дерилгелерни; автотрактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуунуң, электротехниктиг, электронну болгаш радиотехниктиг үлетпүрүнүң продукциязын, прибор тудуун; электрофизиктиг, электрохимиктиг болгаш өске-даа бедик бүдүрүкчүлүг аргаларны ажыглап турграш, металлды ажылдап кылырының машиналарын база ол ышкаш бедик болгаш онза бедик ылавылалдыг станоктарны бүдүрериниң хөгжүлдезин өскелерден мурнап турар кылыр көөр.

Транспортка көдүрер болгаш чудуруп-дужурер ажылдарны, хөй күш үнер чорудулгаларны болгаш склад ажылдарын комплексилиг механизастаарынга машиналарны болгаш дерилгелерни бүдүрерин калбартыр.

Чаа конструкцияның машиналарын болгаш дерилгелерин ажылдап кылырын база белеткээрин дүргедедир, оларны үлетпүр бүдүрүлгезинге шиңгээдип алырының болгаш улус ажыл-агыйынга нептередириниң хуусаазын дыка кызырар.

Соок температураның байдалынга ажыглаар машиналарны, дерилгелерни болгаш механизмнерни бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип алыр.

Энергетиктиг болгаш технологтуг дерилгелерниң единица күчүзүн улгаттырарын баш бурунгаар көөр. Чаа бүдүрүп үндүрүп турар машиналарның болгаш дерилгелерниң бүдүрүкчүлүүн улгаттырар.

Машина тудуунуң чаа бүдүрүлгелерин тударда, продукцияның кызыы специализастаттынган, массалыг бүдүрүлгезин организастаарының эргежок чугулазын барымдаалап көөр.

Күчүзү 500, 800 муң болгаш оон өрү-даа киловатт болуп турар камналгалыг, автоматчыттынган энергетиктиг блоктарны бүдүрерин шиңгээдип алыр.

Улуг күчүлүг металлургия агрегаттарынга болбаазыраңгай машиналарны болгаш дерилгелерни, аммиакты, суперфосфатты болгаш полиэтиленни хөй тонна кылдыр бүдүрериниң технологтуг шугумнарын, нефть болбаазырадыр заводтарга ажыглаар единица күчүзү чылда 6 миллион тонна болуп турар тургузугларны, чер чаза тепсиириниң, тудугнуң болгаш орук ажылдарынга дерилгелер комплекслерин бүдүрерин боттандырар болгаш шиңгээдип алыр.

Транспорт машиналарынга бүгү чаа хевирниң шимчедикчилериниң кол-кол бот көргүзүглерин (чеже металл кирерин, одаар чүүл чарыгдаттынарын, моторесурсузун) улам ыңай экижидерин хандырар талазы-биле хемчеглерни боттандырар, ынчангаш, ындыг, шимчедикчилер талазы-биле даштыкы эң дээре хевирлерниң техниктиг деңнелин ажарып бодаар.

Моторесурсузун 1,5—3 катап улгаттырган, бот металл дензизи кудулаттынган болгаш одаар чүүл база чаар үстерни чарыгдаар бот-дензизин эвээжеткен чаа конструкцияларның дизельдерин бүдүрерин организастаар.

Орук даллавас автомобильдерни, хөй кижи олурар автобустарны, прицептерлиг мунгаш автомобильдерден, чартык прицептерлиг, кижилер олурар тыртыкчылардан тургустунган автопоездилерни база ол ышкаш чоннуң хереглел барааннарын сөөртүр специализастаттынган автомобильдерни бүдүрүп үндүрерин көвүдедир. 65 болгаш оон өрү тонна чүък сөөртүр автомобильдер бүдүрерин шиңгээдир.

Чер болгаш мал ажылынга көдээ ажыл-агый ажылдарын комплексилиг механизастаарынга дески таарыжыр болгаш селиштирген машиналарны бүдүрерин баш бурунгаар көөр.

Чиик үлетпүрнүң янзы-бүрү адырларынга амгы үениң дерилгелерин бүдүрерин дыка көвүдедир. Пөс үлетпүрүнде механиктиг аргылга станоктарын автоматтыг аргылга станоктары-биле улам дүрген солуурун хандырар. Трикотаж фабрикаларынга машиналар бүдүрерин 2 катап болгаш будуп-каастаар дерилгелерин бүдүрерин 3 катап өстүрерин көөр.

Аъш-чем үлетпүрүнге дерилгелер бүдүрүп үндүрерин 1,5 катап, салгынның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң бүдүрүлгелеринге дерилгелер бүдүрерин 1,7 катап көвүдедир.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый хереглелиниң чепсектерин белеткээр бүдүрүлгелерге, база ол ышкаш чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелеринге эң-не дешпилгелиг машиналарны болгаш дерилгелерни бүдүрүп үндүрерин калбартыр.

Автоматчыдылганың приборларын болгаш чепсектерин бүдүрерин дыка көвүдедириниң эргежок чугулаазынче, оларның техниктиг деңнелин улам болбаазыраңгайжыдарынче болгаш номенклатуразын калбартырынче онза кичээнгейни углаар.

Чартык дамчылыкчы приборларны бүдүрүп үндүрерин дыка көвүдедир.

Электрон-санажылга болгаш башкартынар машиналарны бүдүрерин, сан-саналга ажылдарын, учётту болгаш отчётту механизастаарынга болгаш автоматчыдарынга оргтехниканы болгаш техниканы бүдүрерин дыка калбартыр.

Машина тудуушкун үлетпүрүнүң станок парыгының тургузуун улам экижидер. Ол сорулга-биле металл кезер станоктарның болгаш дарганнап-пресстээр машиналарның, ылаңгыя төнчү чорудулгаларны күүседиринге херектиг станоктарның, автоматтыг болгаш чартык автоматтыг станоктарның, дески ажылдаар агрегат станоктарының, автоматтыг шугумнарның, аар машина тудуунга ховар дерилгелерни болгаш кудуп шуткуур дерилгелерниң дешпилгелиг хевирлерин бүдүрерин мурнадыр өстүрерин көөр.

Электрошлак болгаш вакуум эзилдириниң каңнарындан тускай подшипниктерни бүдүрерин калбартыр.

Машина тудуунуң инструментальдыг баазазын быжыглаар болгаш оон специализастаашкынын боттандырар. Абразив болгаш алмаз херекселдерни бүдүрерин дыка көвүдедир, база ол ышкаш алмаз херекселдерни улус ажыл-агыйынга хереглээрин калбартыр.

Чоннуң хереглел барааннарын, культура-амыдырал хандырылгазының, бажың иштиниң хереглел кылыгларын машина тудуунуң болгаш металл ажылдап кылырының бүдүрүлгелеринге бүдүрерин дыка көвүдедир, шынарын экижидер, ассортиментизин калбартыр.

Чөн хереглелиниң техника талазы-биле чаа барааннарын конструкторлаарынга специализастаттынган конструктор бюроларын организастаар.

19. Тудуг материалдарының үлетпүрүнүң улам ыңай хөгжүүрүн көөр. Заводтарга хөйү-биле белеткээн детальдарның болгаш конструкцияларны бүдүрүп үндүрерин көвүдедир, чоңга садары-биле тудуг детальдарының болгаш материалдарының ассортиментизин калбартыр болгаш оларның шынарын бедидер. Хоюглап болбаазыраткан болгаш соңга делгээнге хереглээр шилдерни; пластмасстан, линолеумдан, керамикадан болгаш бойдус дажындан кылыр шеверлээшкин материалдарының улам шынарлыг хевирлерин, шиферни болгаш шывыг материалының өске-даа хевирлерин; металл эвес хоорзаларны болгаш демир-бетон тускай конструкцияларын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир. Быжыг арматура кылыгларын бүдүрерин калбартыр.

Тус черниң тудуг материалдарын бүдүрерин дыка көвүдедир.

20. Ыяш чиг-эдин комплексилиг ажыглаарынга болгаш ыяшты химиктиг база химия-механиктиг болбаазырадып кылырын улуу-биле хөгжүдеринге үндезилээш, **ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрге** бүдүрүлгениң тургузуун боттуу-биле экижидер.

Соңгу чүктүң, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң арга-ыяжы байлак районнарынга ыяш белеткелиң көвүдедир. Целлюлозаның, саазынның, картоннуң, шуугайның болгаш ыяш плиталарының чаа хевирлерин бүдүрерин шиңгээдип алыр.

Ыяш дилиишкининиң болгаш ыяшты чазап кылганының артыышкыннарын, дыт үксаалыг ыяштарны болгаш целлюлоза-саазын, ыяш-химия болгаш гидролиз үлетпүрүнге продукция ажылдап кылыр ыяштарны база ыяш плиталарны болгаш ыяш саваларны бүдүреринге продукция ажылдап кылыр ыяштарны улам долузу-биле ажыглаар.

Бажың тудуунуң бүдүрүлгелеринге стандарттыг чурттаа бажыңнарын, ыяш детальдар комплектилерин болгаш плиталарның база чазанылга кылыгларының ыяш волокнолуг болгаш ыяш-чоңгу бүдүштүг комплектилерин бүдүрерин дыка көвүдедир.

Арга-ыяштарны тарып өстүрер болгаш оларның продуктулуун бедидер талазы-биле ажылдарны улам калбартыр.

21. Чиик үлетпүрнүң продукциязын бүдүрүп үндүрерин 1,4 хире катап көвүдедир.

Чоннуң хөйү-биле хереглеп турар барааннарын — трикотажты, синтетиктиг волокно ажыглаан, кылымал алгыдан болгаш плёнкадан кылган кылыгларны, янзы-бүрү хевирниң шеверлээшкин материалдарын болгаш галантереяны бүдүрерин улам дүрген-биле хөгжүдер. Уруглар ассортиментизиниң барааннарын бүдүрерин онза хөгжүдер.

Хептерниң, идиктерниң болгаш өске-даа кылыгларның шынарын болгаш даштыкы хевирин дыка экижидер, чоннуң хереглел барааннарының ассортиментизин, фасонун болгаш модельдерин доктаамал калбартыр база чаартыр.

Улам экижиди шеверлээн хевен-саазын пөстерни, нитрон болгаш лавсан ажыглап дүктен кылган пөстерни, синтетиктиг волокнодан кылган торгу пөстерни, лавсан холуглуг хендир пөстерни, дүктен, чартык дүктен кылган болгаш улуг хемчээлдиг синтетиктиг арыгларден бүткен даштыкы хепке хереглээр трикотажты, эластикадан кылган үк кылыгларын, шүүлең чиик болгаш алгы дег резина уллуннуг идиктерни бүдүрерин көвүдедир. Ол барааннарга чоннуң хереглелин улам долу хандырар.

Шуушкурулга шугумнарын, амгы үениң автоматтарын болгаш бедик бүдүрүкчү дерилгелерниң өске-даа хевирлерин калбаа-биле нептерединринге үндезилээш, чиик үлетпүрнүң бүдүрүлгелерин техника талазы-биле чаарты чепсеглээр.

22. Аъш-чем үлетпүрүнүң продукциязын бүдүрерин чижек-биле 1,4 катап көвүдедир. Продуктуларның хоолулуунун болгаш чаагайының талазы-биле шынарын улам бедидер, оларның ассортиментизин калбартыр, даштыы хевирлерин чараш болдурар.

Уруглар чеминиң продуктуларын бүдүрерин калбаа-биле хөгжүдеринче, янзы-бүрү полуфабрикаттарны, белен блюдаларны болгаш кулинар кылыгларын бүдүрүп үндүрерин көвүдедиринче онза кичээнгейни салыр. Аъш-чем продуктуларын савалап кылырын улуу-биле калбартыр.

Балык продуктуларын, ылаңгыя дириг, сооткан балыктарны, филени, балык болгаш кулинар кылыгларын бүдүрерин улам бедик темпилер-биле хөгжүдер. Делегей океанынга балык тывыжының чаа районнарын болгаш объектилерин шиңгээдип алыр, иштики суг хөөлбектеринге балык ажыл-агыйын улуг хемчээлдии-биле хөгжүдер болгаш оларның продуктуун бедидер.

Амгы үениң дерилгелери-биле чепсеглеттинген балык флодунуң судноларының санын чижек-биле 2,5 катап көвүдедир. Балык порттарының судноларны эрттирер аргазын 50—60 хуу бедидер.

Соодукчуларның болгаш соодар складтарның ишкирин чижек-биле 1,7 катап алгыдар.

Мал ажылының хереглелинге эът-сөөк болгаш балык далганнарын, мал чеми дрожжилерни болгаш мал чеми витаминнерни улам хөйү-биле бүдүрер.

23. Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый хереглелиниң барааннарын бүдүрерин улуу-биле калбартыр. Ол барааннарның шынарын болгаш даштыкы хевирин экижидер, оларның идегелдиин болгаш үр эдилеттинер аргазын бедидер. Амыдырал хандырылга машиналарының болгаш приборларының агрегаттарын, белдирлерин болгаш детальдарын эң улуг хемчээлдии-биле болбаазын боллурар. Барааннарның ассортиментизин үргүлчү чаартыр.

Чартык дамчылыкчы приборларны хереглеп турграш, радиоприёмниктерни, телевизорларны болгаш радиолаларны бүдүрерин бүгү хемчеглер-биле хөгжүдер. Өңнүг чурумалдыг хүлээп алыр телевизорларны массалыы-биле бүдүрерин шиңгээдип алыр.

Бүдүрүлгениң мурнакчы технологиязын нептередириниң, база кылыгларны амгы үениң материалдары-биле шеверлеп кылырының аргазы-биле бажың иштиниң эт-херекселдерин бүдүрерин дыка көвүдедир.

Спорт барааннарын болгаш туризмге хереглээр чүүлдерни, саваларны, кухня болгаш сад-огородка ажыглаар херекселдерни болгаш өске-даа ажыл-агый барааннарын янзы-бүрү ассортиментилиг болгаш чеглер саныг бүдүрерин хандырар.

Элтиг байдалды тургузуп турар болгаш чоннуң культура-амыдырал байдалын экижидип турар чаа хевирниң бараанна-

(Уланчызы 4-кү арында).

1966—1970 ЧЫЛДАРДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СЭКП-НИҢ XXIII СЪЕЗДИЗИНИҢ ДИРЕКТИВАЛАРЫ

рын бүдүрерин шиңгэдип алыр болгаш аңаа конструкциялар ажылдап кылырын дүргедедир.

Автомобильдерге, мотоциклдерге, телевизорларга, радиоприёмниктерге, соодукчуларга болгаш амыдыралдың өске-даа машиналарынга база приборларынга артык кезектер болгаш детальдар талазы-биле чоннуң база амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң хереглелин долузу-биле хандырар.

24. Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый хереглелиниң бедик шынарлыг бараннарын, база ол ышкаш бүдүрүлгеге ажыглаар кылыгларны **чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге** бүдүрерин бүтү-ле эвиледешкен республикаларга дыка көвүдедир. Уран шевер кылыглар чогаадылгазын хөгжүдер.

25. Чоннуң хереглел бараннарын бүдүрерин организастаар сорулга-биле бүдүрүлгелерни чаартырынга болгаш чаа дерилгелерни тыптынып алырынга банк чәлизин калбаа-биле ажыглаар.

IV. Көдээ ажыл-агый

Көдээ ажыл-агый талазы-биле кол сорулга болза чоннуң аш-чем продуктуларының талазы-биле, а үлетпүрүнүң—көдээ ажыл-агый чиг-эдиниң талазы-биле өспүшаан турар хереглелдерин эң дээрези-биле хандырар сорулгага чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедири болур. Ол сорулганы шиитпирлээриниң үндезини болза СЭКП ТК-ның март Пленумунуң 1965 чылда ажылдап кылганы экономиктиг хемчеглериниң системазын чайгылыш чокка боттандырары болур ужурлуг.

Амгы беш чылда көдээ ажыл-агыйга күрүнеңиң капитал салыышкынын барык 2 катап көвүдедир, колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг баазазын быжыглаар, ниитиниң бүдүрүлгезин ажыктыг кылдыр хөгжүдеринге көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидер.

1. Көдээ ажыл-агый продукциязын мурнундагы беш чылда бүдүрүп турганының чылда ортумак хемчээлинге деңнээргe, ону бүдүрериниң чылда ортумак хемчээлин 1966—1970 чылдарда 25 хуу көвүдедир.

Бот-боттарының аразында холбаалыг эң чугула ийи сорулганы шиитпирлээринче — **тарзаны болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринче** колхозтарның болгаш совхозтарның, партия, совет, план болгаш көдээ ажыл-агый органнарының кол кичээнгейин мөөңнээр.

2. Көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларын кедүреринге, чоннуң чазагай байдалын экижидерин хамыктың мурнунда тараа бүдүрери шиитпирлиг ужур-дузалыг болур. Ол сорулга-биле беш чыл дургузунда чуртка ниитизи-биле тарааның чылда ортумак бүдүрүүшкүнүн мурнундагы беш чыл-биле деңнээргe 30 хуу кедүрер.

Кара хөрзүннүг эвес зонага туруштуг тараа ажыл-агыйын болгаш бүдүрүлгениң өске-даа адырларын хөгжүдеринче онза кичээнгейни салыр.

Сыр-Дарья болгаш Аму-Дарья хемнериң алдыы уннарынга, Соңгу Кавказка болгаш Украинаның мурнуу талазынга рис тарыырын калбак хемчээлдии-биле организастаар.

Тараа болгаш өске-даа культураларның туруштуг дүжүттерин алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын барымдаалааш, күр черлиг районнарга ажыл-агыйны чорударын үндезини-биле экижидериниң хемчеглерин көөр.

Чиг хөвенни, чигир свёклазын, үс культураларның үрезиннерин, лён-волокнону болгаш өске-даа техниктиг культураларны, картофельди, ногааларны, шайны, чимистерни, катты болгаш виноградты бүдүрерин улуу-биле көвүдедир.

Үлетпүрге болбаазырадыр ажылдап кылырынга херектиг көдээ ажыл-агый чиг-эдиниң шынарын, технологтуг бүдүштерин болгаш ассортиментизин дыка экижидер талазы-биле хемчеглерни боттандырар.

3. Чер ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдериниң кол оруу болза, бүгү көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидери болур. Ол сорулга-биле чер ажылының культуразын бедидер талазы-биле хемчеглериң системазын боттандырары эргежок чугула: ажыглалдыг черлерни чөп ажыглаар, тарылганың шын әзлчештирилгелерин чорудар, тараа болгаш өске-даа культураларның эң дээре сорттарын нептередир, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни чөп ажыглаар, хөрзүннүң үрелишкини-биле демиселди калбартыр, шөл камгалалының ыяш олуртулгаларын тургузар талазы-биле ажылды организастаар.

4. 1970 чылда көдээ ажыл-агыйны минералдыг чемишчидилге-биле хандырарын 55 миллион тоннага (стандарттыг тук-биле) чедирер. Берип турар чемишчидилгериң болгаш чугайның шынарын элээн экижидер. Колхозтарга болгаш совхозтарга минералдыг чемишчидилгелерни өртемге үндезилээш ажыглаарын көөр. Чемишчидилгелерни сөөртүр болгаш ажаан кадагалаар үеинде оларның чидириин улуу-биле кызырарының хемчеглерин алыр.

Көдээ ажыл-агый культураларын, садтарны, виноградниктерни болгаш өске-даа олуртулгаларны хоралакчылардан болгаш аарыглардан, бок үнүштерден камгалаар талазы-биле ажылды экижидер.

Хоран химикаттарны болгаш бок үнүштер, хоралыг курттар болгаш көдээ ажыл-агый культураларының аарыглары-биле демиселдиң өске-даа химиктиг аргаларын шын ажыглаарынче онза кичээнгейни салыр, а ол ышкаш үнүштериң хоралакчылары болгаш аарыглары-биле демиселдиң биологтуг арга-методтарын калбаа-биле нептередир.

5. Беш чыл дургузунда мелиоративтиг ажылдарның калбак программазын боттандырар:

РСФСР-ниң кара хөрзүннүг эвес куржаанда, Белорус ССР-де, балтика кавызының республикаларында, Украинаның барыын талакы областарында болгаш Полесье районнарында, а ол ышкаш Ыраккы Чөөн чүкте тулаалыг болгаш хөй өлшыктыг 6—6,5 млн. гектар шөлдүг черни кургадыр, 9 миллион гектар хире шөлге культура-техниктиг ажылдарны чорудар болгаш 28 миллион гектардан эвээш эвес шөлде кужуруг хөрзүннүргe чугай төгер;

кандаачал районнарга 2,5—3 млн. гектар шөлге чер суггарар талазы-биле ажылды организастаар. Ортаакы Азияның республикаларына болгаш Закавказьеге суггаттыг черлериниң шөлүнүн көвүдээри-биле чергелештир Соңгу Кавказка, Заволжьеге, Украинаның мурнуу чүгүнге, Казах ССР-ге болгаш Молдав ССР-ге суггаттыг черлер калбаа-биле хөгжүүр ужурлуг;

хөрзүннериң үнүш-дужуткүрүн бедидер болгаш бар турар суггаттыг черлерни бүрүн шиңгэдип алыры-биле ол черлерге коллектор-дренажтыг четкини тудар, суг хандырылгазын экижидер, суггаттыг участоктарны планнаар, суггарылга системаларын техниктиг чаартыр талазы-биле ажылдарны боттандырар;

колхозтарга болгаш совхозтарга черни кургадыр, ыяшты болгаш чадан үнүштерни тура тыртып аштаар, суггаттыг черлерни планнаар, торфту тывар, транспорттаар болгаш ажыглаар, кужурлуг черлерге чугай төгер, мал ажылының фермаларында машиналарны болгаш технологтуг дерилгени эптеп тургузар талазы-биле ажылдарны күүседир күрүнеңиң специализастаан отрядтарының болгаш станцияларының четкизин тургузар.

6. Малдың чем-суурун бүгү хемчег-биле быжыглаарынга үндезилээш, колдуунда малдың продуктулуун бедидериниң, а ол ышкаш малдың болгаш куштуң баш санын көвүдериниң аргазы-биле эзт, сүт, чуурга болгаш дүй бүдүрерин улам ыңай өстүрерин хандырар.

Ол сорулга-биле чорудар хемчеглер болза:

чер-черниң байдалдарынга күш-ажылды болгаш материалдыг чарыгдалдарны эң эвээшти үнүрүп тургаш, шөлдүн единицазындан эң хөй чемни алыр арганы берип турар шак ындыг мал чеми культураларны бүдүрерин көвүдедир;

чайгаар сиген үнер черлериниң продуктулуун бүгү хемчег-биле бедидер болгаш культурлуг одарларны калбартыр;

долу үнелиг холумак чемнерни болгаш белок-витаминниг немелдерни, эзт-сөөк, хан болгаш балык далганын бүдүрерин 2 катаптан эвээш эвес көвүдедир; 1970 чылда көдээ ажыл-агыйга 800—900 муң тонна чем дрожжилерин бээр; сиген далганын 2—2,5 миллион тонна хемчээлге бүдүрер;

колхозтарның болгаш совхозтарның мал ажылын бедик белоктуг чемнер, эргежок чугула аминокислоталар, микроэлементилер, витаминнер, минералдыг чемнер, а ол ышкаш чемнерде хоолулуг бүдүмелдериниң чидириин болдурбас янзы-бүрү консервантылар-биле эң долу хандырар.

7. Ниитиниң мал ажылының ажыктыын бедидер сорулга-биле:

инектериниң сүткүр продуктулуун бедидер, колхозтарга, совхозтарга болгаш хамыктың мурнунда улуг хоорайларны база улетпүр төптерин долгандыр интенсивтиг сүткүр мал ажылын хөгжүдер;

экономика талазы-биле ажыктыг районнарга специализастаан эткүр мал ажылын бүгү хемчег-биле хөгжүдер, сүткүр мал ажылы сайзыраңгай районнарга болгаш мал семиртир специализастаан ажыл-агыйларга мыйыстыг бода малдың чаш төлүн интенсивтиг өстүрүп доруктурар болгаш тургузу азыраарын калбаа-биле чорудар;

хаваннарның баш санын эң чөп ажыглаар, экономика талазы-биле ажыктыг деңзиге четкижеге чедир оларны семиртир;

хойларның дүк кыргыддазын болгаш эткүр продуктулуун бедидер, оларның баш санын көвүдедир, нарын, чартык нарын дуктуг болгаш ак дуктуг хой ажылын, каракуль хойну калбаа-биле өстүрер;

бараанны куш ажылын үлетпүрге үндезилээш, куш фабрикаларына, колхозтарның болгаш совхозтарның механизастаан улуг куш фермаларына мөөңнээриниң аргазы-биле хөгжүдер;

тоолай болгаш ары ажылы, хөөлбек сугларга балык ажылы ышкаш колхозтарның болгаш совхозтарның немелде адырларын хөгжүдерин, а тааржыр черлерге специализастаан ажыл-агыйларны организастаарын көөр;

уксаажыдылга ажыл-агыйларын база уксаажыдылга ажылының болгаш малларның тарып боозадылгазының талазы-биле станцияларны быжыглаар, бедик үнелиг уксаалыг малдарның шын доруктурулгазын болгаш эки ажыглалын организастаар;

малды болгаш куштуу зооветеринарлыг негелделерге дүгжүп турар оран-савалар-биле хандырарынче хемчеглерни алыр; мал ажылының фермаларында ажылдарның механизастаашкынын калбартыр;

колхозтарның болгаш совхозтарның ветеринария хандырылгазын экижидер.

8. Көдээ ажыл-агыйның техниктиг чепсегленишкининиң өзүлдезинин, минерадлыг чемишчидилгелерни ажыглаарының, мелиорация болгаш ирригация талазы-биле хемчеглерни боттандырарының, чер ажылының культуразын бедидериниң болгаш ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын күштелдириниң суурунга колхозтар болгаш совхозтар тараа культураларының дүжүттүүн боттуу-биле бедидер аргалыг болгаш аңаа үндезилээш, СЭКП ТК-ның март Пленумунуң (1965 ч.) доктаатканы ышкаш колхоз болгаш совхоз бүрүзү ылавылаттынган планнарны чыл бүрүде чүгле күүседир эвес, харын база тарааны бедиткен өртектер-биле улам өзүлдериг санга пландан ажыр күрүнеге садар ужурлуг. Тарымал тооруктун, чиг хөвенниң, лён-волокнонуң, суттуң, дуктуң, чуургаларның болгаш өске-даа продуктуларның пландан ажыр садып алыышкынын база көрүп турар.

Бедиткен өртектер-биле боттандырып турар, тарааның пландан ажыр садып алыышкыннары колхозтарның болгаш совхозтарның эрге-ажыктарынга бүрүү-биле тааржып турар болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң орулгаларының өзеринге дузалаар.

9. Белеткел организациялары-биле колхозтарның болгаш совхозтарның керээлиг хүлээлгелерин бүгү хемчег-биле хөгжүдер болгаш быжыглаар, бараанны продукцияның планныг болгаш пландан ажыр садып алыышкыннарының талазы-биле керээлиг хүлээлгелериниң күүселдези дээш талаларның материалдыг харыысалгазын бедидер. Ылаңгыя дүрген үрелиичел продуктуларны хереглекчиге ей-шаанда чедирер төлээде, оларны сайгарарда үлетпүр бүдүрүлгелери-биле, а ол ышкаш садыг организациялары-биле колхозтарның болгаш совхозтарның дорт харылзаазын калбартыр.

Белеткеп турар продуктуларның болгаш чиг-эттиг шынарын бедидер база ассортиментизин экижидер, белеткел болгаш садыг организацияларына оларның чидириин дыка кызырар, ол организацияларның, а ол ышкаш продукция ажылдап кылыр талазы-биле ажылдап турар бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг базазын калбартыр. Эки дериттинген склад орансаваларының болгаш соодукчуларның тудуун калбартыр.

10. **Көдээ ажыл-агыйда бүдүрүлге тудуунга болгаш техника садып алырынга күрүнеңиң төпчүткен капитал салыышкыннарының хемчээлин 1966—1970 чылдарда 41 миллиард рубль түңге көөр.**

Индустриалдыг конструкцияларны болгаш деңшилгелиг аргаларны ажыглаарының аргазы-биле көдээде тудугнуң техниктиг деңнелин бедидер.

Көдээде күрүнеңиң болгаш колхозтар аразының керээ өзүгаар ажылдаар тудуг-монтаж организацияларын быжыглаар.

Бүдүрүлге, чурталга болгаш культура-амыдырал тудуунга, а ол ышкаш ажыглал негелделеринге хереглээр демирге, хоолайларга болгаш тудуг материалдарынга колхозтарның болгаш совхозтарның хереглелин ажыл-агыйларның төпчүткен болгаш төпчүтпээн капитал салыышкыннарының күселибиле күүседип турар тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлибиле дүүштүр хандырар.

11. СЭКП ТК-ның март Пленумунуң (1965 ч.) шиитпирлери-биле дүүштүр 1966—1970 чылдарда 1.790 муң тракторларны (оон иштинде 780 муң чер андарар тракторларны), 1.100 муң үчүк сөөртүр автомобильдерни, 900 муң трактор болгаш 275 муң автомобиль прицептерни, 550 муң тараа комбайннарын **көдээ ажыл-агыйга бээр.** Колхозтарны болгаш совхозтарны тракторга, автомобильге болгаш көдээ ажыл-агый машиналарынга херек артык кезектер-биле хандырар.

Бойдус-экономиктиг зоналарга болгаш өстүрүп турар культураларга тааржыр дүрген чоруктуг тракторларны, элээн деңшилгелиг универсалдыг, калбартыр алыр болгаш хөй одуруглуг машиналарны, а ол ышкаш хары угда элээн каш технологтуг чорудулгаларны күүседир каттышкан машиналарны калбаа-биле нептередирин көөр.

Хөвү болгаш мал ажылында база склад ажыл-агыйында чүдүрер-дужурер ажылдарны механизастаарының деңнелин бедидериниче хемчеглер алыр. Үчүк көдүртүр болгаш чоруур аргазын бедиткен эң-не камналгалыг автомобильдерни көдээ ажыл-агыйга бээр, автомобиль болгаш трактор прицептерин бээри-биле чергелештир, чүүктерни сөөртүрүнге хереглээр самосвалдарны, тускай автомобильдерни, автокраннарны, трактор чүдүрүкчүлерин болгаш чүдүрер-дужурер өске-даа хереклелдерни бээрин элээн көвүдедир.

Машина-трактор парыгының эдилелиниң ажыктыын дыка бедидер, колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг хандырылгазын улам ыңай сайзыраңгайжыдарын чедип алыр, инженер-техниктиг албанны экижидер.

Көдээ ажыл-агый хереглелдеринге ажыглаар бедик бүдүрүкчүлүг чер казар, мелиоративтиг болгаш суггарылга машиналарын, насостарны болгаш өске-даа дерилгелерни ажылдап кылырын, бүдүрерин болгаш бээрин дүргедедир.

Көдээ ажыл-агый техниказының шынарын, идегелдиг болгаш үр эдилеттинер чоруун дыка бедидерин хандырар.

12. **Көдээ ажыл-агыйның септелге баазазының хөгжүлдезин машина-трактор парыгының, белдирлерниң болгаш агрегаттар септелгезиниң нарын хевирлерин «Сельхозтехниканың» септелге бүдүрүлгелеринге, а септелгениң өске хевирлерин — колхозтарның болгаш совхозтарның мастерскаяларынга чорударын хандырып турар угланыышкынны беш чыл планынга көөр.**

Совхозтарның, колхозтарның септелге мастерскаяларын болгаш «Сельхозтехниканың» бүдүрүлгелерин демир кезер станоктар-биле, септелге-технологтуг дерилге-биле болгаш приборлар-биле, чепсеглээр, септелгениң индустриалдыг аргаларын нептередир, септелге ажылдарының шынарын экижидер болгаш үнезин чиигедир.

13. **Колхозтарны болгаш совхозтарны электрижидер талазы-биле ажылды дыка калбартыр.** Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш күш-ажылды чиигедир, а ол ышкаш көдээниң чурттакчы чонунуң культура-амыдырал хандырылгазын экижидер сорулга-биле электри энергиязын комплексилиг ажыглаарынче кол кичээнгейни угландырар.

Беш чыл дургузунда көдээ ажыл-агыйга электри энергия хереглелин үш катап хире көвүдедирин көөр. Күрүнеңиң энергия системаларындан болгаш электри станцияларындан колхозтарның болгаш совхозтарның төпчүттүнген электри хандырылгазының бот-деңзизин бедидер.

14. Көдээ ажыл-агыйның техниктиг чепсегленишкининиң өзүлдезинге, ону интенсификастаарынга, күш-ажылды эки организастаарынга болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң материалдыг сонуургалын бедидеринге үндезилээш, **колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың бүдүрүчүлүүнүң өзүлдезин беш чыл иштинде 40—45 хууга көөр.**

Көдээ ажыл-агый продукциязының бот-үнезин чиигедир, бүдүрүлгениң орулгалыг, болурун бедидерин чедип алыр.

15. **Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-агый инициативазының болгаш бот-тускайлан чоруунуң хөгжүлдезибиле көдээ ажыл-агыйны шын, төпчүттүнген Өзү-биле планныг удуртурун хандырар.** Совхозтарны бүрүн бот-орулга-чарылгаже шилчидер болгаш колхоз бүдүрүлгезинге иштики бот-орулга-чарылганы бүгү хемчег-биле хөгжүдер, бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының түңнелдери дээш ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң харыысалгазын бедидер болгаш эргелерин калбартыр.

Совхозтарга ажыл-агыйжы оперативтиг бот-тускайлан чорукту болгаш **колхоз бүдүрүлгезин эргелеп башкарарының демократтыг принциптерин** бүгү хемчег-биле хөгжүдер.

Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезинге күрүне чәлизиниң ролюн улам күштелдирер; банкыдан дорт чәэли алырынче колхозтарны шилчидер.

Бүдүрүлгениң кол чепсек-хереклелдерин эки ажыглаарынга болгаш продукция бүдүрерин көвүдедиринге, күш-ажылдың улам бедик бүдүрүкчүлүг болурунга, материал-техниктиг болгаш акша-хөрөнгилерни камныг ажыглаарынга көдээ ажыл-агый ажыллакчыларының материалдыг сонуургалын бедидер.

16. Черни, капитал салыышкыннарны, техниканы, а ол ышкаш күш-ажыл курлавырларын улам ажыктыг ажыглаарының эрге-ажыктарынга хамаарыштыр **колхозтарның болгаш совхозтарның специализастаашкынын чорудар,** адырларны шын дүүштүрерин хандырбышаан, оларның бараанныг чоруун бедидер.

Колхозтарга болгаш совхозтарга оларның организас-ажыл-агый тургузуунуң планнарын ажылдап кылырын боттандырар; ол эргежок чугула апарганда, чер-черниң бойдус-экономиктиг байдалдары-биле ажыл-агыйларының хемчээлин болгаш оларның специализастаашкынын дүүштүр чорудар.

17. Колхозтарга болгаш совхозтарга, а ол ышкаш колхозтар аразының организацияларына көдээ ажыл-агый продуктуларын ажылдап кылыр, тудуг материалдарын, саваларны, улус хереглелиниң бараннарын, колдуунда тус черниң чиг-эдинден болгаш үлетпүр артыышкыннарындан бүдүрер талазы-биле **дузалаар бүдүрүлгелерни болгаш ус-тывыш черлерин** хөгжүдер. Ол чогумчалыг апарганда, хамаарышкан үлетпүр бүдүрүлгелериниң сезоннуг салбырларын көдээ черлерге тургузарын көөр. Колхозтарның, совхозтарның, колхозтар аразының дузалаар бүдүрүлгелериниң база ус-тывыш черлериниң хереглелинге технологтуг дерилгени болгаш механизмнерни, а эргежок чугула апарганда — чиг-этти, савалаар материалдарны болгаш саваны күрүне курлавырларындан үндүрүп бээр.

18. **Колхозтарны болгаш совхозтарны тускай эртемниглер болгаш механизатор кадрлар-биле быжыглаар.**

Агрономнарны болгаш зоотехниктерни белеткээри-биле кады экономистер, механиктер, электриктер, гидротехниктер, агрохимиктер, ветеринария болгаш үнүштер камгалалының талазы-биле тускай эртемниглер белеткелин калбартыр. Колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының база тускай эртемниглериниң экономиктиг белеткелин болгаш билини бедидерин организастаар. Оларның үре-түңнелдиг ажылдаарынга байдалдарны тургузар.

19. Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдеринге эртемниң ролюн бедирер. Экономика, биология, агротехника, зоотехния, бүдүрүлгени механизастаар талазы-биле теоретиктиг болгаш экспериментальдыг шинчилелдерни калбартыр. Оларның үмелериниң эртемге үндезилеттинген чоруу дээш, эртемниң чедиишкиннерин колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң практиказынга ажыктыг кылдыр нептередири дээш эртем-шинчилел албан черлериниң харыысалгазын бедидер.

Хөрзүн карталарын тургузар, черлериң шынарын үнелээр болгаш бойдус-экономиктиг зоналарга таарыштыр ажыл-агыйны чорударының системаларын үндезилеп тургузар талазы-биле ажылды колхозтарга болгаш совхозтарга доозар. Көдээ ажыл-агый органнары болгаш эртем-шинчилел албан черлери көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн болгаш малдың продуктулуун бедидериниң, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарының болгаш мал чемнерин ажыктыг кылдыр чарыгдаарының эң-не камналгалыг аргаларын ажылдап кылырын база колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезинге нептередирин күштелдирер ужурлуг.

20. **Көдээге** чурталга бажыңнары, школалар, уруглар садтары, яслилер, әмнелгелер, клубтар, библиотекалар, кинотеатрлар, хеп чуур, хлеб быжырар черлер **тудар талазы-биле хөй-хөй ажылдарны боттандырар;** көдээниң чурттакчы чонунуң садыг хандырылгазын экижидер; радио болгаш телевидениени калбаа-биле нептередир. Янзы-бүрү районнарның онзагай байдалдарын барымдаалап, көдээ болгаш хоорай амыдыралының культура-амыдырал байдалдарында ылгалдарны узуткаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш ол программанны калбаа-биле боттандырып сайгарарынче эгелеп кирер.

V. Транспорт болгаш харылзаа

Чурттуң экономиказының болгаш бүгү чоннуң сөөртүлгелерге база харылзаа хереглелдеринге негелделерин улам долу хандырары, улус ажыл-агыйының ол чугула адырларын улам ыңай зде чепсеглээри, чаа районнарны ажыл-агый талазы-биле шиңгэдип алырын барымдаалавышаан, чаңгыс аай транспорт четкизин болгаш харылзааның автоматчыткан чаңгыс аай системазын хөгжүдери база сайзыраңгайжыдары транспорттуң болгаш харылзааның кол сорулгалары болуп турар.

Транспорт харылзааларының эң ажыктыг ажылдаарын, транспорт адырларының аразынга чүүк сөөртүлгезиниң экономика талазы-биле чогумчалыг хуваалдазын хандырар. Чүүктү сөөртүп чедирерин дүргедедир, сөөртүлгениң ыракшылын болгаш транспорт чарыгдалдарын кызырар. Чүүк сөөртүлгезин организастаарын сайзыраңгайжыдар. Чүдүрер-дужурер ажылдарның комплексилиг механизастаашкынының деңнелин бедидер. Транспорт хереклелдерин долузу-биле ажыглаар, аңаа турар болгаш куруг маннаар чорукту кызырар. Автоматиканы база саналга техниказын калбаа-биле нептередир.

1. **Демир орук транспортунуң** чүүк сайгарары 23 хууга көвүдээр. Демир оруктарның ажылдаар база сөөртүр аргазын бедидерин демир орук транспортунуң хөгжүлдезинде кол угланыышкын кылдыр санаар. Бус-биле сөөртүлгени электрилиг болгаш тепловоз сөөртүлгези-биле солуурун колдуунда доозар.

Поездилер шимчээшкининиң дүргедээшкинин бедидер. Белдирлериң болгаш станцияларының улам ыңайгы хөгжүлдезин, шугумнарны автоблокировка-биле болгаш диспетчерлиг төпчүдүлге-биле дериирин хандырар, орук ажылдарын механизастаарының темпилерин бедидер. Барык 7 муң километр узун дурттуг демир орукту тудар. Электрижиткен шугумнарның узун дуртун 10 муң километрге немей көвүдедир.

Демир орук транспортунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 23—25 хуу бедидер.

2. **Далай транспортунуң** чүүк сөөртүлгезин барык 1,8 катап көвүдедир. Транспорт флодунуң ниити тоннаж хемчээлин барык 1,5 катап улгаттырбышаан, садыг флодун универсалдыг болгаш тускайжыткан суднолар-биле хандырып четчеләәр.

Порттарның чүүк эрттирер аргазын барык 40 хууга бедидер. Порттарга чүдүрер-дужурер ажылдарны комплексилиг механизастаарының деңнелин 90 хуу чедир бедидер. Суднолар септелгезин индустриалдыг аргаларже шилчидер; суднолар септээр бүдүрүлгелериниң күүзүн улгаттырар.

3. Харылзааның суг оруктарының чоогунда чүүктерни сөөртүрүн хем флоду бүрүү-биле шиңгэдип алган турар ужурлуг. Флотту, порттарны, суднолар септээр базаны бирги эәлчегде хөгжүдерин, Сибирьниң хемнеринге суднолар чоруур байдалдарны экижидирин баш бурунгаар көөр. ССРЭ-ниң Европа кезээнге терең суглуг чаңгыс аай системаны тургузар талазы-биле ажылдарны уламчылаар. Волга-Балтиканың суг оруун ажыглаарын дыка бедидер.

Улуг тоннажтыг боду чоруур суднолар-биле, секция составтары-биле, күүлүг сөөртүкчүлер-биле болгаш пассажирлер аргыштырар дүрген чоруур теплоходтар-биле хандырып четчеләәр.

4. **Дамчыдылга хоолайлары-биле** нефтини база нефть продуктуларын сөөртүп дажыглаар хемчээлди барык 2 катап улгаттырар, 12 муң километр хире узун дурттуг дамчыдылга хоолайларын тударын хандырар. Нефть продуктуларын үүктел чокка сөөртүп дажыглаарын шиңгэдип алыр, дамчыдылга-хоолай ажыл-агыйын автоматчыдарын калбартыр.

5. Ниити ажыглалдың **автомобиль транспортунуң** чүүк сөөртүлгезин барык 1,7 катап улгаттырар. Хөй чүүк сөөртүр автомобиль поездилериниң болгаш самосвалдарның паркка боттдензизин бедидер. Чоонну хандырарынга автомобиль парыгын улгаттырар.

Чоннуң автобустар-биле аргыжарын барык 1,9 катап көвүдедир. Амгы үениң автобустары-биле паркты четчеләәр. Ниити ажыглалдың гаражтарының болгаш станцияларының тудуун калбартыр.

Автомобиль оруктарынын, ылаңгыя көдээ черлерге, улам ыңайгы тудуушкунун болгаш чаартылгазын хандырар. 63 муң хире километр узун дурттуг кадыг шывыглыг автомобиль оруктарын беш чылдың дургузунда тудар.

6. **Агаар транспорту-биле** (самолёттар болгаш вертолёттар-биле) пассажирлер аргыштырарын барык 1,8 катап көвүдедир. Эвилел ужур-дузалыг шугумнарга 35—40, чер-чер ужур-дузалыг шугумнарга 200 аэропорттарны тудар. Хондурарының автоматтыг болгаш чартык автоматтыг башкарылга системалары-биле база шимчээшкинни башкарарынга радиотехника дерилгезиниң амгы үедеги хереклелери-биле эвилел ужур-дузалыг магистральларда аэропорттарны дериир.

7. **Хоорайларның электрилиг транспортун** дыка хөгжүдер. Метрополитен шугумнарының узун дуртун 85 километрге, трамвай оруктарынын—1.400 километрге болгаш троллейбус шугумнарынын—2.900 километрге улгаттырар. Трамвай оруктарының 50 хире хуузун чаартыр. Метрополитеннің шимчээр составын 1.200 вагоннарга, троллейбустуун — 11 муң вагонга болгаш трамвайнынын— 10 муң вагоннарга немей көвүдедир.

8. **Харылзааның** бүгү-ле хевирлери-биле чонну болгаш улус ажыл-агыйын хандырарын экижидер. Информацияның бүгү-ле хевирлерин үзүктелиишкин чокка болгаш ынаныштыг дамчыларын хандырар харылзааның автоматчыткан чаңгыс аай системазын тургузар талазы-биле ажылдарны күштелдирер. Харылзааның хоорайлар аразында телефон каналдарының узун дуртун 2,5 катап, телефон станцияларының ишкирин 1,8 катап көвүдедир, радио дамчыдылгазының болгаш телевидение станцияларының четкизин калбартыр, телевидение программаларын дамчыдарынга болгаш ырак черлерже харылзааны организастаарынга Черниң кылымал әдеринчилерин ажыглаар.

VI. Капитал тудуг

Капитал тудуунуң талазы-биле кол сорулга болза, капитал салыышкыннарын эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаары, чаа күүлерни, чурталга бажыңнарын болгаш өске-даа объектилерни ыыска хуусаада базаа эң эвээш чарыгдал-биле ажыглалга киирерин хандырары, тудуг ажылдарының шынарын бедидери болур.

1. Акшаландырыышкынның бүгү-ле үнер дөстериниң талазы-биле 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйынга **капитал салыышкыннарының ниити хемчээлин** барык 310 миллиард рубль хемчээлге доктаадыр, ол дээрге 1961—1965 чылдардазындан 47 хуу хөй болуру ол.

Капитал салыышкыннарының айыттынган хемчээлиндеи дараазында чарыгдалдарны доктаадыр:

үлетпүрү, транспортту болгаш харылзааны хөгжүдеринге барык 152 миллиард рубль;

көдээ ажыл-агыйга бүдүрүлге тудуунга болгаш техника садып алырынга— 71 миллиард рубль;

чурталга, коммунал болгаш культура-амыдырал тудуунга 75 миллиард хире рубль.

2. **Капитал салыышкыннарының ажыктыын бедидер** сорулга-биле оларны бирги эәлчегде ажылдап турар бүдүрүлгелериниң техниктиг әде чепсегленишкининче, бүдүрүлгени механизастаарынче база автоматчыдарынче, оон специализастаашкынын күштелдиринче, технологизны экижидериниче, ыызы черлерни чайладырынче болгаш өске-даа организас-техниктиг хемчеглерже угландырарын хандырар. Ажылдап турар бүдүрүлге черлеринге бүдүрүлге күүлерин болгаш продукция бүдүрерин чаа тудугга деңнээргe эвээш чарыгдалдыг кылдыр эң кыска хуусаада дыка көвүдедирин оон күселиби-биле баш бурунгаар көөр. Бүдүрүлгени хөгжүдер фондунуң болгаш банк чәлизиниң күселиби-биле ажылдап турар бүдүрүлгелериниң техниктиг әде чепсегленишкининче капитал салыышкынларының хемчээлин улгаттырар.

Капитал салыышкыннарын хамыктың мурнунда эгелээн тудугларны доозарынче болгаш ажыглалга киирер объектилерже угландырарын, аңаа үндезилээш бүдүрүлге күүлерин база кол фондуларны ажыглалга киирериниң темпилерин дүргедедирин көөр.

3. **Капитал салыышкыннарны планнаарын** болгаш тудуг объектилериниң техника-экономиктиг үндезилээшкинин **сайзыраңгаймыдар.** Белеткээр бүдүрүлгелериниң болгаш продукция хереглээр бүдүрүлгелериниң күүлерин, а ол ышкаш чурталга-коммунал болгаш культура-амыдырал ужур-дузалыг объектилерни ажыглалга киирериниң хуусааларының сүмележип дугуруштунган турарын хандырар. Саналга техниказын ажыглаарынга үндезилээш, планнаашкынын болгаш эргелеп

(Уланчызы 5-ки арында).

1966—1970 ЧЫЛДАРДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СЭКП-НИҢ XXIII СЪЕЗДИЗИНИҢ ДИРЕКТИВАЛАРЫ

башкарылганың четкиленчек аргаларын тудугга калбаа-биле шиңгээдип нептередир.

4. **Тудугнуң чиик үнелиг болурун чедип алыр,** ажылдап турар күүлериниң өртек-үнезинге дөңнээрге ажыглалга чаа кирген күүү бүрүзүнүң өртек-үнезин чиигедир, тудугнуң хуусааларын доктааттынган норма-хемчээлге чедир кызырар, бүдүрүлге күүлерин ажыглалга мөөңү-биле четчелеп киирер.

Тудуг материалдарының улуг камналгазын чедип алырын баш бурунгаар көөр. Цементиниң болгаш ыяш материалдарының дензигүүр чарыгдалын кудуладыр.

Бүдүрүлге тудуунуң смета өртээн болгаш тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедир.

5. **Тудугну индустриализастаарының дөңнелин бедидер,** ынчангаш тудуг бүдүрүлгезин бажыңнарны болгаш тудугларны заводка белеткээн чаңгыс аай элементилерден монтажтаарының комплексилиг механизастаттынган чорудулгазы болур кылдыр шилчидер.

Бедик бүдүрүкчүлүг техника-биле тудуг организацияларын чепсеглеп хандырар. Тудуг машиналарының болгаш механизмнериниң ажылдап кылыр хемчээлин 15—30 хууга көвүдедир.

Тудуг-монтаж ажылдарының керээлиг аргазын ажыглаарын калбартыр. Тудуг-монтаж ажылдарының мурнакчы аргаларын болгаш ажыктыг технологиязын шиңгээдип нептередир. Тудугга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 35—40 хуу бедидер.

6. Тудуг бүдүрүлгезинге **экономиктиг идиг бериишкинни күштелдирер.** Ажыл-агый талазы-биле улуг тускайлаң болур чорукту тудуг-монтаж организацияларынга тыпсыр, тудугга арыг орулганың ролюн, тудугнуң хуусааларын кызырарынга, шынарын экижидеринге болгаш өртээн чиигедиринге тудуг ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидер.

7. **Төлевилел-смета херээн экижидер.** Тудуг болгаш чаартылга төлевилелдерин чогаадып кылырда, өртемниң болгаш техниканың мурнакчы чедиишкиннерин барымдаалап көөрүн база капитал салыышкыннарның ажыктыг чоруун бедидерин хандырар. Төлевилелдериниң шынары база тудугнуң смета өртээн шын тодаргайлаары дээш төлевилел организацияларының, министерстволарның болгаш ведомстволарның, а ол ышкаш экспертиза органнарының харысалгазын бедидер. Төлевилелдерни болгаш сметаларны чогаадып кылырының хуусааларын кызырар.

VII. Чоннуң амыдыралының материалдыг чаагай чоруун болгаш культурлуг дөңнелин бедидери

Чоннуң улам өспүшаан турар материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин улам долу хандырары социалистиг бүдүрүлгениң алыс сорулгазы болуп турарын барымдаалаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинге, материалдыг үнелиг үүлдерни бүдүрер хемчээлдиң көвүдээринге болгаш национал орулганың өзүлде темпилерин дүргедедиринге үндезилээш, келир беш чылдың дургузында чоннуң чаагай чоруунуң улам ыңайгы боттуг бедиишкинин хандырар.

Дараазында кол сорулгаларны шиитпирлөөрин баш бурунгаар көөр:

1966—1970 чылдарда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин ортумаа-биле 20 хуудан эвээш эвес, а ниитилештирген ажыл-агыйдан колхозчуларның акша болгаш натура орулгаларын ортумаа-биле 35—40 хууга бедидер, ынчангаш колхозчуларның күш-ажыл төлевириниң дөңнели ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажыл төлевириниң дөңнели-биле чоокшулажырын хандырар;

аъш-чем продуктуларын болгаш үлетпүр барааннарын чоннуң хереглеп ажыглаарының көвүдээрин хандырар, хереглелдиң структуразын бедидер.

Күрүне болгаш кооператив садыының четкизин дамчыштыр чоннуң хереглел **барааннарын садыглаарын 1,4 катаптан эвээш эвес көвүдедир.** Ол бараанналрның ассортиментизин калбартыр болгаш шынарын бедидер;

социал страхование талазы-биле хандырылганы, янзы-бүрү пособиелерни, пенсияларны, стипендияларны, шөлөөлөр төлевирин, халас өөредилгени, халас эмнелге хандырылгазын, санаторийлерге болгаш дыштанылга бажыңнарынга путёвкаларны халас азы чиигеткен негелделер ёзугаар тыпсырын, уруглар садтарын база яслилерин болгаш социал-культура хандырылгазының өске-даа хевирлерин хандырарынга; **хереглелдиң ниитилел фондуларының күсели-биле чонга тыпсыр акша төлевирлерин болгаш чиигелделерни 40 хуудан эвээш эвес көвүдедир;**

чуртталга тудуунуң хемчээлин 1,3 катап калбартыр болгаш ооң шынарын бедидер. Күрүнениң капитал салыышкыннарының болгаш чуртталга-тудуг кооперациязының акша-хөреңгилериниң күсели-биле хоорайларга, ажылчын суурларга болгаш совхозтарга эрткен беш чылдыындан 100 миллион дөрбелчин метр ажыг ниити шөлдүг бажыңнарны тудар; чоннуң коммунал-амыдырал болгаш культура хандырылгазын улуу-биле экижидер.

1. **Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин бедидерин** дараазында кол угланыышкыннар-биле боттандырар;

ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортумак төлевирлиг категориязынга шалыңның болгаш ажыл төлевириниң хемчээлин чаңгыс угда улгаттырбышаан, улус ажыл-агыйынга ажыл төлевириниң бичии хемчээлин айда 60 рубльге чедир көдүрер;

планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкининиң чаа арга-методтарынче шилчидип турар бүдүрүлгелерге тургустунар материал талазы-биле деткип шаңнаар фондуларның күсели-биле ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин бедидер. Ажыл төлевиринге шаңналдарның болгаш чаңгыс угда тыпсыр шаңналдарның үлүүн боттуу-биле бедидер, ынчангаш ажылдакчы бүрүзүнүң эрге-ажыктарын бүдүрүлге коллективиниң, ниитилелдиң ниити эрге-ажыктары-биле эң долу дүүштүрерин хандырар. Ол үнер дөстерниң күсели-биле ажыл төлевириниң өзүлдези бүдүрүлгени хөгжүдеринге болгаш ооң ажыктыын бедидеринге коллектив бүрүзүнүн, тус-тус ажылдакчы бүрүзүнүң салыышкыны улуг болган тулум улам хөй болур;

Ыраккы Төөн чүктүң, Сибирьниң болгаш Европаның Соңгу чүк кезээниң районнарында туруп турар, амгы үеде коэффициент доктааттынмаан бүдүрүлгелериниң база организацияларның ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажыл төлевириниңе ол коэффициентини киирер. Кыдыкы Соңгу чүктүң болгаш аңаа дөңнээн черлериниң районнарында ажылдап турарларга чиигелдени калбартыр.

Ажыл төлевирин бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырар үезинде күш-ажылдың байдалдары аар болгаш хоралыг участоктарда, чер иштинде ажылдарда болгаш бедик интенсивтиг ажылдарда ажылдап турар ажылдакчыларның ажыл төлевиринге колдадыр чорукту күштелдирер. Ажыл төлевириниң хевирлерин болгаш системаларын сайзыраңгайжыдар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинге, техниктиг депшилгени дүргедедиринге болгаш продукцияның шынарын бедидеринге оларның идиг бериишкинниг ролюн күштелдиреринче онза кичээнгейни көрүндүрер.

2. Ниитилел бүдүрүлгезиниң төлевилеп турар өзүлдезибиле, өртемниң хөгжүлдези-биле болгаш чонга хандырылга кавызының калбарары-биле дүүштүр **1970 чылда улус ажыл-агыйынга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның санын 91—92 миллион кижиге тодарадыр.**

3. Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын, албан-хаакчыларын, амгы үеде недела иштинде туруп турар ажыл шагының ниити үргүлчүлүнүн хевээр арттырбышаан, **беш хүннүг ажыл неделязынче** (беш ажыл хүнү болгаш ийи дыштанар хүн) чоорту шилчидерин хандырар, ол чорук ажылдакчыларның күш-ажылының байдалын экижидер, оларның квалификациязын болгаш культурлуг дөңнелин улам ыңай көдүрериниң аргаларын калбартыр, ол ышкаш бүдүрүлге фондуларын үре-түңнелдиг ажыглаарының өзүлдезинге дузалыг болур.

4. Ажылчыннарның болгаш албан хаакчыларның чамдык категорияларының ажыл төлевиринден моон соңгаар **үндүүг тыртарын соксадыр болгаш чиигедир талазы-биле** хемчеглерни чорударын боттандырар.

5. **Техниканың айыыл чок чоруунуң** амгы үедеги хереклелдерин бүдүрүлгелерге калбартып нептередирин болгаш **санитар-арыг шевер байдалдарны** тургузарын хандырар. Аңаа чугула херектиг машиналарны болгаш таарыштырылгаларны, а ол ышкаш хепти болгаш идикти бүдүрерин көвүдедир база шынарын экижидер. Айыткан сорулгаларга хамаарыштыр тускайжыткан бүдүрүлгелерни тургузарын баш бурунгаар көөр.

6. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип база бүгү чыл дургузунда колхозтарның күш-ажыл курлавырларын дээре ажыглап тургаш, ниитиниң ажыл-агыйындан колхозчуларның алыр орулгазын улуу-биле көвүдедир. **Колхозчуларга ай бүрүзүнүң магадылалдыг төлевирин совхозтар ажылчыннарының ажыл төлевириниң дөңнелинге үүлдештир база** ажылдарның чогуур хевирлеринге болгаш нормаларынга дүүштүр чорудар. Колхозчуларның ажыл-төлевириниң, оларны натура болгаш акша-биле деткип шаңнаарының системазын сайзыраңгайжыдар, деткип шаңнаар шаңналдарның хемчээлдери бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинден, продукцияның шынарын бедиткининден болгаш ботунезин чиигеткининден шуут хамааржыр кылдыр тургузар. Көдээ чоннуң орулгаларының база бир үнер дозу болза хуузунда дузалал ажыл-агый болган турар ужурлуг.

7. Ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның **пенсия хандырылгазын улам ыңай экижидерин** баш бурунгаар көөр.

Ажылчыннарга, албан хаакчыларга болгаш колхозчуларга кыраанының талазы-биле пенсияның эң бичии хемчээлин өстүрер.

Күш-ажылдың бедиткен интенсивтиг ажылдарында чамдык адырларның үлетпүр ажылчыннары херээженнериниң чамдык категорияларынга кыраанының талазы-биле пенсияны 50 харлыындан доктаадыр.

Кыраанының талазы-биле пенсия алырының хар-назынынга база пенсияны санап доктаадырының чурумунга колхозчуларны ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар-биле дөңнээр.

I бөлүктүң инвалиди колхозчуларга пенсияның эң бичии хемчээлин өстүрер, ол ышкаш күш-ажыл кемдээшкининиң азы профессионал аарыгның түңнелинде III бөлүктүң инвалиди болган колхозчуларны пенсия хандырылгазынга киирер.

8. Чоннуң чем продуктуларын хереглээриниң структуразын экижидер. **Чоннуң кижи санынга онаштыр эт болгаш эт продуктуларны хереглээрин ортумаа-биле 20—25 хуу, сүт болгаш сүт продуктуларны—15—18 хуу, чигирни—25 хуу хире, ногааларны болгаш бахчи аймаан—35—40 хуу, үнүш үстерин—40—46 хуу, чимистерни болгаш виноградты—45—50 хуу, балыкты болгаш балык продуктуларын — 50—60 хуу көвүдедир.**

Чонга пестерни, хеп аймаан болгаш трикотаж кылыгларны садарын 1,4 катап, ооң иштинде даштыкы болгаш иштики трикотажты 1,9 катап **көвүдедир.**

9. **Чоннуң садыг хандырылгазын экижидер,** көдээ чоннуң орулгаларының өзүлдезинге дүүштүр көдээ черлерге садыгны эң дүрген хөгжүдерин баш бурунгаар көөр.

Аъш-чем бараанларының, бирги эзлчегде хлеб-булка, кондитер болгаш макарон кылыгларның, сүт продуктуларның, үнүш болгаш мал үстеринің, консервилерниң болгаш улустуң өске-даа хереглел бараанларының ассортиментизин чер болганга калбартыр. Чонга күрүне болгаш кооператив садыының четкизин дамчыштыр садып турар картофельдің болгаш ногааларның шынарын улуу-биле экижидер.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый бараанларынга, а ол ышкаш тудуг материалдарынга чоннуң, бирги эзлчегде көдээ чоннуң, хереглелин хандырарынче онза кичээнгейни көрүндүрер. Радиоприёмниктерни, радиоларны, телевизорларны, мөбельдерни, соодукчуларны, чиик автомобильдерни, мопедтерни болгаш моторлуг чадаг тергелерни, ыяш материалдарын, цементини, чуга хыртыңны болгаш шиферни садарын улуу-биле көвүдедир.

Чер-черниң курлавырларындан бүдүрүп кылыр бараанларны садарын калбартыр, садыг организациялары колхозтардан болгаш чондан артыкшылдыг көдээ ажыл-агый продуктуларын, а ол ышкаш чер каттарын, чимистерни, мөөгүлерни болгаш ары чигирин садып алырын көвүдедир. Колхозтар рыноктарынга садыгны улам экижидер, чимистерни, ногааларны болгаш өске-даа продуктуларны рыноктарга садарынга колхозтарның эң калбаа-биле киржиринге таарымчалыг байдалдарны тургузар; совхозтар артыкшылдыг продуктуларын рыноктар азы магазиннер дамчыштыр чонга шуут садарын организастаар.

Садыг ажылдакчылары улустуң хереглел бараанларынга чоннуң негелдезин дээре өөрепип көөр, негелдениң өскерлирин, ооң иштинде сезониуг өскерилгелерни, агаар-бойдустуң байдалдарын, а ол ышкаш национал онзагай үүлдерни барымдаалап тургаш, бараан фондуларын чурттуң районнарынга таарыштыр хуваар ужурлуг.

Садыгның чонга таарымчалыг, депшилгелиг хевирлерин — бараанларга чагыгларны хүлээп алырын, оларны бажыңнарынга чедирип бээрин, хевир аайы-биле садарын болгаш өске-даа хевирлерин калбак хемчээлдерге нептередир. Посылка болгаш чедирип бээр садыгны ылаңгыя көдээ черге хөгжүдер. Магазиннериниң, ылаңгыя хереглел кооперациязының магазиннериниң, күрүне болгаш кооператив складтарының, соодукчуларның, шыгжаг черлериниң четкизин калбартыр.

Улустуң хереглел бараанларын бүдүрүп турар бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары болза, чоннуң хереглелин болгаш садыг организацияларының чагыгларын барымдаалап тургаш, ол бараанналрның ассортиментизин калбартыр болгаш шынарын бедидер талазы-биле хемчеглерни өй-шаанда алыр.

Садыгның болгаш ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелериниң ажылы дээш хөй-ниитиниң контролюнга ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, колхозчуларның болгаш бажың эстериниң идепкейлиг киржилгезин хандырар.

10. **Беш чыл дургузунда ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелериниң саарылгазын 45 хуу хире** болгаш бодунуң продукциязын бүдүрүп үндүрерин 70 хуу **көвүдедир.** Столоваяларга, закусочнаяларга, кафелерге, рестораннарга хандырылганың культуразын бедидер; ол бүдүрүлгелериниң четкизин калбартыр. Бүдүрүлгелерде, албан черлеринде, совхозтарда, өөредилге черлеринде столоваяларга блюдаларның шынарын бедидеринче, ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, студентилерни, школачыларны хандырарын экижидеринче онза кичээнгейни көрүндүрер.

11. Чоннуң боттуг орулгаларын бедидер сорулга-биле, улустуң хереглел бараанларының бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң болгаш эргежок чугула бараан база саң-хөө курлавырларның чыылдазының хире-чергезин барымдаалап тургаш, **улус хереглелиниң чамдык аъш-чем болгаш үлетпүр бараанларынга,** хамыктың мурнунда уруглар ассортиментизиниң бараанларынга, **күрүнениң үүрмектеп садар ертектерин чиигедир талазы-биле** хемчеглерни боттандырар.

Акша эргилдезин улам ыңай быжыглаарын, чоннуң боттуг орулгазын өстүрериниң болгаш боттарының күш-ажылының түңнелдеринге ажылдакчыларның сонуургалын күштелдириниң эргежок чугула негелдези болур рубльдің садып алыкчы аргазын бедидерин хандырар.

12. **Чуртталга тудуун калбартыр болгаш чонну чуртталга бажыңнары-биле хандырарын көвүдедир.**

Күрүнениң капитал салыышкыннарының болгаш кооператив акша-хөреңгилериниң күсели-биле 1966—1970 чылдарда хоорайларга, ажылчын суурларга болгаш совхозтарга 400 миллион дөрбелчин метр хире ниити шөлдүг чуртталга бажыңнарын тудар, онза кичээнгейни көдээ черге тудугну калбартырынче көрүндүрер.

Көдээ черлерге чоннуң болгаш колхозтарның күүү-биле 2—2,5 миллион чуртталга бажыңнарын база хоорайларга, ажылчын суурларга болгаш совхозтарга күрүне чээлизиниң дузазы-биле ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күүү-биле 80 миллион дөрбелчин метр ажыг ниити шөлдүг хуунуң чуртталга бажыңнарын тударын баш бурунгаар көөр.

Бүдүрүлгелериниң ажылчыннарына болгаш албан-хаакчыларынга чуртталга бажыңнарын социал-культура хемчегериниң болгаш чуртталга тудуунуң фондуларының күсели-биле тударын калбартыр. Кооператив чуртталга тудуун 3—4 катап көвүдедир болгаш ону дүргедедир база чуртталга-тудуг кооперативтеринге чоннуң эң калбак бөлүктерин хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр. Бодунуң акша-хөреңгилериниң күсели-биле болгаш күрүне чээлизиниң дузазы-биле хуузунда чуртталга бажыңнарын тудуп алыр талазы-биле ажылчыннарга, албан-хаакчыларга болгаш колхозчуларга деткимче көргүзер.

Чуртталга тудуунуң шынарын болгаш чуртталга бажыңнарының чаагайжыдылгазының дөңнелин бедидер. Бар турар чуртталга фондузунуң камгалалын хандырар, чаагайжыдылгазын болгаш ажыглалын экижидер талазы-биле хемчеглерни алыр.

Чурттакчы чоннуң коммунал хандырылгазын экижидер. Бүгү хоорайларның төпчүткен суг хандырылгазын колдуунда доозар. Хоорайларда чуртталга бажыңнарының газчыдылгазының дөңнелин 50—55 хуу чедир, көдээ черлерге 20—25 хуу чедир бедидер. 1000 хоорайларны болгаш хоорай хевириниң чурттакчылыг суурларны газчыдар. Чурттакчы чоннуң амыдырал хереглелдерин хандырарынга электроэнергияны калбаа-биле ажыглаар. Электроэнергияны хоорай чурттакчыларының коммунал-амыдырал хереглелин хандырарынга бээрин 1,6 катап база көдээ чоннуун хандырарынга 3 ажыг катап улгаттырар. Хоорайларга пассажирлер дажыглаарын 1,5 катаптан эвээш эвес улгаттыргаш, хоорайларның пассажир транспортунуң бүгү хевирлерин улам ыңай хөгжүдер болгаш оларның чурттакчы чоннуу хандырарын дыка экижидер.

Бажыңнарның, чуртталга черлериниң, хоорайларның болгаш суурларның даштыкы хевирин экижидер. Хоорайлар болгаш суурлар планнаашкынының болгаш тударының шынарын бедидер. Чурттакчылыг суурларның санитарлыг байдалын экижидер, хоорайларда болгаш ажылчын суурларда суг болгаш агаар бассейнниериниң хирленир чоруу-биле улам шиитпирлиг демисежир, бойдус камгалалын, ылаңгыя улуг хоорайлар чоогунуун күштелдирер.

13. Чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазының бүгү хевирлерин хөгжүдерин хандырар. Амыдырал хандырылгазын улус ажыл-агыйының механизастаттынган улуг адыры болдурар. Чурттакчы чонга амыдырал хандырылгазының хемчээлин 1970 чылда 2,5 ажыг катап, ооң иштинде көдээ черлерге 3 ажыг катап улгаттырар. Хептің химиктиг аштылгазының талазы-биле дузаны 6 катап, чуртталга бажыңнары септээриниң 8 катап, амыдырал хандырылга машиналарын болгаш приборларын, трайспорт херекселдерин болгаш мебель септээриниин 3 катап өстүрерин хандырар.

Амыдырал хандырылгазының турум болгаш кожүн чоруур мастерскаяларлыг база хүлээп алыр пунктуларлыг механизастаттынган бүдүрүлгелериниң четкизин калбартырын баш удур көөр. Амыдырал хандырылга бүдүрүлгелерин специализастаарын боттандырар болгаш техниктиг чепсегленишкинин экижидер. Хоорайларже база районнар төптеринче чоок көдээ черлерге амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң салбырларының болгаш хүлээп алыр пунктуларын организастаар.

Амыдырал хандырылга албаныың ажылдакчыларының эң чугула сорулгазы болза чурттакчы чонну хандырарының культуразын бедидери, ажылдарның шынарын экижидери болгаш оларны кылырының хуусаазын кызырары болур.

14. Улус өөредилгезин улам ыңай хөгжүдерин, чоннуң ниити билиг дөңнелин болгаш кадролар белеткээриниң шынарын улам бедидерин төлевилээр. Аныяктарга бүгү-ниити ортумак өөредилгени боттандырарын беш чыл дургузунда колдуунда доозар.

Школаларга болгаш уруглар хүнээр бөлүктерге өөреникчилерниң санын 2 ажыг катап, ажылчын болгаш көдээ аныяктарның кежээки школаларынга өөреникчилерниң санын 1,4 катап көвүдедир.

Школа назы четпээн уругларның күрүне албан черлеринге уругларның санын 12,2 млн. кижи чедирер, ол 1965 чылдыындан 1,6 катап хөй болур. Ол болза уруглар албан черлеринге хоорай чурттакчыларының хереглелин колдуунда хандырар болгаш көдээ чоннуң олар-биле хандыртынарын дыка экижидер арганы бээр.

Беш чыл дургузунда барык 7 миллион дээди болгаш тускай ортумак эртемниг специалистерни, азы 1961—1965 чылдарынынан 65 хуу хөйну белеткээр. 1970 чылда тускай ортумак өөредилге черлеринге сургуулдар хүлээп алырын 1.600 мун, дээди өөредилге черлеринге 940 мун кижи чедирер. Тускай эртемниглерни белеткээриниң шынарын экижидер.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга мергежилдиг ажылчыннарны белеткээрин калбартыр. Профессионал-техниктиг өөредилге черлеринге сургуулдар хүлээп алырын 1970 чылда 1.700—1.800 мун кижи чедирер, ол болза эрткен беш чыл иштинде чылда ортумаа-биле хүлээп алыышкындан 1,7—1,8 катап хөй болур-дур.

15. Хоорайның болгаш көдээниң чурттакчы чоннарының медицина дузаламчызын экижидерин көрүп турар. Амгы үениң сайзыраңгай медицина дерилгелери-биле чепсегленген чаа эмнелгелериниң тудуун улуг хемчээл-биле калбартыр. Херээженнериниң болгаш ургларның эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң четкизин калбартырынче онза кичээнгейни салбышаан, тускайжыткан медицина дузаламчызын хандырып шыдаар аргаларлыг улуг хөй адырларлыг хоорайлар болгаш көдээ районнар эмнелгелериниң база поликлиникаларының четкизин көвүдедир. Эмнелге орунларының санын 1970 чылда 2.680 мун чедирер.

Медицина үлетпүрүнүң продукциязын бүдүрүп үндүрерин 1,7 ажыг катап көвүдедир. Медицина инструментилериниң, приборларының, аппараттарының болгаш дерилгелериниң, эм препараттарының, ылаңгыя чүрек-судал болгаш психигтиг аарыгларны, туберкулёзту, хоралыг ыжыктарны, инфекциялыг болгаш вирустуг аарыгларны эмнээринге болгаш баш удур камгаланырында онза ажыктыг эмнер аймаан бүдүрерин калбартыр болгаш ажыглаарын экижидер. Үлетпүр бүдүрүлгелеринге медицинаның чаа кылыгларын шиңгээдириниң хуусааларын кызырар. Белен эмнерни бүдүрерин көвүдедир болгаш оларның ассортиментизин калбартыр. Эргежок чугула медикаментилер-биле чурттакчы чонну бүрүн хандырар.

Ажылчы чоннарның санаторий-курортка эмненирин болгаш организастыг дыштанылгазын улам ыңай экижидер хемчеглерни алыр, санаторийлериниң, пансионаттарының, дыштанылга бажыңнарының, туристер базаларының, пионер лагерьлериниң болгаш спорт дерилгелериниң четкизин калбартыр. Кырганнарга болгаш инвалидтерге бажың-интернаттарның четкизин улгаттырар.

Чурттакчы чоннуң амыдыралынга күш-культураның болгаш спорттуң массалыг хевирлерин калбаа-биле нептередир, оларны ниити билиг школаларынга, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринге хөгжүдеринче онза кичээнгейни салыр.

16. Культураның болгаш уран чүүлдүң албан черлериниң калбак хөгжүлдезин болгаш **чоннуң культурлуг хандырылгазын,** ылаңгыя көдээ черлерге, **бүгү тала-биле экижидерин** баш удур көөр. Материал-техниктиг базазын бажыглавышаан, театрларның, массалыг библиотекаларның болгаш клубтарның санын көвүдедир. Киноустановкаларның санын 160 мун чедирер, оларның четкизин көдээ черлерге калбартырынче кичээнгейни салыр.

Хоорайның болгаш көдээниң, а ол ышкаш чурттуң аңгыаңгы районнарының чурттакчыларының культурлуг дөңнелин чоокшулаштырарына чугула рольду ойнаар ужурлуг телевидениени (ооң иштинде өңнүүн) улам калбартын хөгжүдериниң талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Телевидениениң болгаш радионуң программаларының утка-шынарын экижидер.

Парлалга херээниң, полиграф үлетпүрүнүң улам ыңай хөгжүлдезин хандырар. Номнарның тиражын 25 хуу, журналдарының 1,5 ажыг катап, солуннарның барык 40 хуу улгаттырар. Номнарның болгаш өске-даа үндүрүлгелериниң полиграфиктиг күүседдезиниң шынарын экижидер.

Почта корреспонденцияларын, солуннарны болгаш журналларны чонга чедирерин дүргедедир. Солуннарның Москвага үнген хүнүнде ону хоорайларга парлаары-биле болгаш чонга чедирери-биле төп солуннарның текстилерин фототелеграф аргазы-биле бистің чуртувустуң эң улуг хоорайларынга дүрген дамчыдарын организастаар.

* * *

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевириниң төлевилеттинип турар бедиишкинин, колхозчуларның акша болгаш натура орулгаларының өзүлдезин, күрүне болгаш кооперация садыынга, а ол ышкаш колхозтар рыноктарынга өртектериниң чиигзэнин, ниитилел фондуларындан хереглелдерниң калбарганын киирбишаан, чурттакчы чоннуң кижи санынга онаштыр боттуг орулгаларын барын 1,3 катап бедидер.

Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун бедидериниң талазы-биле болгаш хамыктың мурнунда ажыл төлевирин бедидериниң талазы-биле онаалдалар эң ындыы кыдыы эвес деп, съезд санап турар.

Бүдүрүлгениң эң ажыктыг чоруун бедидериниң, ажыл-агыйны чорударының чаа экономиктиг методтарын шиңгээдип алырының, бүдүрүлгениң ажылын экижидериниң күселибиле материалдыг деткимчениң акша фондузун улгаттырарының херээнге ажылчы чоннарның инициативазын хөгжүдерн ажылчы чоннарның боттуг орулгаларын социализмниң кылганын барымдаалап хуваарының принциптеринге дүүштүр улам бедидериниң аргазын тургузуп турар.

VIII. Эвилелдешкен республикаларның бүдүрүкчү күштерин таарыштыр тургузар болгаш ажыл-агыйын хөгжүдери

Эвилелдешкен республикаларның болгаш экономиктиг районнарның бүдүрүкчү күштерин таарыштыр тургузарын, бүдүрүлгелериниң комплексилиг хөгжүлдезин болгаш специалистаашкынын улам ыңай экижидерин, күш-ажыл кылып шыдаар чурттакчы чонну бүдүрүлгеге эң долузу-биле киириштирерин, улус ажыл-агыйының девискээр аайы-биле планнаашкынын адыр аайы-биле удуртулгага шын дүүштүрерин ниитиниң бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң сорулгалары негеп турар.

Бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузарын экижидериниң талазы-биле дараазында кол угланыышкыннарны көрүп турар:

1. Үнези чиик одалга-энергетиктиг база чиг-эт курлавырлардыг, **чурттуң төөн талакы районнарынга** одаар чүүл тывыжын, электроэнергия бүдүрерин, оңнуг металлургия болгаш химия үлетпүрүнүң хөй энергия хереглээр продукцияларының хевирлерин, а ол ышкаш ыашты ханызы-биле болбаазырадырын бедик темпилер-биле хөгжүдер. 1970 чылда Уралдан төөн талаже районнарның бүгү-эвилелдиң хемүр тывыжынга улуг-дензизин барык 45 хуу (ооң иштинде ажык арга-биле тыварын 77 хуу), бойдус газынынын—35 хуу база нефтиннин—16 хуу чедирер; бүгү-эвилелдиниңе хамаарыштыр электроэнергия бүдүрерин 28 хуу, алюминийни—65 хуу, дой-довуракты — 37 хуу, арыглаттынмаан чести — 58 хуу, целлюлозаны — 28 хуу, картонну — 31 хуу чедирер. Төөн болгаш соңгу чүк районнарының чурттакчыларынга амыдыралдың болгаш күш-ажылдың таарымчалыг байдалын тургузар болгаш аңаа турум кадрларны тургузар сорулга-биле чуртталга-коммунал болгаш культура-амыдырал тудуунуң чуртта ортумак темпизинден бедик байдалды оларга хандырар.

2. Улуг бүдүрүлге фондуларлыг болгаш күш-ажыл курлавырлардыг, **чурттуң Европа кезээниң база Уралдың экономиктиг районнарынга** ажылдап турар бүдүрүлге күүлерин улуг нуруузунда эле кылырының болгаш эки ажыглаарының аргазы-биле, ылаңгыя эзлчеглиг ажылдаарын бедидериниң база дерилгелерни долу ажыглаарының күселиби-биле, а ол ышкаш үлетпүрүнүң хөй күш-хереглээр адырларының чаа бүдүрүлгелерин туларының аргазы-биле бүдүрүкчү күштерни улам ыңай хөгжүлерин баш удур көөр. Бо районнарга мурнунда ышкаш энергия хереглээр чаа бүдүрүлгелериниң тудуун чорутпас болгаш ам бар ындыг бүдүрүлгелериниң хөгжүлдезин кызыгаарлаар.

3. **Күш-ажыл курлавырларын ажыглаарын экижидер болгаш үлетпүрну дең-десин таарыштыр тургузар сорулга-биле** чаа бүдүрүлгелериниң тудуун колдуунда ортумак болгаш улуг эвес хоорайларга, эр болгаш херээжен кижилериниң күш-ажылын ажыглаарының чугулазын барымдаалап чорудар. Улуг хоорайларга үлетпүрүнүң хөгжүлдезин бүдүрүлге күүлерин эң-не долу ажыглаарының болгаш ажылдап турар бүдүрүлгелерни экономика талазы-биле эң-не таарымчалыг кыдыр чаартырының, а ол ышкаш ук хоорайларның чурттакчыларын болгаш ажыл-агыйларын хандырар чаа бүдүрүлгелерни тударының аргазы-биле боттандырар.

4. **Районнар болгаш республикалар аразының,** ылаңгыя чурттуң барының болгаш чөөн районнарының аразында **ажыл-агыйжы харылзааларны сайзыраңгайжыдар.** Ол сорулга-биле широталарның транспорт оруктарының чамдык участоктарын күштелдирер, Ортаа-Сибирь орууның бүгү дуртун ажыглалга киирер болгаш Ортаакы Азия биле чурттуң Европа кезээн тудуштурар чаа демир орук шугумнарын тудар. Ортаакы Азия — Төп, Барының Сибирь — ССРЭ-ниң Европа кезээ деп газ дамчыдар системаларны тудар.

5. Бүдүрүлгеге ниитилелдиң чарыгдалдарын эвээжедириниң сорулгаларынга дүүштүр, энергетикага, чуртталга-коммунал ажыл-агыйларынга болгаш аңаа хамаарышкан өске-даа адырларга, ол ышкаш продукцияны хереглекчиге чедиреринге чарыгдалдарны киириштирбишаан, чаа туттунуп турар болгаш чаартының турар бүдүрүлгелерни таарыштыр тургузарының болгаш таарышкан хемчээлериниң **техника-экономиктиг үндезилелдериниң дөңнелин бедидер.**

Бүдүрүлгелерни таарыштыр тургузарын планнаарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш таарыштыр тургузарының эртемге үндезилээн схемазын болгаш экономиктиг районнарның хөгжүлдезиниң схемазын болгаш экономиктиг районнарны хөгжүлдезиниң схемазын үндезин кылыр. Девискээр аайы-биле планнаашкынның болгаш бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузарының экономиктиг ажыктыын тодарадырының эртем талазы-биле айтырыгларын ажылдап кылырын күштелдирер; ол айтырыгларны шиитпирлээрде ведомествоның болгаш тус черниң кызыы эрге-ажыын барымдаалаар чорукту болдурбас.

(Уланчызы 6-гы арында).

1966—1970 ЧЫЛДАРДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СЭКП-НИҢ XXIII СЪЕЗДИЗИНИҢ ДИРЕКТИВАЛАРЫ

6. Бүгү-ле эвилелдешкен республикаларга бүдүрүкчү күштерниң чаа күчүлүг кедурлүүшкүнүн болгаш чоннуң чаагай чоруун бедидерин хандырар.

1966—1970 чылдарда эвилелдешкен республикаларның улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле дараазындагы кол-кол онаалдаларны тодарадыр.

РОССИЯНЫҢ СОВЕТ ФЕДЕРАТИВТИГ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЗЫ

Үлетпүр талазы-биле электри энергиязының, кара болгаш өңнүг металлургияның, нефть, газ болгаш химия үлетпүрүнүң, машина тудуушкунунуң, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң мурнап турар хөгжүлдезин баш удур көөр.

Үлетпүр продукциязы бүдүрериниң хемчээлин 1,5 катап хире, оон иштинде машина тудуушкун болгаш демир ажылдап кылыр продукцияның 1,7—1,8 катап көвүдедир. 1970 чылда электри энергия ажылдап кылырының хемчээлин 526—532 миллиард киловатт-шак, нефть тывыжын—271—281 миллион тонна, газтыын — 103—113 миллиард кубометр, хөмүр даштыын — 373—380 миллион тонна, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрерин — 31,6—33,3 миллион тонна, химия волокноларынын — 510—542 муң тонна, пластиктиг массалар болгаш синтетиктиг смолаларнын — 1.486—1.616 муң тонна, автомобиль болгаш мотоцикль дугуйларынын — 29—30 миллион кезек, шойнуун —47—48,5 миллион тонна, каннын—69—71 миллион тонна, кара демирлер прокадын — 52—54 миллион тонна, каң хоолайларны — 8,3—9 миллион тонна, целлюлозаны — 7,6—8,2 миллион тонна, саазынны — 4,2—4,5 миллион тонна, цементини — 60—63 миллион тонна хемчээлге доктаадыр.

Хөвең-саазын пөстер бүдүрериниң планын — 5—5,2 миллиард дөрбелчин метр, үк кылыгларын 919 миллион эжеш, трикотажтыын 743—789 миллион кезекке, хөм идикти 325—334 миллион эжешке, эътти 3,2—3,4 миллион тоннага, чалаң сүт продукциязын 9,6—10,2 миллион тоннага, свёкладан хоюг чигир кылырын 3,1—3,2 миллион тоннага, үнүш үзүн 1,3 миллион тоннага, консервилерниин 5,4—5,6 миллиард чижеглээн лаазага, радиоприёмниктерни болгаш радиолаларны 4,5 миллион кезекке, телевизорларны 4,9 миллион кезекке чедир, мебельди 1,4—1,6 миллиард рубль түңге чедирер.

Кодээ ажыл-агый талазы-биле тараа, ылаңгыя кызыл-тас, а ол ышкаш рис болгаш өске-даа крупа культураларын бүдүрерин бүгү хемчег-биле көвүдедирин чугула сорулга деп санаар.

РСФСР-ге тарааның ниити чыылдазын 110—112 миллион тоннага чедирер. Беш чыл иштинде 600 муң гектар суггаттыг черлерни ажыглалга киирер, 2,25 миллион гектар тулааланчак черлерни кургадыр, 4 миллион гектар одарларны суглуг болдурар. Сиген кезер черлерни, одарларны үнелезини-биле экижидер талазы-биле хемчеглерни болгаш 6,3 миллион гектар шөлге культура-техниктиг өске-даа ажылдарны, а ол ышкаш кужурланчак хөрзүннерни чугайжыдар талазы-биле хемчеглерни чорудар.

Европа кезээнге болгаш Уралга Конаковскиниң, Киришскиниң, Костроманың, Новочеркассының, Кармановскиниң, Ириклинскиниң болгаш Рефтинскиниң суг кужу-биле ажылдаар электри станцияларының күчүлерин, Алдыы-Кама болгаш Чиркейск ГЭС-терге баштайгы агрегаттарны ажыглалга киирер. Саратовтуң суг кужу-биле ажылдаар электростанциязының тудуун доозар болгаш Чебоксарныынче эгелеп кирер.

Курскиниң магнит аномалиязының чыдар черлеринге демир руда тывыжын 2,2 катап көвүдедир. Чаа-Липецк, Череповецк металлургия заводтарынга, Алдыы Тагил, Магнитогорск болгаш Орск-Халиловск металлургия комбинаттарынга, Челябинск болгаш Үстүү-Исетке металлургия заводтарынга чаа күчүлерни ажыглалга киирер. Бокситтерниң Соңгу-Онежскиде улуг тывыш черин шиңгээдип алырын эгелээр; Урупск болгаш Гайск даг байлаа арыглаар комбинаттарның тудуун доозар. Киришск, Рязанск, Ново-Ярославск болгаш Волгоградта нефть ажылдап кылыр заводтарның тудуун доозар болгаш долу күчүзү-биле ажыглалга киирерин хандырар. Березникилерге ийиги калий комбинадын тудар. Баженовскиниң даг-дүгү комбинадының күчүзүн көвүдедир. Чебоксары, Камышинск, Балашов, Краснодар, Шахтинск, Оренбург болгаш Чайковскиниң пөс-таавы комбинаттарының тудуун доозар. Чиик, аъш-чем болгаш балык үлетпүрүнүң чаа бүдүрүлгелерин тудар. Альметьевск — Горький (III-кү ээлчээ) болгаш Ярославль — Кириши нефть дамчыдылгалар тудуун доозар. Белорецк — Чишма болгаш Краснодар — Туапсе демир орук тудуушкунун эгелээр.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чуктуң районнарынга бүдүрүкчү күштер хөгжүлдезин дүргедедирин чаа беш чылдың улус ажыл-агыйжы чугула сорулгазы деп санаар.

Нефть болгаш газ, а ол ышкаш ыяш байлактары чыдар чаа ажыттынган черлерниң суурунга Барыын Сибирьниң девискээринге улуг улус ажыл-агый комплексизин тургузар. Барыын Сибирьге нефть тывыжын 20—25 миллион тоннага болгаш газтыын 16—26 миллиард кубометрге чедирер. Ыяш комплексилериниң Үстүү-Кондинск болгаш Тавда ыяш ажыл-агый черлерин тургузарынче эгелеп кирер. Тюмень — Сургут демир оруун болгаш Усть-Балык — Омск нефть дамчыдылгазын тудар. Ивдел — Обь болгаш Тавда — Сотник демир оруктарының, Шаим — Тюмень нефть дамчыдылгазының, а ол ышкаш Березов — Игрим — Серов — Алдыы-Тагил газ дамчыдылгазының тудуун доозар.

Кузнецкиден хөмүр тывыжын 121 миллион тонна, оон иштинде кокссталыр хөмүрнү 50 миллиондан эвээш эвес тонна чедирер. Кузнецк бассейниниң ажылдап турар хөмүр даш шахталарының болгаш разрезтериниң чаартылгазын дүргедедир.

Сибирьге электроэнергия ажылдап кылырын 141—143 миллиард киловатт-шакка чедир көвүдедир. Красноярск ГЭС-тиң бүрүн күчүзүн ажыглалга киирер. Иркутскиниң алюминий, Ачинскиниң дой-довурак заводтарының болгаш «Тывакобальт» комбинаттың тудуун доозар; Красноярск болгаш Братск алюминий заводтарынга, а ол ышкаш Красноярскиниң алюминий прокадының заводунга күчүлерни тударын болгаш ажыглалга киирерин дүргедедир. Чес-никель рудаларының Талнахск тывыш чериниң байлаан шиңгээдип алырынга үндезилээш, Норильск комбинадын алгыдар болгаш нефтелиннерниң Бия — Шалтырск тывыш черин шиңгээдип алыр. Чес рудаларының улуг Удоканск тывыш черин шиңгээдип алырынче эгелеп кирер.

Барыын Сибирьниң металлургия заводунуң бирги ээлчээниң тудуун коллуунда доозар. Коршуновскиниң даг байлаа арыглаар комбинадынга чаа күчүлерни ажыглалга киирер, Чөөн Сибирьге ферросплавтар заводунуң тудуун эгелээр.

Омскиниң болгаш Ангарскиниң нефть ажылдап кылыр заводтарынга, Ангарск, Усолье, Кемерово, Омск, Барнаулдуң химия комплексилериниң бүдүрүлгелеринге күчүлерни көвүдедир. Красноярск крайга электрохимия комбинадының тудуун эгелээр, Сибирьге нефть ажылдап кылыр чаа заводту тудар.

Черногорск, Кемерово, Ленинск-Кузнецк, Тюмень болгаш Читага пөс-таавы комбинаттарын ажыглалга киирер.

Братскиниң ыяш үлетпүр комплексизиниң бирги ээлчээниң тудуун доозар болгаш ийиги ээлчээниң тудуун калбартыр, Асиновск, Енисейск болгаш Чунскиниң ыяш үлетпүр комплексилерин тургузарынче эгелеп кирер. Ыяш диллирер заводтарның Маклаково-Енисейск бөлүүн тударын доозар.

Кузбасстан демир орук үнүүшкүннерин күштелдирер, чаа районнарны шиңгээдип алырын хандырып турар Хребтовая — Усть-Илимск, Решота — Богучаны демир оруктарын тудар.

Ыраккы Чөөн-чүктүң экономиктиг күчүзүн дүрген өстүрер. Алдын, олово, вольфрам, мөңгүн суу, алмазтар, слюда тывыжын улам ыңай көвүдедирин хандырар. ССРЭ-ниң Соңгу-Чөөн районнарынга алдын, олово болгаш өске-даа өңнүг металлдар тывыжын улам ыңай көвүдедирин хандырар чаа энергетика күчүлерин Магадан обласка тударын болгаш ажыглалга киирерин дүргедедир.

Солнечныйның даг байлаа арыглаар комбинадының тудуун болгаш Хрустальныйның даг байлаа арыглаар комбинадын калбартырын доозар; Якут АССР-де бойдус алмазтарының болгаш Приморье крайда вольфрамның чаа тывыш черлерин шиңгээдип алырын эгелээр. Депутатск даг байлаа арыглаар олово комбинадының тудуун болгаш Приморск даг-химия комбинадын алгыдарын калбартыр. Геолог-шинчилел болгаш разведка ажылдарының хемчээлин элээн алгыдар.

Ыраккы Чөөн чукке чурттуң чаа металлургия баазазын моон соңгаар тургузар талазы-биле төлевилел-шинчилел ажылдарын чорудар. Якут АССР-ге Усть-Вилюйскиниң газ тывыш черин үлетпүр талазы-биле шиңгээдип алырынче эгелеп кирер.

Комсомольскиниң целлюлоза-картон комбинадының бирги ээлчээниң тудуун доозар болгаш чаа улуг ыяш ажыл-агый комплексизиниң тудуун эгелээр. Зеяның суг кужу-биле ажылдаар электростанциязының тудуун калбартыр болгаш үерлээшкиннер-биле демисел талазы-биле хемчеглерни боттандырар.

Балык тулуушкуннарын, киттер, далай аңнарының болгаш далай продуктуларының тывыжын Ыраккы Чөөн чукке ниити-эвилел хемчээлиниң 35 хуузунга чедирер.

Владивостокка, Находкага болгаш Ванинога далай порттарының ажылдаар аргазын калбартыр. Ванино — Сахалин ортулуунуң аразынга паром кежиин тудар болгаш Амур хемни кежилдир Амурда — Комсомольскиге көвүрүг тударынче эгелеп кирер.

УКРАИН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Электроэнергетиканың, машина тудуушкунунуң, газ, химия болгаш чиик үлетпүрнүң дүргедеткен өзүлдезин, а ол ышкаш кара металлургияның, хөмүр даш болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң улам ыңайгы хөгжүлдезин хандырар. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык-ла 1,5 катап көвүдедир.

Хөмүр даш тывыжын 209—211 млн. тонна, электри энергия ажылдап кылырын 161—163 миллиард киловатт-шак, шой эзилдирерин 42—43,5 миллион тонна, каннын—48—50 миллион тонна, кара металлдар прокадын бүдүрерин—37—39 миллион тонна, каң хоолайларнын—4,7—5 миллион тонна хемчээлге доктаадыр. Нефть тывыжын 2 катап, газтыын — 1,5 катап, приборлар болгаш автоматизация херекселдерин бүдүрерин 2 ажыг катап, химия дерилгелерин 1,8—1,9 катап, кодээ ажыл-агый машиналарынын — 1,6 катап база тракторларнын — 1,6 катап көвүдедир.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрериниң хемчээлин 10,9—11,5 миллион тоннага, синтетиктиг смолалар болгаш пластмасстыын — 227 муң тоннага, химиктиг волокноларнын — 104—108 муң тоннага, цементинин — 17—19 миллион тоннага, пөстерниин — 633—652 миллион дөрбелчин метрге, трикотаж кылыгларынын — 285—300 миллион кезекке, хөм идиктерниин — 117—122 миллион эжешке, үнүш үзүн—882—956 муң тоннага, свёкладан кылыр хоюг чигирни — 5,6—5,7 миллион тоннага, консервилерниин—2,8—2,9 млн. чижек лаазаларга чедирер.

Донбасстың ажылдап турар шахталарын чаарты дериирин дүргедедир. Кременчугтуң нефть ажылдап кылыр заводунуң тудуун доозар болгаш нефть ажылдап кылыр чаа заводтар тударын көөр. Каттышкан энергосистемаларны тургузарын, Криворогтуң, Луганскиниң, Змиевскиниң, Трипольдуң болгаш Бурштынскиниң суг кужу-биле ажылдаар электростанцияларының тудуун доозар, Донбасска суг кужу-биле ажылдаар чаа электростанцияны болгаш Ново-Днепровскиниң база Ладыжинскиниң суг кужу-биле ажылдаар электростанцияларының тудуун эгелээр.

Днепровскиниң даг байлаа арыглаар комбинадының тудуун болгаш Северныйның база Ингулецкиниң даг байлаа арыглаар комбинаттарының ийиги ээлчеглериниң тудуун доозар. Никитовскиниң мөңгүн суу, Иршинскиниң даг байлаа арыглаар болгаш Верхне-Днепровскиниң даг-металлургия комбинаттарын калбартыр. Ажылдап турар бүдүрүлгелерни калбартырының болгаш чаарты дериириниң күсели-биле машина тудуушкунун колдадыр улам ыңай хөгжүдерин көрүп турар.

Азоттуг чемишчидилгелерниң Ровно заводунуң бирги ээлчээн болгаш Белоцерковскиниң резина-техниктиг комбинадын тудар. Черкассының химия, Яворскиниң даг-химия, Чаа-Стебниковскиниң калий болгаш Калуганың химия-металлургия комбинаттарынга, Крымның сода заводунга болгаш Крымның титан далартыр заводунга күчүлерни ажыглалга киирер. Мурнуу-Сиваш магнезит заводунуң тудуун эгелээр.

Черниговтуң, Черкассының болгаш Тернопольдуң пөс-таавы комбинаттарының тудуун доозар. Аъш-чем болгаш эът-сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин тударын дүргедедир.

Кызыл-тас, кырлыг-кара, рис, чигир свёклазы, тарымал тоорук бүдүрерин көвүдедир. Республикага тарааның ниити чыылдазын 37—38 миллион тоннага чедирер.

650 муң гектар суггаттыг черни ажыглалга киирер. Соңгу-Крым каналының зоназында суггарылга системазының болгаш черни шиңгээдириниң бирги ээлчээниң тудуун доозар. Тулааларлыг шык черлерни кургадыр болгаш республиканың Полесье база барыын обласларынга 700 муң гектар хире хемчээлдиг шөлге кургадылга системазын эде тургузар талазы-биле ажылдарны чорудар. Донбасстың хоорайларының, ажылчын суурларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң суг-биле хандырылгазын экижидер.

Москва—Киев—Львов—Чоп демир орук шугумун электрижилерин. Одессада далай портунуң чаартылгазын, Ильичевскиде балык портунуң болгаш суднолар септээр заводтуң бирги ээлчеглериниң база далай портунуң ийиги ээлчээниң тудуун доозар.

Кара далай эриинин, Азов чоогунуң болгаш Карпаттарның курорттарын хөгжүдерин хандырар.

БЕЛОРУС СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Машина тудуунуң, ижер болгаш калийлиг дустарның байлак курлавырын ажыглаарының баазазынга химия үлетпүрүн, ол ышкаш чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдерин көөр.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык 1,7 катап, электроэнергия ажылдап кылырының —2 катап, торф тывыжынын — 1,6 катап, нефтиниң баштайгы ажылдап кылыышкынынын —4,4 катап, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрериниң —3,8 катап, химиктиг волокноларнын —3,2—3,7 катап, приборлар, автоматчыдылга чепсектери болгаш оларга артык кезектерни бүдүрерин —1,8 катап, картоннуң —3,4 катап, пөс-таавынын —2,4 катап, трикотажтын — 2—2,1 катап, эъттиң —1,3 катап болгаш сүт продуктуларынын —1,6—1,7 катап улгаттырар.

Республикага нефть тывыжының үлетпүрүн тургузар. Полоцкиде нефть ажылдап кылырының, Гроднода азот-тук болгаш Гомельде суперфосфат заводтарының, Солигорскиде ийиги калий, а ол ышкаш Пинскиде трикотаж комбинаттарының тудугларын доозар. Лукомольск ГРЭС-тиң баштайгы агрегаттарын ажыглалга киирер болгаш Березово ГРЭС-тиң тудуун доозар. Солигорскиге үшкү калий комбинадын, Светлогорскиге целлюлоза-картон, Могилевка синтетиктиг волокно комбинаттарын, Полоцкиниң химия комбинадының, Мозырның нефть ажылдап кылыр заводунуң баштайгы ээлчеглерин тудар, а ол ышкаш Бобруйскиде резина дугуй кылыр заводтуң күчүлерин ажыглалга киирер. Хөвең-саазын пөс болгаш торгу комбинаттарының тудуун эгелээр.

Республиканың кодээ ажыл-агыйның сүткүр-эъткир мал ажылынга, хаван, куш ажылынга, картофель, лён-долгунец бүдүреринге специализацияны күштелдирер. 1,5—1,6 миллион гектар тулаалыг шык черни кургадыр, барык 900 муң гектар шөлдүг чадан ыяштарын, шеттерин тура тырттырар.

УЗБЕК СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Узбекистан ССР-ниң хөвең бүдүрер кол баазазы болуп келгенин болгаш болуп артканын барымдаалааш, хөвең ажыл-агыйын улам ыңай кедүрерин, өңнүг металлургия, газ, химия, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдерин хандырар.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык 1,6 катап, газ тывыжынын — 2,3 катап, электроэнергия бүдүрерин—2,2 катап, минералдыг чемишчидилгенин — 2 катап, арыглаан чечтин — 2,8 катап, торгу пөстүн—2,8—3 катап, үнүш үзүнүн —1,3 катап, чимис-ногаа консервилериниң — 1,6 катап көвүдедир. Суггарылгага болгаш хөвең ажыл-агыйынга херектиг машиналар бүдүрерин улам улгаттырар.

Ферганада азоттуг чемишчидилге болгаш кылымал волокно заводтарының тудуун доозар. Алтын-Топканның коргулчун-цинк база чес комбинадын алгыдар болгаш аңаа концентраттыг минералдыг чемишчидилге бүдүрерин организастаар, ол ышкаш Ингичиде вольфрам тывар рудникти алгыдар. Узбекистанның хайлыычак эвес металлдар комбинадының, Навоиде химия комбинадының күчүлерин ажыглалга киирер. Алдын тывыжының үлетпүрүн тургузар. Ташкент болгаш Навои ГРЭС-терниң, Чарвак гидроэлектростанциязының тудуун доозар, Бекабад ГРЭС-тиң баштайгы агрегадын ажылдадыр. Уралче газ дамчыдарын көвүдедир. Бухараның газтыг районну — Ташкент — Фрунзе — Алма-Атаның газ дамчыдылгазын тудар.

Амыдырал хандырылгага херегзээр соолукчулар заводун тудар. Наманганның штапельдиг волокнодан торгу пөс кылыр комбинадының тудуун доозар. Хөвең-саазын пөс комбинадының, хөвен ээрер, идик болгаш трикотаж кылыр фабрикаларның, ийи үс-экстрактат, ийи консерви кылыр заводтарның, виноград арагазы кылыр комбинаттың тудуун боттандырар.

Чиңге удазыннарлыг сорттуң хөвенин өстүрерин көвүдедир. 500 муң гектар суггаттыг чаа черни ажыглалга киирер. Голодная, Каршиң ховуларының болгаш Сурхан-Ширабад шынаазын шиңгээдириниң болгаш суггарылгазының ажылдарын уламчылаар. Суггарып турар черлерниң кужурланырын болгаш тулааланырын узуткаары-биле ажылдарны калбартыр, эвээш суглуг системаларны суг-биле хандырарын экижидер, 3,5 миллион гектар одар-белчиирни суггандырар. Аму-Дарья хемниң адакы агымының чоогунга рис өстүрериниң улуг баазазын тургузар. Ногааның, бахчилерниң, чимистерниң болгаш виноградтың бараанныг бүдүрүлгезин улгаттырар. Каракуль болгаш чаглыг эъттиг хой ажылын хөгжүдер.

КАЗАХ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Өңнүг болгаш кара металлургияны, хөмүр даш, нефть, химия, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн шапкын хөгжүдерин көөр.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык 1,7 катап, электроэнергияның —2 катап, арыглаан честиң —1,9 катап, коргулчуннуң—1,4 катап, цинктиң—1,9 катап улгаттырар. Хөмүр даш тывыжын 68—69 миллион тонна, оон иштинде ажык арга-биле 32 миллион тоннага чедирер, нефтини—15 миллион тонна, демир рудазын — 26 миллион тонна, шой бүдүрерин — 4—4,5 миллион тонна, каңны —3,5—4,6 млн. тонна, минералдыг чемишчидилгелерни—2—2,2 миллион тонна, цементини—6—6,3 миллион тонна, эътти—505 муң тонна чедир, пөс-таавыны—130—143 миллион дөрбелчин метр, хөм идикти — 25—26 миллион эжешти, трикотаж кылыгларын—97—103 миллион кезек чедир бүдүрер.

Джезказганның даг-металлургия комбинадының, Лениногорскиниң цинк заводунуң тудугларын доозар, Тишинниң коргулчун-цинк болгаш Саяктың чес рудниктерин, Николаевскиниң болгаш Орловскиниң даг рудазы болбаазырадыр бүдүрүлгелериниң бирги, Павлодарның дой-довурак заводунуң ийиги ээлчеглерин ажыглалга киирер. Чөөн Казахстанның чес-электролит заводунуң тудуун эгелээр.

Караганданың металлургия заводунуң тудуун коллуунда доозар болгаш Ермаковскиниң ферросплав заводунуң күчүлерин, Лисаковскиниң даг рудазы болбаазырадыр комбинадының баштайгы ээлчээн шиңгээдир. Соколовск-Сарбайның даг рудазы болбаазырадыр комбинадының күчүзүн чылда 30 миллион тонна руда ажылдап кылырынга чедирер болгаш аңаа хөме кудуушкун кылырын улгаттырар. Качарскиге даг байлаа болбаазырадыр комбинатты тудуп эгелээр.

Экибастузтуң хөмүр даш курлавырлыг черинде хөмүр даш тывыжының чаа күчүлерин ажыглалга киирер болгаш ол хөмүр даш-биле ажылдадыр Төп база Соңгу Казахстанны электри энергиязы-биле хандырар электростанцияның тудуун эгелээр, ол электроэнергияны ССРЭ-ниң Европа кезээнде районнарже болгаш Уралче дамчыдар. Ермаковск база Джамбул ГРЭС-териниң бирги ээлчээн ажыглалга киирер.

Мангышлак чартык ортулукка нефть-газ тывыш үлетпүрүнүң чаа улуг районун тургузарын дүргедедир болгаш Гурьевтиң нефть болбаазырадыр заводун алгыдар. Тракторлар бүдүрүлгезин организастаар. Павлодарның болгаш Чемкентиниң нефть болбаазырадыр заводтарының тудуун болгаш оларның бирги ээлчээн шиңгээдирин көөр. Каратауда фосфориттер курлавырының баазазынга химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң улуг комплексизин тургузар. Павлодарның химия комбинадынга чаа күчүлерни шиңгээдир. Кустанайның кылымал волокно заводунуң тудуун доозар болгаш резина кылыр комбинаттың тудуун эгелээр. Тудуг материалдарының үлетпүрүнүң болгаш тудуг индустриязын хөгжүдерин хандырар. Джетыгаринде даг-дүгүнүң комбинадын тудуп доозар.

Кодээ ажыл-агыйның чиг-эдин болбаазырадыр болгаш чоннуң херeглел бараанарын бүдүрер үлетпүрүнүң шапкын хөгжүлдезин төлевилеп көөр. Алма-Атаның хөвең-саазын пөс, Джамбулдуң алгы болгаш идик кылыр, Кустанайның штапель волокнодан костюм пөзү бүдүрер комбинаттарының тудуун доозар. 7 дааранылга, 5 трикотаж, 2 идик кылыр фабрикаларны, 9 эът комбинадын болгаш 3 чигир-боова фабриказын тудар. Камвол-шепкен комбинадын болгаш чиик база аъш-чем үлетпүрүнүң өске-даа бүдүрүлгелерин тудуп эгелээр.

1970 чылда 21—22 миллион тонна тараа бүдүрерин хандырар. Бандаашкын болгаш хөрзүннү хат ураэри-биле демисежириниң хемчеглерин чорудар. Картофель болгаш ногаа аймаан бүдүрерин улгаттырар. 300 муң гектар суггаттыг черни ажыглалга киирер. Мурнуу Казахстанга хөвен, чигир свёклазы, таакпы, чимис болгаш виноград бүдүрерин көвүдедир. Эъткир мал ажылын сайзырадыр, хой эдин, дукту, каракуль кештерин, хой кештерин бүдүрерин көвүдедир. 38 миллион гектар одар-белчиирни суг-биле хандырар болгаш барык 32 миллион гектар мурнунда суггандырган одарларда суг ажыл-агый тудугларын эде тургузуп чаартыр.

Иртыш — Караганда аразының каналының тудуун доозар. Соңгу Казахстанда суг дамчыдылгазының улуг тудугларын уламчылаар.

ГРУЗИН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Электроэнергетиканың, машина тудуунуң база химия үлетпүрүнүң колдап хөгжүүрүн болгаш аъш-чем, чиик үлетпүрнүң улам ыңай өзүлдезин төлевилээр.

Үлетпүр продукциязының хемчээлин барык 1,6 катап, электри энергия бүдүрерин 1,9 катап, чүък сөөртүр автомобильдерни — 2 катап, минералдыг чемишчидилгени — 2—2,2 катап, торгу пөстерни—1,4 катап, трикотаж кылыгларны—1,6—1,7 катап, арага кылыр материалдарны—1,5 катап, чимис-ногаа консервилерин — 2,5 катап көвүдедир.

Ингур, Варцих болгаш Намахван ГЭС-териниң бирги ээлчеглерин ажыглалга киирер; Тбилиси ГРЭС-тиң күчүзүн 960 муң киловаттка чедирер. Ткибули болгаш Ткварчелиде хөмүр даш шахталарының тудуун доозар. Руставиның азот-тук заводунуң ийиги ээлчээн ажыглалга киирер. Маднеулдуң чес болбаазырадыр комбинадын, математиктиг башкарылга машиналарының заводун, трикотаж кылыр 2, шай бүрүзүнүң баштайгы болбаазырадылгазының 9 фабрикаларын тудар.

Шай, виноград, таакпы, цитрус чимис аймааның бүдүрүлгезин коллуунда оларның дужүткүрүн бедидип тургаш улам улгаттырарын хандырар. 60 муң гектар суггаттыг черни ажыглалга киирер. Колхида чөвызаашкынында 90 муң гектар черниң тулаазын кургадыр.

Курорттарның улам ыңай хөгжүлдезин, оларга аъш-чем баазазын белеткээрин пландап көөр.

АЗЕРБАЙДЖАН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Нефть, газ болгаш химия үлетпүрүнүң, ол ышкаш машина тудуунуң, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң улам ыңай хөгжүлдезин хандырар.

Үлетпүр продукциязының хемчээлин барык 1.6 катап, электроэнергия бүдүрерин — 1,4 катап, минералдыг чемишчидилгени бүдүрерин — 2,1—2,3 катап, трикотаж аймаан — 2,2—2,4 катап, хөм идиктерни — 1,5—1,6 катап, кат-чимис болгаш ногаадан кылган консервилерни—3,3 катап, арага кылыр материалдарны — 1,9 катап улгаттырар.

Нефть тывыжын 23,5 миллион тонна, газты — 8 миллиард кубометр чедирер. Далайда нефть курлавырлыг черлерни улам ыңай шиңгээдирин көөр.

Кировобадтың дой-довурак заводунуң, Али-Байрамлы ГРЭС-тиң, хөвен аргыыр болгаш аргыт-пөс фабрикаларының тудуун доозар. Сумгаиттиң химия комбинадының күчүзүн ажылдадып киирер. Одалга-биле ажылдаар чаа электростанцияның, Шамхорнуң болгаш Тертерниң гидроэлектростанцияларының, Филизчайның полиметалл комбинадының, цемент заводунуң, хөвең-саазын пөс комбинадының тудуун эгелеп кириптер. Слесарь-монтаж инструментилериниң заводун, иштики хеп болур трикотажтың 2 фабриказын, кылымал алгы заводун, 5 консерв болгаш 4 таакпы-ферментация заводун, а ол ышкаш араганың эге баштайгы хевирин кылырының заводтарын тудар.

Хөвен, таакпы, виноград болгаш чимистер бүдүрерин улам ыңай өстүрерин көөр, эрте быжар ногаалар тарып өстүрер талазы-биле улуг баазаны тургузарын хандырар. Кура-Аракс чөвызаажының болгаш Муган ховузунуң черлериниң мелиоративтиг байдалын экижидер, оңу чедип алыр талаазе, 200 муң хире гектар шөлдүң черлерин дусталдырбас талазы-биле ажылдарны чорудар. Суггарылгалыг чаа 60 муң гектар черлерни ажыглалга киирер.

ЛИТВА СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Прибор тудуун, электротехниканы, радиотехниканы, электрон, станок тудуун, а ол ышкаш химия, аъш-чем, балык болгаш чиик үлетпүрнү хөгжүдерин көөр.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык 1.7 катап, электроэнергия ажылдап үндүрерин — 1,7 катап, электро-шимчедикчилер бүдүрүп үндүрерин — 4 катап, автоматизацияның приборларын болгаш чепсектерин — 2 ажыг катап, цементини — 1,7 катап, пөстерни — 2,5—2,8 катап, трикотаж кылыгларны — 2,1—2,2 катап, чалаң сүт продукциязын — 1,7—1,8 катап, быштакты 2—2,1 катап көвүдедир. Телевизорларны болгаш соолукчуларны массалыг бүдүрерин организастаар.

Литва ГРЭС-тиң, Кедайнның химия комбинадының, Вильнюста одалга аппараттарының, Шяуляйде телевизорлар, соолукчулар заводтарының, а ол ышкаш хөвең-саазын пөстер комбинадының болгаш трикотаж фабриказының тудуун доозар. Нефть болбаазырадыр заводтуң тудуун эгелээр. Балык тывыжының флодун септээри-биле Клайпедада судно септээр заводтуң бирги ээлчээн, улуг хемчээлдиг аргыг фабриказын, кылымал чымчак алгының заводун болгаш чигир заводун тудар.

Сүттүг мал ажылын, бекон эъттиг хаван ажылын, куш ажылын хөгжүдерин, лён-волокно, картофель бүдүрерин көвүдедирин хандырар. Кодээ ажыл-агыйның тулаалыг шык 670 муң гектар черин кургадыр.

МОЛДАВ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Үлетпүрнүң кол адыры — аъш-чем үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдери-биле чергелештир машина тудуушкунунун болгаш чиик үлетпүрнүң эң-не хөй ажык бээр адырларын хөгжүдерин хандырар.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык 1.7 катап, электроэнергия ажылдап үндүрерин — 2,2 катап, садтар болгаш виноградниктер сайзырады ажылдааларынга болгаш свёкланы тарып өстүреринге ажыглаар тракторлар бүдүрерин — 4,3 катап, консервилерни — 2,2—2,3 катап, виноматериалдарны — 1,4 катап көвүдедир.

1,2 млн. киловатт күчүлүг Молдав ГРЭС-тиң тудуун доозар, арага кылыр чаа заводтарны, 7 консерв заводтарын, чигир заводун, 3 ферментация заводун, амыдырал соолукчуларының заводун ажылдадып киирер. Рыбницкиниң цемент заводунуң күчүзүн улгаттырар. Хөвең-саазын пөс комбинадының тудуун эгелээр.

Нургулайында-ла дужүткүр чорукту бедидип турраш, виноград, чимистер, ногаалар, таакпы, чигир свёклазы, тарымал тоорук бүдүрерин көвүдедир. Суггарылга системаларын тудар талазы-биле ажылдарны үргүлчүлээр, суггарылгалыг 100 муң гектар черни ажыглалга киирер.

ЛАТВИ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Машина тудуушкунун, ылаңгыя радио-техника үлетпүрүн, прибор тудуушкунун, а ол ышкаш химия, трикотаж, балык, саржаг кылыр болгаш эът үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдерин хандырар.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык 1,5 катап, электроэнергия ажылдап үндүрерин — 2,2 катап, химиктиг волокнолар бүдүрерин—1,5 катап, бажың иштиниң эт-херекселдери—1,5 катап, трикотаж кылыгларны—1,7—1,8 катап, мал саржаан—1,3 катап көвүдедир.

825 муң киловатт күчүлүг Плявин ГЭС-тиң тудуун доозар болгаш Рига ГЭС-тиң тудуун киириптер. Тудуг ыяжын комплекстилиг ажылдап кылырының Болдерай комбинадын, пөс-таавының галантерея кылыгларын бүдүрер талазы-биле комбинатты, даштыкы хептиң трикотаж комбинадын, химия-фармацевт заводун болгаш дренаж хоолайлар белеткеп үндүрер талазы-биле заводтарны тудар.

Сүткүр-эъткир мал ажылын, бекон эъттиг хаван ажылын, куш ажылын хөгжүдерин, лён-волокнону болгаш картофельди бүдүрерин көвүдедирин хандырар. Кедергей тулаалыг шык 520 муң гектар черлерни кургадыр.

КЫРГЫС СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Өңнүг металлургияның, электротехника, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң улам ыңайгы хөгжүлдезин хандырар.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң ниити хемчээлин барык 1.6 катап, электронергия ажылдап үндүрерин — 1.7 катап, цемент бүдүрерин — 1,8 катап, свёкладан хоюг чигир бүдүрерин — 1,3 катап, пөстерни — 2,9—3,1 катап көвүдедир. Фрунзе хоорайда ТЭЦ-те энергетика күчүлерин ажыглалга киирер болгаш Токтогул ГЭС-тиң тудуун үргүлчүлээр. Майлисайның электролампа заводун, соңга шилиниң заводун, Оштуң хөвең-саазын пөс комбинадын, даштыкы хептиң трикотаж фабриказын тудар. Хөвең-целлюлоза заводунуң тудуун эгелээр.

Нарын болгаш чартык нарын дуктуг хой ажылын улам ыңай хөгжүдерин хандырар. Чигир свёклазын, хөвенни, таакпыны, эътти, дукту, сүттү, чимистерни бүдүрерин көвүдедир. Кировск суг шыгжааның тудуун доозар болгаш Аламедин база Исфара хемнериниң агымын таарыштырар талазы-биле ажылдарны боттандырар. 60 муң гектар шөлге суггарылга четкизиниң тудуун болгаш 260 муң гектар одарларны суг-биле хандырар.

ТАДЖИК СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Электроэнергетиканы, химия үлетпүрүнүң болгаш өңнүг металлургияның хөй энергия хереглээр бүдүрүлгелерин, аъш-чем болгаш чиик үлетпүрнү дүрген хөгжүдерин көөр.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык 1.8 катап, электроэнергия ажылдап үндүрерин—3.1 катап, соолукчулар бүдүрерин—9 катап, пөстерни —1.6 катап, трикотаж кылыгларны 2,9—3.1 катап, кат-ногаа консервилерин 2 катап көвүдедир.

Нурек ГЭС-тиң баштайгы агрегаттарын, Вахштың азот-тук заводун, алюминий заводунуң бирги ээлчээн болгаш Джижикруттуң даг-металлургия комбинадын ажылдадып киирер. Электро-химия комбинадының тудуун калбартыр. Термез — Курган-Тюбе—Яван аразының демир оруун тудар. Хөвең-саазын пөс комбинадының, даштыкы хеп трикотаж фабриказының болгаш арага заводунуң тудуун доозар. Консервилер заводун, дааранылга болгаш идик фабрикаларын тудар.

Хөвен, виноград, чимистер, тут шелкопрядының кокоонарын бүдүрер чорукту көвүдедирин, а ол ышкаш сал ажылын болгаш эъткир-чаглыг хой ажылын улам ыңай хөгжүдерин хандырар. Яван — Обикиик шынаазының чаа черлерин суггарар болгаш шиңгээдип алыр талазы-биле ажылдарны доозар. 90 муң гектар шөлге суггарылга четкизиниң тудуун көөр.

АРМЯН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Өңнүг металлургияны, химия үлетпүрүн, ылаптыг машина тудуушкунун, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдерин көөр.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык 1.8 катап, электроэнергия ажылдап үндүрерин 2,3 катап, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрерин 3,7 катап, автоматчыдылганың приборларын болгаш чепсектерин 1.7 катап, тор-

(Төнчүзү 7-ги арында).

1966—1970 ЧЫЛДАРДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СЭКП-НИҢ XXIII СЪЕЗДИЗИНИҢ ДИРЕКТИВАЛАРЫ

гу пөстерни 1,8 катап, трикотаж кылыгларны 1,8—1,9 катап, виноматериалдарны 2 катап, кат-ногаа консервилерни 1,9 катап көвүдедир.

Ереван ТЭЦ-тиң болгаш Татев ГЭС-тиң тудуун доозар. Шамб ГЭС-ти тудуп, ажыглалга киирер. Разданның одалга-биле ажылдаар электростанциязынга күчүлерни ажылдадып киирер. Өңнүг металлургия бүдүрүлгелериниң күчүлерин улгаттырар. Разданның даг-химия комбинадының тудуун колдуунда доозар.

Виноград, каттар, ногаалар, эфир-үскүр культуралар болгаш таакпы бүдүрерин көвүдедирин көөр. Суггарылгалыг чер ажылын улам ыңай хөгжүдерин хандырар.

ТУРКМЕН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Нефть, газ, химия болгаш чиик үлетпүрнү улам ыңай хөгжүдерин көөр.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин барык 1,6 катап, электроэнергия ажылдап үндүрерин 1,4 катап, цемент бүдүрерин 2,5 катап, пөстерни 2 катап көвүдедир. Нефть тывыжын 15 млн. тонна чедирер болгаш газты 12,6 —15,5 млрд. кубометр чедирер.

Чурттуң төп районнарынче газ дамчыдар нефть болгаш газ байлактарлыг чаа черлерни шиңгээдип алыр. Байрам — Али — Ашхабад — Безмин аразының газ дамчыдылгазын тудар. Нефть болбаазырадыр заводтуң болгаш пласт-массалар заводун тудуп эгелээр. Даг-химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин чаарты дериирин болгаш калбартырын доозар. Мары районунда ГРЭС-ке баштайгы агрегатты ажылдадып киирер. Пөс-таавы болгаш саржаг-чаг комбинаттарын, идик болгаш дааранылга фабрикаларын, а ол ышкаш эът комбинадын тудар.

Ылаңгыя нарын волокно сорттарның хөвеңин бүдүрер чорукту дыка өстүрерин көөр. Каракуль хой ажылын улам ыңай хөгжүдерин хандырар. 90 муң гектар суггарылгалыг чаа черлерни ажыглалга киирер, ам суггарып турар черлерниң мелиоративтиг байдалын экижидер болгаш 5,1 млн. гектар одар черлерни суг-биле хандырар.

Кара-Кум каналының бирги болгаш ийиги ээлчээниң зоналарында черлерни шиңгээдип алырын доозар база ол каналды тударын үргүлчүлээр.

ЭСТОН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

Электроэнергетиканың, сланец, сланец-химия үлетпүрүнүң, машина тудуушкунунуң, чиик, балык болгаш эът-сүт үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдерин көөр.

Үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрериниң хемчээлин 1,5 катап, хире, электри энергиязын ажылдап үндүрерин 1,8 катап сланец тывыжын 1,3 катап, минераалдыг чемишчидилгелер бүдүрерин 1,5 катап, трикотаж кылыгларынының 1,8—1,9 катап, быштактыын 1,7—1,9 катап улгаттырар.

Ново-Прибалтика гидроэлектростанциязының баштайгы агрегаттарын, чылда 10 миллион тонна хире сланец тывазының бүдүрүлгелерин ажыглалга киирер. Кохтла-Ярвада азот-тук заводунуң тудуун доозар, «Маарду» деп химиктиг комбинатка болгаш «Кивиыли» деп сланец-химиктиг комбинатка чаа күчүлерни ажыглалга киирер. Сланец хүлүн ажыглаарынга үндезилээш, Прибалтиканың тудуг материалдар комбинадын, а база ол ышкаш гидролиз-дрожжи заводун тудар. Таллинниң машина тудуушкунунуң заводун, «Вольта» деп заводту, шепкен фабриказын эде дерир. Трикотаж фабриказының болгаш кылымал алгы заводунуң тудуушкунун эгелээр.

Сүт, эът үглуг мал ажылын, бекон эът бээр хаван ажылын болгаш куш ажылын хөгжүдер. 240 муң гектар хөй тулаалыг черлерни кургадыр.

IX. Даштыкы экономиктиг харылзаалар

Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле беш чыл планының чугула сорулгалары мындыг болур:

социалистиг чурттар-биле Совет Эвилелиниң экономиктиг харылзааларын улам ыңай хөгжүдер болгаш делегейниң социалистиг системазын быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр пролетаржы интернационализмниң база акы-дуңма ёзузу-биле бот-бодунга дузалажырының ленинчи принциптеринге үндезилээш, күш-ажылдың социалистиг делегей хуваалдазының артык күштүүн ажыглаар;

садыг харылзааларын күштелдирип, хамаарышпас национал экономиканы быжыглаарынга экономиктиг база техниктиг деткимчени көргүзүп турганш, хөгжүп олурар чурттар-биле экономиктиг кады ажылдажылганы калбартыр;

өске-даа даштыкы чурттар-биле садыглажылганы хөгжүдер.

Беш чыл планынга мындыг чүүлдерни көөр:

1. Социалистиг чурттар-биле экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдер талазы-биле:

ССРЭ биле социалистиг өске-даа чурттарның аразында бараан саарылгазын улгаттырар. үндүр болгаш киир сөөртүр барааннарның структуразын улам ыңай сайзырангайжыдар талазы-биле дугуржулга ёзугаар хемчеглерни ап боттандырар, аңаа үндезилээш, даштыкы садыгның экономика талазы-биле ажыктыын бедидер;

сонуургалдыг акы-дуңма чурттарның аразынга, бирги ээлчегде машина тудуушкунунга, химия үлетпүрүнге, кара металлургияга, электроникага бүдүрүлгениң экономика талазы-биле ажыктыг, быжыг специализастаашкынын болгаш кооперастаашкынын улам ыңай сайзырадыр;

эртем-техниктиг кады ажылдажылганы калбартыр, ооң методтарын сайзырангайжыдар, техниктиг информацияны бот-бодунга бээрин, эртем-техниктиг чедиишкиннерни база лицензияларны солчуруп сайзырадыр;

үлетпүр, транспорт, садыг талазы-биле, кредит-сан-хөө харылзааларынга база чурттар аразының валюта-биле санажылгаларынга Экономиктиг дузаламчы чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның экономиктиг кады ажылдажылгазының чаа таарымчалыг хевирлерин хөгжүдер;

бүдүрүлгени дугуржулга ёзугаар специализастап база коперастап турганш, социалистиг чурттарга белеткээр кылыгларны улам калбаа-биле чаңгыс аай болдурар болгаш продукцияның депшилгелиг хевирлерин ажыглаар;

сонуургалдыг чурттарны энергия болгаш чиг-эт-биле бот-бодунга чогумчалыг кылдыр хандырар төлээде, одаар чүүл— энергетика база чиг-эт баазазын демниг кужениишкиннер-биле улам ыңай хөгжүдер.

2. Хөгжүп олурар чурттар-биле экономиктиг харылзаалар талазы-биле:

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хөгжүп олурар чурттары-биле даштыкы садыгның харылзаазын болгаш экономиктиг кады ажылдажылганы күштелдирер;

хамыктың мурнунда машиналарны болгаш боттарының национал экономиказын тургузарынга оларның хереглеп турары машиналарны болгаш үлетпүр продукциязының өске-даа хевирлерин үндүр сөөртүрүн көвүдедип турганш, а база ол чурттардан кодээ ажыл-агыйның, үлетпүрүнүң бараанарын болгаш чиг-этти киир сөөртүрүн ол-ла чижекке көвүдедип турганш, хөгжүп олурар чурттар-биле садыгны калбартыр;

национал үлетпүрнү, кодээ ажыл-агыйны, эртем база төлевилел организацияларын болгаш тудуг баазазын, транспорттуң база харылзааның амгы чепсек-херекселдерин тургузарынга, геолог-шинчилел ажылдарын чорударынга болгаш тускай эртемниглерни база мергежилдиг ажылчыннарны белеткээринге хөгжүп олурар чурттарга техниктиг дузаны көргүзер.

3. Совет Эвилели-биле садыгны хөгжүдеринге белениң илергейлеп турар **үлетпүр талазы-биле сайзырангай капиталистиг чурттар-биле даштыкы садыгны калбартыр.**

* * *

Күш-ажылдың делегей хуваалдазының артык күштүүн эң-не долу ажыглаар, даштыкы садыгның экономика талазы-биле ажыктыын бедидер болгаш совет кижилерниң бараанарга хереглелин эки хандырар сорулга-биле мындыг чүүлдерни көөр:

машиналарны, дерилгелерни, приборларны, транспорттуң болгаш харылзааның чепсек-херекселдерин сайзырадыр үлетпүрнүң өске-даа белен кылыгларын сөөртүп үндүрерин арбыдадып турганш, совет экспорттуң тургузуун сайзырангайжыдар;

чурт иштинге бүдүрери артык хөй чарыгдалдар-биле, капитал салыышкыннар-биле холбашкан чиг-эттиң, материалдарның болгаш кылыгларның хевирлерин колдады сөөртүп киирип турганш, а база ол ышкаш улус ажыл-агыйының депшилгелиг адырларының сайзыралын дүргедединге дузалыг техника талазы-биле мурнакчы дерилгелерни садып алырын улгаттырып турганш, импорттуң тургузуун экижидер;

даштыкы чурттар-биле патентилер болгаш лицензиялар садыглажырын дыка калбартыр:

делегей садыының негелделеринге дүгжүр экспорт продукциязын, ылаңгыя машина тудуушкунунуң продукциязын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир төлээде, даштыкы садыгны хандыр өөренип турганш, чаа специализастаттынган бүдүрүлгелерни тургузар болгаш бар турар бүдүрүлгелерни сайзырадыр;

транспорттуң ада-чурт хевирлери-биле делегейниң далай, агаар болгаш өске-даа сөөртүлгелерин, дуза көргүзериниң өске-даа хевирлер экспорттаар болгаш оларны орнаштыр ажыглаарын калбартыр, а ол ышкаш даштыкы аян-чорук херээн хөгжүдер.

* * *

Бо Директиваларга үндезилээш, 1966—1970 чылдарда улус ажыл-агыйның хөгжүдериниң планын адырлар болгаш эвилелдешкен республикалар аайы-биле, беш чылдың чыл санынга даалгаларны хуваап турганш, бүдүрүлге бүрүзү болу беш чыл планныг турар кылдыр ажылдап кылырын хандырарын партияның Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге СЭКП-ниң XXIII съездизи дагзып тур.

Чаа беш чыл планының төлевилелин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Дээди Совединге киирер.

Чаа беш чыл планын чогаадыры — шыңгыы болгаш харысалгалыг сорулга, ол чогаадыкчы улуг ажылды, экономика талазы-биле чөптүг төпчүткен даалгаларның чер-чериниң эгелээшкиннери-биле чардынмас кылдыр дүүшкен турарын негээр. Эртем санажылгаларынга үндезилээн беш чыл планы коллектив бүрүзүнүң ажылынга тодаргай угланыышкыннарны айтыр, бүдүрүлгениң ажыктыын чайгылыш чокка бедидерин хандырбышаан, перспективалыг, улам улуг бүзүрелдиг база үзүк чок доктаамал ажылдаар арганы бүдүрүлгелерге бээр.

Чаа беш чыл планын күүседири —миллион-миллион кижилерниң, бүгү совет улустуң, ооң инициативазының, угаан-бодалының болгаш күзел-соруунуң боттуг херээ-дир. Харысалганы күштелдирерин, чурумну быжыглаарын болгаш тускайлаң чорукту хөгжүдерин бүгү коллективтерден болгаш ажылдакчы бүрүзүнден ол негеп турар.

Беш чыл планының чедиишкинниг күүсеттинери ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезинге партия организацияларының ролюн улам ыңай бедидери-биле, массаның чогаадыкчы идепкейин калбартырынче угландыр коммунистерниң организакчы ажылын көдүрер болгаш сайзырангайжылары-биле шуут холбаалыг.

Партия организациялары бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге кылдынган чүүлдерни болгаш ам кылыр чүүлдерни ажыл-ишчи ёзу-биле анализтеп көөр, чаартыкчыларны, чогаадыкчыларны болгаш рационализаторларны бүгү тала-биле деткивишаан, эки дуржулганы, ажылчы чоннарның саналдарын түңнеп байыдар, бүгү-ле үнелиг болгаш мурнакчы чүүлдерни калбаа-биле нептередир ужурлуг. Менээргенир, бот оожургаар болгаш сагыш амыр болур чоруктарның бичии-даа илередиишкиннери-биле шиитпирлиг демисежир, түс черниң кызыы эрге-ажыын хараар чоруктар-биле эптешпес болур ужурлуг, четпестерге удур шүгүмчүлелди дидими-биле хөгжүдер, бюрократизм каяа-даа, чүү-даа чүвеге илереп келзе, ону кам-хайыра чокка узуткаар ужурлуг.

Беш чыл планын күүседирин организастаарынга харысалгалыг роль эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның министерстволарынга, ажылчы чоннар депутаттарының Советтеринге хамааржып турар. Ажылчы чоннар депутаттарының Советтери ажыл-агыйжы амыдыралга идепкейлиг киришпишаан, боттарынга тывыскан бүрүн эргелерин калбаа-биле ажыглаар, күш-ажыл курлавырларын болгаш бойдус байлактарын шын ажыглап турарын хайгаараар, кызыы эрге-ажык хараар чоруктуң илередиишкиннерин чайладыр хүлээлгелиг. Садыгны, улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин калбартыр талазы-биле, чоннуң культура-амыдырал хандырылгазын хөгжүдер, оруктар тудуунуң, хоорайларны болгаш суурларны чаагайжыдар талазы-биле Советтерниң сорулгалары улуг.

Профессионал эвилелдери бүдүрүлге планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты бүгү хемчеглер-биле хөгжүдер, чаа техниканы, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын нептередир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, бүдүрүлгениң орулгалыг болуру, продукцияның шынарын экижидер дээш демисежир, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылының байдалын экижидер дугайында доктаамал сагыш салыр ужурлуг.

Коммунистер, ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттары, профэвилел болгаш комсомол активи беш чыл планының сорулгаларын болгаш ооң кайгамчык онзагай чүүлдерин калбаа-биле тайылбырлап, улус ажыл-агыйының сорулгаларын шиитпирлээринге коллектив бүрүзүнүң болгаш ажылдакчы бүрүзүнүң күш-ажылчы салыышкынының ужур-дузазын илередир, беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир чорук совет өг-бүле бүрүзүнүң амыдыралынга, бүгү ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидеринге дорт салдарлыг болур деп чүвени көргүзер ужурлуг. Планның боттанышкынынга улуг рольду улусчу контроль ойнаар ужурлуг.

Партия чүнү-даа чажырып база чагбайн, чон-биле шынныг чүүлдү чугаалажып, бистиң хөгжүлдевистиң боттуг чедиишкиннерин-даа база ол ышкаш бергелерин-даа ол-ла хевээр көргүзүп турар. Коммунистиг партия чон-биле бодунуң сырый харылзаалыы-биле, ажылчы чоннарның эрге-ажыынга кызыгаар чокка бараан болуп турары-биле күштүг. Партияның ажыл-чорудулгазын улустуң чүүлдүгзүнүүшкүнүнден, ооң эгелээшкиннерин деткииринден артык бедик үнелээшкин партияга турбас.

Бүгү совет улус чаа беш чыл планын сорук кириишкин-биле хүлээп алыр, ооң айыткан чүүлдерин херек кырынга боттандырар дээрзинге партия бүзүрелдиг. Ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер, колхозчулар, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары планны ажыр күүседиринге немелде аргаларны боттарының күш-ажылы, энергиязы, инициативазы-биле көргүзер дээрзинге бүзүрелин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизи илергейлеп тур.

Беш чылдың боттанышкыны делегейге улуг ужур-дузалыг болур. Совет Эвилелиниң экономиктиг күчүзүнүң болгаш социалистиг бүдүрүлгениң ажыктыының өзери, совет кижилерниң чаагай чоруунуң улам ыңайгы көдүрлүүшкүнү, социалистиг демократияның хөгжүлдези, совет национал политиканың чедиишкиннери — бо бүгү социализм идеяларының хандыдыкчы кужун улам улуу-биле көвүдедир, социализмге ажыктыг кылдыр делегей аренезында аңгылар күштериниң дензигүүрүнге улам ыңайгы өскерилгелерге, амгы үениң бүгү революстуг күштериниң шыдал кирерине, оларның чаңгыс эвин быжыглаарынга дузалаар.

Социалистиг өске-даа чурттар-биле Совет Эвилелиниң экономиктиг, садыг, эртем, культура харылзааларының калбарары оларның аразында акы-дуңмалышкы найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар, бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының мурнунда тургустунган сорулгаларны чедиишкинниг боттандырарынга бараан болур.

Совет Эвилели, социалистиг өске-даа күрүнелер-биле бир дөмей, национал болгаш социал хосталга дээш демисежип турар улустарга, Азияның, Африканың, Латин Американың хөгжүп эгелеп, боттарының политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруу дээш туржуп турар күрүнелеринге деткимчени көргүзерин бодунуң интернационалчы хүлээлгези кылдыр санап келген болгаш санап-даа турар.

Империализмниң, хамыктың мурнунда американ империализмниң, болгаш реакцияның күштерин кынчыктырбазын, улустарның иштики херектеринге агрессорларның холгаарлаашкынынга удур демисежирин, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын бүгү делегейниң ажылчы чоннарының үндезин эрге-ажыктары негеп турар. Эң-не чугула сорулга болза делегейниң чаа дайынының үнүп келирин болдурбазы болуп турар. Директиваларда доктааттынган онаалдаларны күүседири бүгү-нииты тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының херээнге боттуг салыышкын болур, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкынының ленинчи принцивин делегей харылзааларының практиказынга улам ыңай бадыткап тургузарынга дузалаар апаар.

Беш чыл планының күүселдези болза, социалистиг акы-дуңма чурттарның, делегей пролетариадының, делегейниң хосталгалыг шимчээшкининиң мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин совет улустуң күүседип турарының чаа херечизи болур.

Эгелээн беш чыл шылгараңгай ийи болуушкуннар-биле демдеглеттинип турар. Келир чылын совет улус, күш-ажылдың бүгү кижилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн, а беш чылдың сөөлгү чылында — улуг Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чылын демдеглеп эртирер.

Бистиң чуртувуска ленинизмниң тугунуң адаа-биле тиилээн социалистиг революция коммунизмниң тиилелгезинче чедире бээр, кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үеге эгени салган.

Совет улустуң сорук кирген күш-ажылы, тургузукчу генийи чырыткылыг коммунистиг келир үеже орукту бүзүрелдиг салып бар чоруур. Чаа беш чыл бо орукка бурунгаар чугула базым болур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизи.
ЧУРУКТА: Кремльдиң съездилер Ордузунуң хуралдаар залында.

Фото **В. САВОСТЬЯНОВ** биле **В. ЕГОРОВТУУ**.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш Профэвилелдер чөвүлелинде

«РСФСР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң, РСФСР-ниң Хлеб продуктулар болгаш мал чеми болбаазырадып кылыр үлетпүрлериниң министерствозунуң, РСФСР-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң база «Россельхозтехниканың» Бүгү-россия каттыжыышкынының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтериниң социалистиг чарыжының дугайында «РСФСР-ниң Министерлер Чөвүлелиниң база Бүгү-эвилелдиң Профессионалдар Эвилелиниң Төп Чөвүлелиниң 1966 чылдың февраль 18-тети № 169 доктаалынга үндезилээш, «Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Профэвилелдер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун доктаадып тургузар дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профэвилелдер Чөвүлели доктаал үндүрген.

Кодээ ажыл-агыйның (специализастаттынган ажыл-агыйлардан аңгыда) күрүне бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтерин мактап шаннаар шилчиир Кызыл тукту бадылаан болгаш 100-тен 3000 ажыг кижи ажылдап турар бүдүрүлгелериниң база организацияларының коллективтеринге тыпсыр 800-тен 5000 чедир рубльдиң он беш шаңналын доктааткан. Бүдүрүлгелерниң азы организацияларның чыл эгезинден пландан ажыр алган орулгазының азы продукцияның бот-үнезин чиигеткениниден пландан ажыр алдынган камналганың күсели-биле шаңналдарны тыпсырын доктаалда айтып турар.

Кодээ ажыл-агыйның күрүне бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтериниң социалистиг чарыжының түңнелин чылда (чартык чылдап) ийи катап үндүрерин Тыва АССР-ниң министрлер Чөвүлели болгаш Профэвилелдер Чөвүлели доктааткан.

Кодээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкому-биле кады Кодээ ажыл-агый министерствозунуң күрүне бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының социалистиг хүлээлгелерин ажылдап кылырын, социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп турарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профэвилелдер Чөвүлели Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга дааскан.

БҮГҮ УЛУС ПАРТИЯ-БИЛЕ КАДЫ

Чаа чедиишкиннер дээш

Коммунистиг партияның XXIII съездизи коммунизмниң материал-техниктиг баазазын улам ыңай хөгжүдериниң талазы-биле совет улустуң мурнунда улуг планны тургузуп турар. Республиканың аъш-чем бүдүрүлгелериниң цехтеринде ажылчыннар партияның XXIII съездизиниң ажылының дугайында медээлерни улуг өөрүшкү-биле хүлээп ап, чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнүп турар. Эш Л. И. Брежневтиң кылганы Төп Комитеттиң отчёду чоннуң улуг программалыг документизи болуп турар. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдери-биле чергелештир аъш-чем үлетпүрүнүң хөгжүлдезин чугаалажып турары улуг ужур-дузалыг.

Коммунистиг партия бүдүрүлгелерниң ажылдакчыларының мурнунга улуг сорулгаларны салып турар. Эртемниң болгаш техниканың мурнакчы аргаларын ажыглаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, чоннуң материалдыг болгаш культурлуг байдалын экижидери чаа беш чылдың чугула сорулгалары.

Бистиң партияның совет кижиниң дугайында сагыш салыышкыны, чер кырынга тайбың, улустар аразынга кады ажылдажылга, хөй-ниитиге ажыктыг дузаны чедирери съездиниң ажылындан база катап илерээн.

Кызылдың хлеб заводу партияның XXIII съездизинге март айның планын чедиишкинниг күүсеткен дугайында рапорттаан. Ол заводтуң ээлчег мастери Анна Сат мынча дээн: «Бистиң бригаданың кежигүннери партияның XXIII съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин күш-ажылдың бедик көргүзүглери-биле чедип алган. Ам съездиниң документилериниң одуруг бүрүзүн ханы күзел-биле өөренип эгелээн бис.

Чонну эки шынарлыг, чаагай амданныг хүн бүрүде хереглеттинип турар хлеб аймаа-биле хандырарынга бүгү күжүвүстү салып, улам сорук туг ажылдаар бис». Ооң чугаазынга кижи чөпсүнмес аргажок.

Бешки чылдың бирги чылының баштайгы кварталы доозулган. Нииити продукция бүдүрер квартал планын аъш-чемниң бүдүрүлгелери 116,6 хууга күүседип, пландан дашкаар 124,3 муң рубль түңнүг продукцияны берген. Коммунистиг ёзу-биле ажылдаан, бүдүрүлгениң мурнакчылары шолбаннарга чоргаарланмас аргажок. Олар бо-дур: далган холукчузу Устинья Кандоурова, хлеб быжырыкчылары Арида Ондар, Чечен Ондар, ажындылар белеткекчизи Александра Онипко болгаш өскелер-даа. Бүгү совет кижилер ышкаш, аъш-чем үлетпүрүнүң ажылчыннарында, албан-хаакчыларында болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырар, продукцияның шынарын экижидер, ооң ассортиментизин көвүдедир бүгү-ле аргалары бар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
республиканың аъш-чем үлетпүр эргелелиниң кол инженери.

ӨӨРҮШКҮ-БИЛЕ ТАНЫЖЫП ТУРАР

Барыын-Хемчик районнуң кодээ черлеринге бо чылдың апрель 4-ке чедир чоннуң митингилери болуп эрткилээн. Оларга барык бүдүн чартык муң кижи киришкен болгаш 83 кижи саналдарны бергилээн. Районнуң мурнакчы колхозу—«Большевикке» болган хуралга 320 хире кижи чыглып келген болгаш аңаа СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары эш Стал-оол илеткел кылган.

Төрээн партиязының XXIII съездизи ажыттынганы-биле холбаштыр болгаш ылаңгыя Леонид Ильич Брежневтиң илеткелин таныжып көргениниң соонда, колхозтуң ажыл-ишчилери улам сорук кирип, кодээ ажыл-агый ажылдарының талазы-биле боттарының мурнунга алган турган социалистиг хүлээлгелерин эде көргүлээш, чаа, бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Чижээлээрге, моон мурнунда күрүнеге 112 тонна эътти дужаар хүлээлгелиг турган болза, боттарының аргаларын санап көргеш, ам 115 тоннаны садарын колхозчулар шиитпирлээн.

Бо чылын күрүнеге 13 тонна дук садар дээн планын олар база 15 тонна кылдыр эткеннер. А тарааны 100 тоннаны садар деп турган болза, ам ону 600 тоннаны садары шиитпирлеттинген. Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле хүлээлгелерин база олар бедиткен, ол чүл дээрге чүс баш кыс малга онаалтыр бызааларны, хураганнарны, кулуннарны чежени камгалап алырының талазы-биле хүлээлгезин улам бедиткени ол-дур.

Ынчаарга чамдык малчыннарның хүлээлгези улам бедик болуп турар. Колхозта Оржак Орбуй-оол, Оржак Кара-оол олар 100 хойга онаалтыр 110—115 хураганны камгалап алырын хүлээнген.

«Шекпээр» совхозтуң тараажылары бо чылын суггат талазы-биле хемчеглерни ап турганш, ылаңгыя Ш. Оржактың суггарылга звенозу моон мурнунда гектар бүрүзүнден боттарынга быжыглаан черинге хамаарыштыр 16 центнер дүжүттү алыр хүлээлгелиг турган болза, ам гектардан-на 18 центнерни алырын чедип алыр деп шиитпирлээн.

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда салбырының ажыл-ишчилери боттарынга онаашкан тарылга шөлдеринден гектарга онаалтыр 12 центнер дүжүттү алырын боттары хүлээнип, ол талазы-биле агротехниктиг хемчеглерни боттандырар дээннер. Саанчылар база-ла бир инекке онаалтыр сүт саалдазын улам хөйнү алыр талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни ап турар.

Чер болгаш мал ажылының талазы-биле ол бүгү хемчеглерни амыдыралга боттандырар дугайында бедиткен хүлээлгелерни ап тура, ылаңгыя хову ажылдарынга суггарылганы экижидер дээш кандыг чүүлдерни кылырын совхозтарда-даа, колхозта-даа планнап кылгылаан.

Т. ТАЛГАНЧИК.
(«Шынның» корр).

Эрзинниң колхозчуларында

Эрзин районнуң ажыл-ишчилери партияның XXIII съездизиниң материалдары-биле кичээңгейлиг таныжып турар. Таныдылга митингилери Ленин аттыг, «Чаа орук», «Коммунизмче орук» колхозтарга элээн каш кезек черлерге эрткилээн.

Малчыннар ол хуралдарга бирги кварталды түңнел, моон соңгаар кылыр ажылын дугуржуп турарлар. Партияның съездизин чедиишкин-биле уткаан мурнакчылар районда эвээш эвес. Оларның чижээнге, чазак шаңналы-биле шаңнатканнар Седип Сагаачы, Сүрүң Дамдын дээш өске-даа хөй-хөй кижилер кирер. «Чаа орук» колхозтуң малчыны Анай Севилбаа чоокка чедир төрээн 254 хоюндан 265 хураганны менди алгаш, районда тиилекчи болуп үнген.

Т. ДОЮНДУП.

БӨГҮН — КОСМОНАВТИКА ХҮНҮ

КОСМОСЧЕ КИЖИНИҢ БАШТАЙГЫ УЖУДУУШКУНУНУҢ БЕШ ЧЫЛ ОЮ

Ю. А. Гагарин-биле беседа

Бис беседалажыр дээш Гагаринниң бажыңында ажылдаар өрээлинге кирип олуруптувус. Ында ажылдаарынга херектиг хамык-ла чүүлдер шупту бар болду. Номнар болгаш хуудустар, география болгаш астрономия талазы-биле карталар, глобус, янзы-бүрү самолёттарның чүгле бичии ээрдеп башка ол-ла олчаан кылган майык хевирлери, арыннарын долдур бижип каапкан демдеглел дептержигештери, стол календарлары дээш черле чүнү чок дээр.

Бажыңның ээзи эвилең ээлдек, ажыы-биле чугаалаарга, кончуг бедүүн сеткилдиг. Космодромга-даа, парлалга конференцияларынга-даа, самолётка болгаш демир орукка аян чорук кылып чоруур үезинде-даа, аңаа бажыңынга дыштанып олурда-даа ону бистер, журналистер, черле амыратпайн, кижиниң космосче ужудуушкуннарынга хамаарышкан айтырыгларны үргүлчү-ле салып келген бис. Ам бо удаада бистиң беседавыс база-ла ол темага хамаарышкан.

Юрий Гагаринниң космосче бир дугаар ужудуушкунуну беш чыл болуп турар. Ол ужудуушкуннуң дугайында кижи төрелгетенниң төөгүзүнде болгулаан кандыг-даа улуг болуушкуннардан ыраккы артык хөй чүүлдер бижиттинген болгаш чугаалаттынган. Ынчангаш бис беседавысты космиктиг делгемнерни шиңгээдириниң перспективалары чер кырында чурттап турар кижилерге ажыктыг чогум чүнү бээрил деп айтырыгдан эгелептивис. Мен бирги айтырыгны мынчаар салдым:

— Космиктиг делгемнерни шинчилээринге Совет Эвилели болгаш өске-даа күрүнелер дыка улуг чарыгдалдарны үндүрүп турар болгай. Ол чарыгдалдар дедир эгиттинер ирги бе? Ынча хөй чарыгдалдарны болгаш күженишкиннерни үндүргени халас барбас, ажыктыг болур ирги бе?

— Ийет, космос ам бо хүннерде безин кижилерге ажык-дузаазын чедире берген ийин—деп Гагарин харыылааш, бодунуң ээлчээнде:

— Бир эвес «Чаңнык» деп космиктиг спутник турбаан болза, силер бодуңарның Москвада бажыңыңарга олура-ла, найысылалдан он муң ажыг километр ыракта Владивостокка болган спортчу байырлалды мырыңай бо мыя чаныңарда ышкаш кылдыр көрүп шыдаар силер бе ынчаш?—деп айтырган, уламчылап чугаалады. Ол спутник болза бистиң кайгамчык делгем чуртувустуң эң ыраккы булуңнарын бот-боттарынга чоокшулаштырган. Харын мырыңай чүгле бистиң чуртувустуң эвес, а бүгү чер бөмбүрээниң бот-боттарындан талыгыр ыракта турар точкаларын ол спутник чоокшулаштырган. Оожум океанның эриктеринде болуп турар болуушкуннарны ам Варшаваның болгаш Праганың база Европаның өске-даа хоорайларының, суурларының чурттакчылары көрүп болурлар. Агаар-бойдустуң өскерлиишкиннерин хайгаараар хүлээлгелиг, азы далайга болгаш кургаг чер кырынга болу берги дег айыылдыг улуг хат-шуурганнарны баш буруңгаар тодарадыр талазы-биле ажылдап турар кижилерниң космиктиг шинчилелдерден ап турар түңнелдери амдызында шоолуг эвес-ле харын. Ынчалзажок шак ындыг түңнелдерниң ажык-дузазы ам безин илден ажар чыдар. Херек кырында ап көөр болза хамык ужур космиктиг шинчилелдерден чүгле ажык үндүрүп алырында эвес-ле болгай. Космиктиг шинчилелдер болза эртем-техниканың кайгамчык бедик деңшилгезиниң херечизи-дир. Чер чоогунда космиктиг делгемнерни шинчилээрниң чаа базым бүрүзү—черниң дээскиндир ужудуушкуннар-даа, космиктиг корабльдең кижиниң даштаар үнгени-даа, үстүнде чугаалаавывыс «Чаңнык» деп станция-даа, Айга автоматтыг «Ай-9» деп станцияның чоорту хонупканы-даа — бо бүгү чүүлдер шупту радиоэлектрониканың, радио харылзаазының, физиканың, химияның, биологияның болгаш өске-даа эртемнерниң хөгжүлдезинде улуг чедиишкиннерни көргүзүп турар. Космос шинчилелдери кедизинде барып кижи төрелгетенниң төөгүзүнде болгулаан кайгамчык улуг ажыдыышкыннар ышкаш үре-түңнелдерлиг болур дээрайнге бүзүрээр мен. Бо үе чылдың эгезинде орус инженер Попов чаңнык чайладыр херекселин кылып каарга, кым-даа мырыңай эң бардам угааның чогаадыкчылар безин, ооң түңнелинде кайы хире чаартылгалар болурун баш буруңгаар сөглеп шыдавааннар. А Поповтуң ол ажылының үндезининге сөөлүнде кээп радио чогааттынган болгай.

Мээң эң-не ынак авторларымның бирээзи Циолковский болза космиктиг делгемнерни шиңгээдири кижилерге даг ышкаш далган-тарааны, далай ышкаш күчү-шыдалды бээр деп чугаалап чораан. Шынапла шак ындыг болур-даа дээрайнге бүзүрээр мен—дээш, Гагарин кезек боданып олура чугаалады. «Күчү-шыдал» деп сөс чамдык кижилерниң бажын төөректелдириптерге, космиктиг шинчилелдер чүгле кижилерниң чаагай чоруунга бараан болур ужурлуг дээрзин чедир боданпайн, мерген угааныг олар чидириптерге дыка-ла хомуданчыг-дыр. Бистиң туружувус чайгылыш чок, бис кажан кезээде: «Космос тайбыңга бараан болур!» деп чугаалаар бис. Буянныг чаагай сеткилдиг Циолковский күчү-шыдал дугайын чугаалап тура, кижиниң бойдусту чагырар талазы-биле күчү-шыдалдыын бодап турган. Ол ынчангаш кижи төрелгетенге даг ышкаш далган-тарааны, далай ышкаш күчү-шыдалды күзеп чорааны ол. Бистиң чамдык американ өңнүктеривистиң ужудуушкуннарының дугайында боданып олура оларның дидим-чүреккир чоруунга магадавышаан, АКШ-та космонавтарның ажылынга шериг күжү холгаарлажып турары сеткил сагыштың дүүрээзинин хайныктырып келирин чугаалавас аргажок. Американ космонавтар-Гриссом болгаш Янг АКШ-тың шериг яамызы —Пентагондан чогум кандыг онаалга алганын бис ам-даа орта билбес бис, а американ парлалганың медеглелдеринден ап көөрге, шериг талазы-биле онаалгаларны олар алган дээр. Космонавтарга шак ындыг онаалга берген дугайында фактының бары сеткил-сагышка дүвүрээзинден башка өске чүнү-даа бербес.

— Байдал ындыг-дыр, ам перспективалар дугайында чугааже катап кирээли—дээш Гагарин уламчылады. Ол перспективалар шынап-ла кедергей солун болгаш кылыксанчыг. Бис ам безин октаргай дугайында 1961 чылдың апрель 12-ниң турасказадыг хүнүнге, бодаарга, хемчээл чок хөй чаа чүүлдерни билип апкан бис.

Ынчан дээрге метеорит-биле үскүлежиишкинден кончуг айыылдыг турганывысты черле утпас-тыр мен. Ынчаарга ам болза хөй удаа ужудуушкуннарның түңнелинде чыгдынган дуржулгадан ындыг айыыл херек кырында мырыңай хензиг дээрзин билип алган бис. Ол ышкаш радиация куржагларының айыылы кайы хирел дээрзин база билир бис. Мээң өңнүүм Владимир Комаровтуң башкарып чораан корабльдиң экипажының ужудуушкунунуң үезинде Константин Феоктистов база бир чаа кончуг солун болуушкунну — чыпткыланывышкын каъттарындан ажыткан. Черле ынчаш космоска чаа ажыдыышкыннарны шуптузун санаары безин ам берге апарган. Эң-не кол чүве болза космоска ажылдап болур дээрзин тодарадканы болур. Бирги ужудуушкунуң сөөлүндеги беш чылдар дургузунда бистиң эртемденнеривис, техниктеривис, ажылчыннарывыс, космонавтарывыс амыр дыш чок шудургу ажылдааннар. Ынчангаш чаа ужудуушкун саныңда-ла улам нарын даалгаларны космонавтарга даандырып болур арга чедип алдынган.

Маадырлар, ужудукчу-космонавтар олар бо-ла болгай (солагай таладан оң талаже) бирги одуругда: А. Г. Николаев, Г. С. Титов, Ю. А. Гагарин, В. В. Николаева-Терешкова; ийиги одуругда: К. П. Феоктистов, Б. Б. Егоров, А. А. Леонов; үшкү одуругда В. Ф. Быковский, В. М. Комаров, П. Р. Попович, П. И. Беляев.

Фотомонтаж В. ДАНИЛОВТУУ.
СЭТА-ның фотохроникасы.

— Барыын парлалгага совет космонавтарның аразында озал-ондактар дугайында медеглелдер удаа-дараа үнүп кээп турар-дыр. Ооң дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Космиктиг делгемнерни шиңгээдир талазы-биле шинчилел ажылдары сөөлгү үеде эртемденнерниң кабинеттеринден болгаш лабораторияларындан чоорту үнгеш, космиктиг корабльдерниң кабиналарынче шилчип кирип эгелээн деп болур. Теоретиктиг шинчилелдер үезинде эртемденнерниң баш буруңгаар даап бодап каан чүүлдериниң хөй кезии практика кырынга эксперименттер үезинде бадыткаттынып турар. Ындыг экспериментилерни чорударга аваа-ла тааланчыг селгүүстээшкин эвес дээрзи билдингир. Бойдустуң чажыттарынче — чер иштинче, далай дүвүнче, атомнуң ядрозунче, космосче кижиниң ханылап кирери дээрге-ле кеңгүс билдинмес турган дүмбей ореңче аян-чорук тур. Ындыг аян-чорук үезинде кандыг-даа таварылга болур дээрзи билдингир. Ынчангаш космосче ужудуушкун үезинде озал-ондак болу бээрниң барымдаазы черле бар. Чижээлеп көөрге, бистиң американ өңнүүвүс Карпентерниң башкарып чораан космиктиг корабльдың дашында чаап каан дозуузу хенертен өртенгеш кабина иштинге температура айыылдыг хемчээлге чедир [illegible] бээрге, космонавтыга берге эвес болган деп бодаар силер бе? Шак ындыг айыылдыг таварылгаларга чылдак каккаш, үй-балай чугаа үндүрери, а ол үеде космонавтың байдалын кочулап тоожулаан шинчилиг чугаалаары чараш эвес чүве-дир ол. Космиктиг ужудуушкуннар үезинде бис чаңгыс-даа кижи чидирбээн бис, ол ышкаш чаңгыс-даа кижи бертинип-межелбээн болгаш кадыын үревээн, бо дээрге бистиң улуг аас-кежиивис-тир деп мен хөй удаа чугаалап келген мен. Бир эвес чидириг дугайында чугаалаар дизе, мен бодумнуң ужудуушкунумнуң беш чыл оюнда бистиң чоокта чаагы аар чидиривистиң дугайын сактыксап тур мен. Бис Циолковскийниң ажыл-херектериниң уламчылакчыларының бирээзи, шылгарангай конструктор Сергей Павловичи Королевту хөөржүдүп кагдывыс. Космиктиг делгемнерни шиңгээдиринге ол кижиниң киирген салыышкынын бистиң чонувус бедик үнелеп турар. Бистер, ооң-биле кады ажылдап чораан кижилер Королевту чүгле баштыңчывыс эвес, а улуг өңнүүвүс, адавыс деп санап чораан бис.

Гагарин боданы берди. Стол кырында чыткылаан карандаштарны ындай-бээр чылдырбышаан, ол телефон аппаратынче чиге көрүп алгаш ээзээн үр олурду. Бо телефон дамчыштыр ол Сергей Павловичиже долгап, ооң арга-сүме айтырып азы чамдык чүгула айтырыгларга хамаарыштыр бодунуң бодалдарын солчуп, хөй удаа чугаалажып чораан боор оң. Мен ынчан айтырыг салып, ооң бодалдарын үзе кирбедим-даа. Чүге дээрге ол минутада Гагарин Сергей Павлович Королев-биле кады олурган ышкаш бодап, беш чыл буруңгаар ооң космосче бирги ужудуушкунунуң мурнуу чарыында башкызының чагыг сөстерин сактып олурган-даа чадапчок.

— Ийет, ужудуушкун бүрүзүнде озал-ондакка таваржып болурунуң айыылы черле бар, ынчаарга аңаа үндезилээш үш-үдүрүм чугаа-соот үндүргениниң херээ чүл ынчаш. Бис чоокта чаа ийи американ космонавтарның Сан-Луис хоорай чанынга шенелде ужудуушкун үезинде кеңгүс-ле хөй черге өлгениниң дугайында медеглелди кончуг сеткил-хомудаашкынныг дыңнадывыс.

Мен ужудуушкун үезинде айыылдыг озал-ондактар дугайында Гагаринниң бодалдарын улам тодаргайлаар дээш айтырдым:

— Француз чамдык эртемденнер космиктиг шинчилелдерни дүргедедир сорулга-биле кижилерни өске планеталарже оларның дедир ээп келбезин биле тура-ла, чорутса ажырбас дээр янзылыг чугаалап турар-дыр. Ол дугайында силерниң бодалыңар кандыгыл?

— Эртемниң хөгжүдер дээш, ыраңгыя өске планеталарже ужудуушкун кылыр апараа, амы-тынын безин харамнанмас патриоттуг кижилер бар болбайн аан. Бо айтырыгга хамаарыштыр шын туружу чүгле Совет Эвилели ээлеп турар деп бодаар мен. Бистиң ниитилеливистиң социал тургузуу эртемге авантюра кылыр чорукка шуут удур. Бис кижилерни өлүмче чорудар ындыг авантюраны кажан-даа кылбас бис, чүгле кажан кижиге айыыл мырыңай чок кылдыр шенелделерни чоруткаш, ам ужудуушкунну чөпшээрэп болур бис.

Мээң бирги ужудуушкунумну «Восток» деп корабльдерниң хевирлериниң хөй удаа космосче ужудуп үндүргеш чер кырынга мээңди чаагай хондургулаан сөөлүнде кылган чүве. Космосче баштай дириг амытаннарны салып үндүрүп турган ышкажыгай. Оларның ужудуушкун сөөлүнде кадыын шинчилеп тургаш, кижи база космосче ужуп болурун тодаргайлаан турган. Бирги ужудуушкун үезинде мээң сорулгам болза октаргай делгемнеринче ужудуушкун кылгаш, делегейниң магададыр дээн эвес, а даандырган онаалганы күүсеткеш чер кырынче дедир ээп кээри, космоска чораш, көрген, билген чүүлдеримни кижилерге чугаалаары турган.

Мээң дараазында салган айтырыым ооң мурнунда парлалгага, солун-сеткүүлдерге үргүлчү-ле салдынып турган чүве.

— Совет космонавтар дагын ужудуушкуннарны чүге кылбас чоор, чаа ужудуушкун саңында-ла чаа кижилер болур аан?

— Мен бодап көөрүмге, салдынган айтырыг бодунга боду харыын берип турар ышкаш-тыр. Космонавтар белеткээр талазы-биле бистиң школавыс эң-не мурнакчы, дешпилгелиг школа. Космосту шиңгээдириниң аңгы-аңгы үе чадаларында бистен он ажыг кижилер ужудуушкунга киришкен болгай. Ужудуушкун бүрүзү-ле мурнуузундан нарын болуп турган. Ооң чылдагааны болза кандыг-бир рекорд кылыр, мактаныр дээш-даа эвес, а бөдүүнүнден нарынынче бүрүңгаарлаар, дүрүм ёзугаар чоруттунуп турган. Ыңгыя эртеки чылгын кайгамчык улуг чедиишкиннерлиг болган бис. Алексей Леонов космиктиг корабльдан үнгеш, барык 20 минут хире хостуг ужуккан. Ол Кара далай кырынга чорааш корабльдан үнгеш, Сибирьның делгем тайгаларының кырынга чедир корабль-биле деңге хостуг ужуп чорааш дедир кире берген.

Космосче ужудуушкуннарны аңгы-аңгы кижилерниң кылганы эртемге ажыктыг дыка хөй чүүлдерни берген. Бистиң космонавтарывыс хар-назын-даа, бүдүжүнүң-даа, теоретиктиг болгаш практиктиг белеткелиниң-даа талазы-биле бот-боттарындан ылгалдыг дээрзи чугаажок. Оларның аразында бирги херээжен космонавт Валентина Владимировна Николаева-Терешкова база бар.

Космосче аңгы-аңгы кижилерниң ужудуушкуннарындан кандыг түңнел үндүрүп болурул? Космосче чүгле кадыкның талазы-биле онзагай кижилер эвес, а аңаа кадык кижи бүрүзү-ле ужудуп болур деп түңнелди кылыр апаар. Ынчаарга ужудуушкунга тускай белеткелди ыяавыла эртери чугаажок дээрзин демдеглээ чогуур. Чүге дээрге космонавт кижини эртемниң болгаш техниканың бүгү адырларынга дески билиглиг кылдыр өөредири барык болдунмас-ла болгай. Космоска амдызында эртемден Феоктистов болгаш эмчи Егоров чораан. Оларның отчёттары бистиңге, аңаа космонавтарывыстан деңнээрге, утка-шынар талазы-биле черле аки дээрзи билдингир. Эмчи Егоровтуң хайгааралдары космиктиг медицинаны болгаш биологияны байыткан. Ол ышкаш эртемден Феоктистовтуң шинчилелдери эртемге болгаш техникага дыка хөй чаа чүүлдерни немээн.

— Ынчаарга силер мени ужудукчунуң ролюн кудуладып олур деп бодай бербеңер. Биске ажыл четчир болдур ийин—дээш Гагарин хүлүмзүревишаан уламчылады. Эртемденнер, эмчилер, астрономнар болгаш журналистер-даа дижик, космосче бистерни, ужудукчуларны каапкаш кайын боттары чоруп каар деп. Ынчангаш бистиң космонавтарывыс датын ужудуушкуннарны ыяавыла кылырлар, аңаа бис кезээде белен бис. Космонавт-ужудукчу дээрге чүгле хүндүлүг ат эвес, а бистиң улуг өңнүүвүс, генерал-лейтенант Каманинниң чугаалааны ышкаш, ол дээрге профессия, тускай мергежилдир.

Бистиң чурттарывыс ам космостуң шинчилелдери-биле тудуш холбажы берген, ынчангаш ол эртемниң хөгжүлдезинге болгаш чедиишкиннеринге чоргаарланып турар бис. Чедиишкиннер улуг, олар харын-даа бистиң чамдык саңаашкыннарывысты мурнай бергилээн. Чижээлээрге, 1957 чылда бирги спутникти—чүгле 87 килограмм деңзилиг бөмбүктү октаргайже салып үндүрүпкенде, делегейниң бүгү кижилери ону эртемниң болгаш техниканың шылгарангай тиилелгези деп көргени кончуг шын. А ынчан космосче кижи дөрт-ле чыл болгаш ужугуп үвер дээрзи бодалга безин кирбейн турган. А ам бис болза беш чыл дургузунда космосче кижиге башкартан корабльдерниң удаа-дараа ужудуушкуннарының херечилери болуп келдивис.

— Мээң бодумга хамаарыштыр космосче ужудуушкун дээрге—мээң ажылым-дыр ол. Ол мээң угаан-бодалымны болгаш сагыш-сеткилимни хаара туткан. Кадыым байдалы эки, билиг мергежилим четчир турда, мен космосче чүткүүр мен. Бистиң дуржулгавыс улуг. Ол дуржулганы эртемниң хөгжүлдезинге, кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга эң-не үре-түңнелдиг кылдыр ажыглаар дээш кылар бис. Космос болза мээң өг-бүлемниң тускай мергежили апар чыдар. Кадайым Валя бистиң лабораториявыста ажылдап турар, а уругларывыс кадык чаагай өзүп турарлар, ынчангаш олар сөөлүнде космонавтар болу бээринге шаптыктаар чүве чок—дээш. Гагарин баштактанганы-биле каттырбышаан, беседавысты маңаа доосту.

Б. ПИШИК.
(АПН).

А. И. Ульяновтуң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болган

МААДЫРЛЫГ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЕК

(А. И. Ульянов дугайында ном)

В. И. Ленинниң акызы Александр Ильич Ульяновтуң төрүттүнген хүнүнден (1866—1887) бээр 100 чылы 1966 чылдың апрель 12-де болуп турар. А. И. Ульянов университетке өөренип тургаш, революстуг шимчээшкинче хандыкшып кирген. Ол —«Улустуң күзел-соруу» бөлүктүң организакчыларының бирээзи. Александр III хаанның амызынга халдаашкынга киришкени дээш ону тудуп хоругдаан. Судка маадырлыы-биле туттунган болгаш политиктиг утка-шынарлыг чүве чугаалаан. Дөрт эштери-биле кады А. И. Ульяновту 1887 чылдың май 8-те Шлиссельбург шивээге азып өлүрген.

СЭТА-ның фотохроникасы.

«Бо болза 1887 чылдың апрель 18-те Петербургка болган. Чазак сенадының онза киржилгелиг суд чорудулгазы дөрт хүн дургузунда болуп турган имиртиң залга шииттиргеннер сандайындан бажының дүгү каразымаар, куурарыксай берген арынныг, әрес шырайлыг, угаанның хавактыг болгаш бодамчылыг, откут карактыг аныяк оол туруп келген. Ол оол суд дужуметтеринче, кижилер долган залче көрүнгүлээш, сөөлгү одуругда кыстынып олурган көк баштыг авазынче ээзен доктаап көргеш, чугаалап эгелээн.

Александр Ильич Ульянов бодунуң революстуг үзел бодалын үндезилеп, сөөлгү катап ынчаар чугаалаан».

Александр Ульяновтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга уткуштур «Чырыткы дег амыдырал» деп ном ындыг одуруглар-биле эгелээн. А. Иванскийниң бижээн ол номун Политиктиг номнар үндүрер чер парлап үндүрген. Номнуң арыннарында чеден кижи—авазы, угбазы, эр-херээжен дуңмалары, өңнүктери болгаш таныштары, чаңгыс үзел бодалдыглары Ульяновтуң маадырлыг демиселиниң болгаш өлүрткениниң төөгүзүн чугаалап турар. Александр Ульяновтуң бичии чорааны, гимназияга өөренип турган чылдары, Петербург университединиң чылдары номчукчунуң мурнунга кестүп эртип турар. Эртемден болур келир үелиг талантылыг студент революсчу-социалистиң оруунга кирип, улустуң хосталгазы дээш өлүмче медереллиг-биле барган.

Александр Ульяновту билир кижилерниң ооң быжыг болгаш куштуг бүдүш-шынарын, кижилерге эвилең ээлдек болгаш сагыш човангырын, откут угааныын болгаш чүвени шын-биле шуут чугаалап билирин демдеглеп турар.

Александр Ульянов чүгле 21 чылда чурттаан, ынчалза-даа ооң чурттаалгазының хүн бүрүзү хосталгага ынакшылдыг кижилерге үлегер-чижек болу берген. Ынчангаш «Чырыткы дег амыдырал» деп номну кижилер улуг сонуургал-биле номчуур. Номну чогаадып тургусканы база бир аңгы. Александр Ульяновтуң үезиндеги кижилерниң сактыышкыннарын А. Иванский чыгаш, дес-дараалап таарымчалыг кылдыр тургускан. Ынчалза-даа бо номну тыыңды ном деп база адап болбас. Александрның салым-хуузунга үндезилээш, аразы тудуш харылзаалыг, улам-на ынай хөгжүп турар кылдыр ном чогааттынган. Ында кирген сактыышкыннар бирээзи бирээзин немеп, улам-на ынай байыдып, Александр Ульяновтуң—бодунуң улузунуң аас-кежии дээш чүткүлдүг демисчиниң бүдүш шынарын тодарадып турар.

Бо номну кылыр дээш А. Иванский шинчилел болгаш чогаадылга талазы-биле улуг ажылды кылган.

ЫРАККЫ ХЕНДЕРГЕДЕ

Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң Хендерге салбырының ажыл-ишчилери беш чылдың бирги чылының баштайгы чаазын эрткен чылдарга бодаарга эки уткаан. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары-биле шыдамыккай демисежип, малчын бүрүзү малының одарын таарыштырып, алган болгаш мал чемнери-биле хандыртынган. Малдың чаш төлүн мээңди камгалап ап, удавас эгелээр часкы тарылганың кампаниязынга шудургу белеткенип турар. Хойжу кодааннарда, төп шаңнарда, мал чеми сөөртген оруктарда ажыл-иш хайныккан.

«Улуг-Хая» совхозтуң Хендергеде он бир малчын кодааннары бар. Төрүүр хойларлыг кодааннарда ажыл-иш хайнышкынныг. Салбырның партия, комсомол организациялары хойжуларда 34 сакманщиктерни быжыглаан. Тулуш Бүрбү, Моңгуш Сыры, Базы Алдын-кыс, Моңгуш Мая, Моңгуш Шожут олар эки ажылдап турар. Аныяк сакманщик А. Базы чеден баш хураганы мээңди ажаап турар. Сакманщик бүрүзү дуржулгалыг кижилерден үлегер ап, чаш хураганнарны доруктур өстүрериниң аргаларын шиңгээдип ап турар. Дүн-хүнде 280 ажыг, а чаңгыс кадарчыга 50—60 хойлар оолдаар, ажылдың эң бачым үелери тургулаан. Кызымаккай күш-ажылдың түңнелинде бо хүннерде бүгү төрээн хойларның 100-те оналитыр 100 хураган мээңди камгалап алдынган. Бир эвес ону улам быжыглап, улам тура-соруккур ажылдаар болза, хойжулар боттарынга алган хүлээлгелерин ажыр күүседип болурунуң аргалары бар.

Хойжуларның аразында социалистиг чарыш калбарган. Салбырның хойжулары эштер Д. Беган-Хуурак, В. Комбу, Д. Көк-оол олар түс башка онаашпыр 100 хураганы, бир хойдан-на 3 кг дүктү кыргып алыр хүлээлгелиг, а бригада 95 хураганны, 2.5 кг дүктү алыр. Малдың чаш төлүн четче камгалап алыр талазы-биле мурнакчылар бар. Чижээ, херээжен хойжу Б. Ийма-Сүрүң төрээн 271 хоюндан 281 хураганны алган. Эштер К. Артлер, С. Бүрбү база эки көргүзүглерлиг болганнар.

Хендергениң малчыннары боттарының культурлуг чаагай амыдыралын экижидип турар. Хөлчүк деп черде он кодаа малчын өрегелерниң сези «Альпинист» деп радиоприёмниктер садып алгылаан, дамчыдылгаларны доктаамал дыңнап турарлар. Оларда мотоциклдиг малчыннар база бар. Ол кавының малчыннарынга агитаторлар доктаамал чедип, СЭКП-ның XXIII съездиниң материалдарын таныштырып эгелээн.

«Улуг-Хая» совхозтуң ол салбырында часкы тарылгага белеткел ажылдары хайнышкынныг чоруп турар. Салбырның тараажылары 2700 гектар черге мал чеми культураларын тарып өстүрер. Ынчангаш чүгле боттарын эвес, совхозтуң өске-даа салбырларының малчыннарын эки шынарлыг мал чемнери-биле четчир кылдыр хандырар сорулгалыг. Мал чеминге херегээр кол культуралар — арбайны, суланы тарыырында аңгыда, кукурузаны база тарааш, ооң га бүрүзүнден 200 центнер ногаан массаны ажаап алыры көрдүнген. Салбырның тарылга планы эрткен чылдыындан өскен. Часкы тарылга үезинде ажылдаар механизаторлар четчир. Олар ийи ээлчегге ажылдаар кылдыр бригада бүрүзүнде хуваатынган. Узун-Хову деп черде 50 гектар суггаттыг черни ажыглаары база көрдүнген.

Д. АРАКЧАА.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Аңаа эвес хоорай» 9.50, 11.30, 1.10, «Тулчуушкунну хүлээп ап тур мен» 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Даштыкы кижи» 2.30, 8.30, «Почта поездизин уптээни» 4.30 6.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өлүмнүг дээскиингде» 11, 2, «Дон Кихоттуң төлдери» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дээрниң дугуйгу» 2.50, 4.40, 6.30 «Дарга» (1-ги, 2-ги сериялары) 8.10 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ Адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38 харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун кедбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00654